

Kül-Világ

A NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK FOLYÓIRATA

VIII. évfolyam

2011/4.

www.kul-vilag.hu

TARTALOMJEGYZÉK:

TANULMÁNYOK

Jordán Gyula:

A kínai nacionalizmus hatása a külkapcsolatokra 1

Molnár Anna:

Olaszország és Líbia kapcsolata a 2011-es polgárháború tükrében 25

Besenyő János:

„Arab tavasz” – politikai rendszerváltás az észak-afrikai arab államokban 51

KÖNYVISMERTETÉS

Lattmann Tamás:

Elizabeth Stubbins Bates: Terrorism and International Law
– Accountability, Remedies, and Reform 76

Impresszum

80

Jordán Gyula:

A kínai nacionalizmus hatása a külkapcsolatokra

A kínai külpolitikai döntéshozatal nagymértékben átláthatatlan, sok esetben következtetésekre, feltevésekre vagyunk utalva. A tanulmány mégis arra törekszik, hogy bemutassa a kínai vezetést és a társadalmat egyre inkább átható nacionalizmus hatását a kínai külpolitikára. Röviden áttekinti a nacionalizmus és a külpolitika viszonyát a maói majd a reformidőszakban, bemutatva annak egyes periódusokban bekövetkezett változásait. Kína globális hatalmi ambíciói indokolják a nacionalizmus hatásának vizsgálatát a Dél- és Kelet Ázsiához fűződő külpolitikai viszonyhoz. Külön alfejezetek foglalkoznak a világhatalmi partnerekhez, Oroszországhoz, az Egyesült Államokhoz és Japánhoz fűződő viszonyával a vizsgált szempontból.

Bevezetés

Ma már szinte közhelyszámba megy az a megállapítás, hogy Kínában az utóbbi évtizedekben a nacionalizmus vált az egyik legáltalánosabban képviselt, a társadalom legszélesebb rétegeit is átfogó, a vezetés által is támogatott és felhasznált ideológiai áramlattá. Korábban már foglalkoztam (Kül-Világ 2008/1, 1-22. o.) ennek jellemzőivel, megnyilvánulási formáival stb., de csak érintőlegesen tértem ki ennek külpolitikai vonatkozásaira.

A nacionalizmust illetően az utóbbi évtizedekre történő utalás semmiképpen sem jelenti azt, hogy ez az ideológia korábban ne lett volna jelen a kínai valóságban, sokkal inkább a jelentkezési formái és a hozzá való viszony változott.

Tanulmányomban azt kívánom vizsgálni, hogy a kínai külpolitikai döntésekben hogyan érvényesül az egyre általánosabban tapasztalható nacionalizmus. Már itt meg kell jegyezni, hogy a külpolitikai döntéshozatal átláthatatlansága miatt többnyire következtetésekre, esetenként (megalapozott) feltételezésekre vagyunk kényszerítve. Bonyolítja a helyzetet, hogy a hivatalosan képviselt nacionalizmus mellett létezik egy népi, a társadalom széles rétegeit átható nacionalizmus is, vagyis leegyszerűsítő megközelítés az, amikor a tömegek szintjén különböző formákban megnyilvánuló nacionalizmust egyszerűen a kínai

* Jordán Gyula ny. docens, történész. Kutatási területe Kína XX. századi története különös tekintettel a reformidőszakra.

vezetés manipulációjának tulajdonítják. Bár a népi nacionalizmus közvetlenül nem tekinthető (kül)politikai tényezőnek, a hatalom egyre inkább kénytelen számításba venni külpolitikai döntéshozatalakor.

Az első alfejezetben röviden visszautalok az 1949-től a reformidőszakig terjedő periódusra, amikor a már akkor is jelen levő nacionalizmus együtt létezett a (szovjet, szocialista) internacionalizmussal. Ezt követően a vizsgált téma felmerülését a reformidőszak első évtizedében érintem, amikor a „liberális nacionalizmus” érvényesült, és a Nyugat – az 1989-es véres leszámolásig – komoly várakozásokkal és bizonyos szimpátiával viszonyult Kínához.

Az 1990-es években a Kínát elítélő véleményekre válaszul a kínai nacionalizmus Nyugat-ellenessé vált, a kormány pedig hazafias kampányt indított. A kínai külpolitika homlokterébe az USA-hoz való viszony került, benne a kommunista rendszer megdöntésére irányuló „békés evolúció” veszélyének elhárítása. Az évtized közepén a Tajvannal szemben rendkívül agresszíven és fenyegetően fellépő Kína a régió túl is riadalmat keltett, tápot adva a „Kína fenyegetés” elnevezés alatti fejtegetéseknek.

Az ezt követő alfejezet a hivatalos, állami és a népi nacionalizmus viszonyával foglalkozik. Az előbbit a kínai vezetés megpróbálja pozitív, jóindulatú színben feltüntetni, amely kompromisszumos módon alkalmazkodik mások érdekeihez. A jelen kínai vezetés ezt a „harmonikus világ” megteremtésére való törekvésével jelöli. A népi nacionalizmus a külpolitikában sem mindig harmonizál a hivatalos vonallal. Érdekes kérdés annak vizsgálata, hogy a létszámban gyorsan bővülő középosztály milyen álláspontot foglal majd el a nacionalizmus kérdésében.

A következő négy alfejezet a dél- és kelet-ázsiai régióhoz és a fő világhatalmi államokhoz, Oroszországhoz, az Egyesült Államokhoz és Japánhoz fűződő viszonyt elemzi, amely lehetővé teszi a nacionalizmus és a külpolitika különböző aspektusainak bemutatását. Oroszország esetében a mindkét oldalon jelentkező nacionalizmus feszültségforrást teremt, egyes esetekben – az orosz Távol-Kelettel összefüggésben pedig súlyosan – megterheli a partneri viszonyt. Az USA-hoz való viszonyban meglehetősen erősen elválík a hivatalos és a népi nacionalizmus, ami nem egyszer komoly nehézségeket okoz a külpolitikai döntéshozók számára. Japán esetében is fennáll a kétfajta nacionalizmus viszonyának dilemmája, súlyosbítva a történelmi örökség terheivel. Ráadásul itt területi vita is táplálja az indulatokat.

A téma feldolgozását leginkább két dolog indokolja. Egyrészt érdeklődésre tarthat számot annak feltárása, hogy milyen tényezők befolyásolják a kínai külpolitikai döntéshozatal

folyamatát, másrészt a Hu Csin-tao–Ven Csia-pao vezetőpárost hamarosan felváltó új kínai vezetésnek is szembe kell néznie ezekkel a problémákkal, esetenként talán még akutabb formában.

A nacionalizmus és internacionalizmus Mao külpolitikájában

A reform és a nyitás már több mint három évtizedes politikája, a Kínán belül végbement óriási gazdasági, társadalmi és részben politikai átalakulások eredményeként a korábbi évtizedekben a rendszer legitimációját biztosító eszmerendszerek, a marxizmus-maoizmus elvesztették tömegmozgósító erejüket, a szocializmus fogalma nagymértékben kiüresedett. Egyfajta ideológiai vákuum keletkezett, és bár a rendszer hivatalos dokumentumai, a vezetők beszédei mantra-szerűen emlegetik ezeket, eredeti funkciójuk betöltésére már alig alkalmasak, ezért a kínai vezetők egyre inkább a nacionalizmushoz, hivatalos megfogalmazásban a hazafisághoz fordulnak.

A régi ideológiák válságához két folyamat járult hozzá jelentősen. Egyrészt a kelet-európai szocialista rendszerek összeomlása és a Szovjetunió szétesése, másrészt a hatalmas változások, a maoista évtizedekhez képest szabadabb légkör. Mindezek párosulva a modern technika vívmányaival (internet, mobiltelefon) lehetővé tették az emberekben, az „átlag kínaiakban” mindig is jelen lévő hazafias érzelmek, a kínai identitáshoz való kötődés felszínre törését, tömeges, nacionalista érzelmektől fűtött reagálását bizonyos eseményekre. Vagyis, az állami, hivatalos nacionalizmus mellett jelen van egy népi, a társadalom túlnyomó többségét felölelő nacionalizmus is.

Ezt azonban csak látszólag tekinthetjük egyesítő ideológiai pozíciónak. Nem vonatkoztathatunk el attól, hogy egyrészt támogatói távolról sem tartoznak azonos politikai és társadalmi csoporthoz, másrészt keverednek benne olyan dolgok, mint a han etnikai identitás, a nemzeti nagyságra törekvés, ugyanakkor a regionális identitáshoz való kötődés, a külföldiekkel szembeni érzelmek, sőt xenofóbia stb. A nacionalizmus zászlaja alatt helyezkednek el azok, akik az autoritárius rendszer támogatói, de azok is, akik a teljes piaci szabadság hirdetői, vagy akik a hagyományokhoz való visszatérést képviselik. Tehát az egységesen nacionalizmusként megjelölt ideológiai áramlat nagyon összetett, esetenként ellentmondásos politikai, társadalmi valóságot takar.

A kínai nacionalizmus fontos összetevője és eredője – erre mindig hangsúlyosan utalnak – a „megalázás évszázada”, az első ópiumháborút követő időszak, Kína félgymarmati

helyzetbe süllyedése, amely napjainkig rendkívül érzékenyvé teszi a kínaiakat – a mindenkori vezetést és a népet egyaránt – a szuverenitás és a területi integritás kérdésére. Szovjetunió és Jugoszlávia széttagolódása az egykori gyarmati területek (Hongkong és Makaó) visszaszerzése, illetve Tajvan változatlan különállása ébren tartja ezt a témát.

Miközben sokan új, és jórészt negatív előjelű fejleménynek látják a kínai nacionalizmust, valójában végigvonuló, tartós eleme a kínai valóságnak, a kínai külpolitikának. Régóta hangoztatott tény, hogy Maóék alapvetően nacionalista, az ország megmentését hangsúlyozó, és nem elsősorban szocialista jelszavakkal és programmal jutottak hatalomra. A győzelemkor, 1949-ben és azóta is, a függetlenség megőrzése, a szuverenitás biztosítása volt a rendszer egyik fő célkitűzése.¹

Mao 1949 nyarán, még a népköztársaság kikiáltása előtt meghirdette az „egy oldalra hajlás”, a Szovjetunióval való szövetségre törekvés politikáját, amely egyúttal harcot jelentett a Nyugat, mindenekelőtt az Egyesült Államok ellen. Az 1950-ben formálisan is létrejött szövetség a Szovjetunióval látszólag az ideológiai közösségen alapult, valójában azonban a katonai-politikai és gazdasági érdekek (élén a nemzetbiztonság szempontjával) motiválták.²

Az 1950-es évek elején a kínai vezetés, mivel ez az ország biztonsági érdekeit szolgálta, nacionalizmusát alárendelte a szovjet internacionalizmusnak, és ennek szellemében vett részt a koreai háborúban. Mao azonban kellemetlennek érezte a Szovjetunióval való alárendelődést, egyenlő partnerségre törekedett volna, amire csak Sztálin halála után nyílt lehetőség, ám végül ez is nyílt összeütközéshez és szakításhoz vezetett.

Mao szívesen fogadta a mintegy 1,3 milliárd dollár összértékű szovjet gazdasági segítséget, amelynek keretében 1952 és 1957 között 166 komplett ipari üzemet szállítottak, majd további 125 gyár felszerelésére tettek ígéretet az 1958-1962-es időszakra, ugyanakkor egyre inkább aggódott a Szovjetuniótól való gazdasági függés növekedése miatt.³ Joggal vélte úgy, hogy gazdasági függetlenség nélkül nincs nemzeti függetlenség. Ezért kezdte hirdetni az önerőre támaszkodás stratégiáját, vagyis a hazai erőforrásokra támaszkodó gazdasági fejlődést.

A szocialista internacionalizmus szovjet értelmezésének elutasítása nem jelentette általában az internacionalizmus elvetését, hanem ehelyett alternatívaként a kínai változatot

¹ Tianbiao Zhu: „Nationalism and Chinese Foreign Policy.” *The China Review*, Vol. 1. No. 1. (2001), 1-27. o.; Chen Zhi-min: „Nationalism, Internationalism and Chinese Foreign Policy.” *Journal of Contemporary China*, Vol. 14. No. 42. (2005), 35-53. o.

² A Szovjetunió minden szocialista ország, így Kína esetében is ellenezte a nacionalizmust, helyette az internacionalizmust hangsúlyozta. A nacionalizmust a szocialista hazafiság hangoztatása váltotta fel, de a kínai vezetés kényelmetlennek érezte ennek egyeztetését az internacionalizmussal, különösen mivel a szovjet értelmezés szerint ez a Szovjetunió politikájának való feltétlen alárendelődést jelentette

³ Uo. 8. o.; Jordán Gyula: *Kína története*. Aula, 1999, 11-12. o.

kínálta. A revizionistának bélyegzett szovjet politika helyett egy radikális, militáns kínai felfogást képviselt, amely elsősorban a harmadik világ felé fordulva világforradalmat hirdetett, mint a jelen szakasz fő feladatát. A „kulturális forradalommal” is terhelten a két szuperhatalommal való szembenállás mellett Kína külpolitikailag, diplomáciailag elszigetelődött.

Gazdasági nehézségei ellenére Kína igen bőkezű és nagyvonalú segélypolitikát folytatott (1972-ben gazdasági segélyei nagyságával még a Szovjetuniót is megelőzte), és a nemzetbiztonsági szempont érvényesítését tükrözte, hogy ennek 27%-a katonai segély volt, zömmel Észak-Koreára, Észak-Vietnamra és Pakisztánra koncentrálva.⁴ A segélypolitika egyik célja az imázsépítés a nemzetközi közösségben. Eközben a közvetlennek érzett szovjet fenyegetés elhárítására a Mao-féle vezetés nyitott az Egyesült Államok felé (Nixon látogatása 1972-ben), amely lépés a nemzetbiztonság szempontját a világforradalom elé helyezte.

A nacionalizmus és a külpolitika a reformidőszak kezdetén

Már a fentebbi vázlatos utalás is talán érzékeltetni tudja, hogy a kínai nacionalizmus megjelenési formái, témái, következményei periódusonként változtak a hazai és a nemzetközi helyzettől függően. Ez az 1970-es 1980-as évek fordulóján elindított reform és nyitás politikájának időszakában is jellemző maradt. A reform első évtizedében egy olyan változata létezett, amit egyesek⁵ liberális nacionalizmusnak neveztek, amelynek fő jellemzője a tanulás kívánsága a Nyugattól. A vezetés jelentős része, az értelmiség túlnyomó többsége és általában a társadalom is egyetértett abban, hogy a legfőbb célként szereplő erős nemzetállam megteremtése e nélkül elérhetetlen. Az egész reformidőszakra jellemző, hogy az állam és a társadalom támogatja és felhasználja a nacionalizmust, esetenként azonos, néha konfliktusos célokra. Az első esetben természetesen erősítik egymást, míg az utóbbinál, eltérő célok esetében korlátozzák, szűkítik mozgásterüket. Az állami és társadalmi, népi nacionalizmus jellemzőit és viszonyát az ország belső környezete és a Nyugattal való kapcsolatai határozzák meg.

Az 1980-as években a „liberális nacionalizmusnak” kedvezett a külső környezet is, a Nyugat igen barátságos volt, mert akkor még túlnyomó az a feltételezés, hogy a reformok során végbemenő gazdasági és társadalmi változások szinte elkerülhetetlenül demokratizálódáshoz

⁴ Zhu: i. m. 11-12. o.

⁵ Yang Liyun and Lim Chee Kia: „Three waves of nationalism in contemporary China: sources, themes, presentations and consequences.” *EAI Working Paper*, No. 155. 2010. július 27.

vezetnek. Ekkor is vannak zavaró tényezők, mint például a folytatódó fegyverszállítások Tajvannak, de ezeket ellensúlyozták például a vezetők gyakori látogatásai számos külföldi országba, beleértve az Egyesült Államokat is, vagy az amerikai technológiák átadása.

A reformoknak még erős ellenzéke volt Kínán belül, de vele szemben általában túlsúlyra jutottak a reformerők, amelyek külföldön táplálták a reményt Kína „westernizációjára”, hogy fokozatosan magáévá teszi a nyugati gazdasági és politikai normákat. A nyitás, és ennek eredményeként a nyugati eszmékkel és értékekkel való megismerkedés, valamint a gazdasági reformokkal egyidejűleg meghirdetett politikai reformok elmaradása azonban növelte a rendszerrel szembeni kritikai attitűdöt.

A hazai média természetesen a párt álláspontját és irányvonalát képviselte, a külföldről szerzett információk fő forrása az olyan külföldi adók voltak, mint az *Amerika hangja* és a *BBC*. Ezek hatására a kínaiak széles tömegei kezdtek vonzódni a nyugati kultúrához és váltak kritikusabbá a párttal, a rendszerrel szemben. A kínai vezetés úgy látta, hogy a hidegháború kezdete óta követett amerikai stratégia, a „békés evolúció” folytatódik, kezd még inkább testet ölteni. A még John Foster Dulles amerikai külügyminiszter által meghirdetett stratégia célja a kommunista rendszerek felszámolása, amely különböző területeken alkalmazott, jól kiválasztott eszközökkel és módszerekkel érhető el.⁶ Ennek az elképzelésnek a léte nem csupán feltételezés, vagy a kínai kommunista vezetés hagyományos paranoiájának megnyilvánulása volt, ezt többször nyíltan hangoztatta az amerikai vezetés.

A kínai nacionalizmus és a külpolitika az 1990-es években

A Tienanmen-téri 1989. június negyediki véres leszámolás alapvetően változtatta meg a külföldi hatalmak és a világ közvéleményének viszonyát Kínához. A reformokat addig általában szimpátiával követő világ óriásit csalódott, vagy talán szembesült illúziói kudarcával. Az országok egy része, mindenekelőtt az Egyesült Államok – többnyire rövid életű – szankciókat vezettek be. A Nyugat megváltozott magatartása hatott a kínai nacionalizmusra is, amely alapvetően Nyugat-ellenessé vált.⁷ Ezt a hangulatot is meglovagolva a kínai kormány egy hosszan elnyúló hazafias kampányt kezdett, amely azonban nem a Nyugat-ellenességet

⁶ Roger W. Sullivan: „Discarding the China Card”. *Foreign Policy*, No. 86. (1992), 3-23. o.; Jordán Gyula - Tálás Barna: A „Kína fenyegetés”. *Külpolitika* No. 3-4. (2000). 170-196. o.

⁷ Michael Alan Brittingham: „The „Role” of Nationalism in Chinese Foreign Policy: A Reactive Model of Nationalism and Conflict”. *Journal of Chinese Political Science*, Vol. 12. No. 2. (2007), 147-166. o.; Guangqiu Xu: „Anti-U.S. Sentiments in China. 1989-96: Sources, Development and Impact”. *Issues and Studies*, Vol 34. No. 1. (1998), 79-99. o.; Allen S. Whiting: „Chinese Nationalism and Foreign Policy After Deng”. *The China Quarterly*, No. 142. (1995), 295-316. o.

hangsúlyozta, hanem inkább a „békés evolúciót” ítélte el, mint a belügyekbe való beavatkozást. Helyette az építést, a szocialista modernizációt, valamint az ország egyesítését helyezte előtérbe. A hadsereg újságja, a *Jiefangjun bao* a nemzeti szellem erősítésére szólított fel, mert az „ellenséges erők szellemi beszüremkedése” „egy meghódított szolgáló népet” eredményez. Egy másik cikk a gazdasági, kereskedelmi kapcsolatokon és a kulturális csere révén bekövetkező ideológiai és kulturális veszélyekre figyelmeztetett.⁸

Alig egy évvel a Tienanmen-téri események után Teng Hsziao-ping figyelmeztetett a külső és belső kihívásokra, amelyekkel szembe kell néznie az országnak a kelet-európai kommunista rendszerek összeomlása és Gorbacsov Szovjetunióbeli „árulása” következtében:

*„A jelen nemzetközi helyzetben minden ellenség figyelme Kínára fog összpontosulni. Minden ürügyet fel fognak használni, hogy bajt okozzanak, nehézségeket keltsenek és nyomást gyakoroljanak ránk... A következő három-öt év rendkívül nehéz lesz pártunk és országunk számára”.*⁹

A reformok ideiglenes lefékezésének, a konzervatív visszacsapás után Teng nevezetes „déli utazását”¹⁰ követően a reformok korábban soha nem látott lendületet kaptak, Kína a világot egyre inkább ámulatba ejtő eredményeket ért el a „szocialista piacgazdaság” kiépítése során. Ekkor dőlt el véglegesen a modern kínai történelmen végighúzódó megosztottság és vita az ajtók bezárására, a befelé fordulásra törekvés és a külvilággal való racionális interakció, a nyitás politikája között. A külpolitika középpontjába a Nyugathoz, azon belül az Egyesült Államokhoz való viszony került.

A gazdasági eredmények többirányú hatást gyakoroltak: a gazdasági fejlődés a legfontosabb és alapvető eszköze a nemzeti függetlenség erősítésének és megőrzésének, ami a kínai nacionalizmus legfőbb célja, másrészt tápot adtak a „Kína fenyegetés” teóriának¹¹, amely szintén összefüggésbe hozható a kínai nacionalizmus növekedésével.

Ez felkeltette mindenekelőtt a szomszéd országok félelmét Kína ambícióival kapcsolatban, mivel igen nehéz meghatározni, hogy a nacionalizmus hogyan, milyen módon és milyen erővel hat Kína külpolitikájára, mennyiben határozza meg a nemzetközi életben

⁸ Whiting: i. m. 298. o.

⁹ Michael Yahuda: „Deng Xiaoping: the statesman”. *The China Quarterly*, No. 135. (1993), 564. o.

¹⁰ 1992 elején Teng Dél-Kínába, a reformok és a nyitás élvonalában haladó tartományokba és „különleges gazdasági övezetekbe” látogatott. Ott elhangzott megjegyzéseiben szorgalmazta a reformok és a nyitás folytatását, a piacgazdasági reformok elmélyítését, a minél gyorsabb gazdaságfejlesztési ütemet, mert a „lassú fejlődés nem szocializmus”.

¹¹ A „Kína fenyegetéssel” érvelők szerint Kína gyorsan növekvő gazdasági és katonai erejével, az ottani kommunista rendszer jellegzetességei miatt, valamint annak következtében, hogy csak vonakodva alkalmazkodik a nemzetközileg elfogadott normákhoz, fenyegetést jelent a régióra, sőt az egész nemzetközi rendszerre. Jordán - Tálás: i. m. 170-196. o.

követett magatartását.¹² Nem lehetett pontosan tudni, hogy milyen tényezők és folyamatok hatására következett be 1995-96-ban a Tajvan-szorosban a rakétakísérletekkel és hadgyakorlatokkal előidézett válság, illetve nem tör-e majd ismét felszínre egy hasonló agresszív, kihívó magatartás. Vagy a vitatott dél-kínai tengeri szigetekkel kapcsolatban a közös kiaknázást felkínáló, kompromisszumra hajló álláspontot esetleg mikor és miért váltja fel a hadihajó- diplomáciát és az erődépítést előnyben részesítő hangulat. Volt, aki – a túlnyomórészt békés híurokat pengető nyilatkozatok mellett – a szomszéd országok felé irányuló félelemkeltésben egyfajta tudatosságot látott.¹³

A szankciók részleges fennmaradása ellenére az 1990-es évek elejétől Kína kapcsolatai a Nyugattal fokozatosan normalizálódtak. A folyamatot azonban visszatérő konfliktusok kísérték, Kínára változatlanul erős nyomás nehezedett például az emberi jogok és a fegyverkereskedelem kérdéseiben. 1993-ban például titkosszolgálati információkra hivatkozva az USA haditengerészete feltartóztatta és átkutatta a kínai Yinhe kereskedelmi hajót, de fegyvereket nem találtak. Az amerikai Kongresszus Peking aspirációja ellen foglalt állást a 2000. évi olimpia megrendezését illetően, ami jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a végszavazáson Kína alulmaradt. 1995-ben – Kína éles tiltakozása ellenére – lehetővé tették, hogy Li Teng-huj, a Kínai Köztársaság elnöke, bár hangsúlyozottan magánemberként, részt vehessen alma matere, az amerikai Cornell University ünnepségén. Szintén komoly feszültséget keltett a két állam között 2001-ben a Hajnan szigetén leszállni kényszerülő amerikai „kémrepülőgép” ügye, különösen mivel az incidens során egy kínai pilóta életét veszítette.

A konfliktusok ellenére a kínai külpolitika nem vált szélsőséggé, megfelelő egyensúlyt tudott tartani a nacionalizmus és a gazdasági fejlődést szolgáló nyitási politika között. Tartani tudta magát ahhoz a megfogalmazott alapelvhez, hogy a kínai külpolitika fő céljai a hegemónizmus elleni harc, a világbéke fenntartása, másrészt a nemzetközi kooperáció és a közös gazdasági fejlődés elősegítése. A korábbi időszak forradalmi nacionalizmusát ekkor váltotta fel a pozitív, pragmatikus nacionalizmus, amely egészen másképpen közelít Kína gyengeségéhez és a gazdasági fejlődés feladatához.¹⁴

¹² Mivel a Kínai Népköztársaságban egy autoriter, antidemokratikus rendszer van hatalmon, a döntési folyamatok és a döntéseket befolyásoló erők szerepe és hatásmechanizmusa nem mindig világos és megismerhető.

¹³ Ralph A. Cossa: „The PRC’s National Security Objectives in the Post-Cold War Era and the Role of the PLA”. *Issues and Studies*, Vol. 42. No.3-4. (1994), 1-28. o.

¹⁴ Chen Zhi-min: i. m. 46-49. o.; Suisheng Zhao: „China’s Pragmatic Nationalism: Is It Manageable?”. *The Washington Quarterly*, Vol. 29. No. 1. (2005), 131-144. o.

A hivatalos, állami és a népi nacionalizmus viszonyának kérdése

Kína az elmaradottság és a modernizáció hiánya miatt válhatott a múltban a nyugati imperializmus könnyű célpontjává, a nagysághoz vezető úton viszont bármilyen megközelítést, megoldást el kell fogadnia. A pozitív nacionalizmus a gazdasági nacionalizmus jóindulatú formája, kompromisszumos formában fogja fel nemzeti politikájának prioritásait, és ahol szükséges, alkalmazkodik mások érdekeihez. További jellemzője, hogy a forradalmi nacionalizmustól eltérően mérsékelt, a stabilitásra és a békés nemzetközi környezetre helyezi a hangsúlyt. Ez a fajta nacionalizmus reagáló és defenzív, nem fenyeget – különösen nem katonai erővel – másokat.

Ezt az idealista képet és felfogást semmiképpen sem szabad megvalósult tényként kezelni, a gyakorlat ettől időnként eltéréseket mutat. A 2002-ben hatalomra került új kínai vezetés, élén Hu Csin-tao pártfőtitkár-államfővel és Ven Csia-pao miniszterelnökkel elvileg ezt kívánja követni, amikor a belpolitikában meghirdetett „harmonikus társadalom” megfelelőjeként a külpolitikában a „harmonikus világ” megvalósítását kívánja elérni.

A pozitív, pragmatista nacionalizmust nemcsak a példaként említett konfliktusok részéről érték kihívások. Mint említettem, a népköztársaságban korábban jellemzőnek tekinthető, különböző formákban jelentkező és felülről lefelé ható nacionalizmus mellett felszínre tört egy népi, alulról felfelé ható nacionalizmus. A jelenség megnyilvánulási formáiról, módszereiről részletesen szoltam a *Kül-Világban* megjelent írásomban, itt most mindenekelőtt arra utalnék, hogy a hatalom számára reális kihívást jelent ennek ellenőrzés alatt tartása, beleértve a külpolitikára gyakorolt hatását is. A maoista évtizedekben a külpolitika általában nem foglalkoztatta az embereket, ma azonban széles értelmiségi körök különböző fórumokon vitatják egyes problémáit. A mai modern információ-áramlás mellett azonban a külpolitika egyes kérdései a társadalom szélesebb köreihez is eljutnak, esetenként reagálásra készítette azokat. Peking külpolitikája ma az Egyesült Államokhoz, Japánhoz és Tajvanhoz való viszonyának alakításában már teljes mértékben nem függetlenítheti magát a „közvéleménytől”, amelyet erősen befolyásolnak a nacionalista politikai és értelmiségi elitek, sőt néha a Kommunista Párt vezetői.

Nehéz megjósolni, hogy a létszámban gyorsan növekvő kínai középosztály hogyan fog viszonyulni a nacionalizmushoz, illetve ez által is befolyásolva, a külpolitika kérdéseire.¹⁵ Általában mindenhol nagy reményeket táplálnak a kínai középosztályt illetően mind a

¹⁵ A középosztály problémáira ld. Jordán Gyula: „A kínai elit kérdéséhez”. *Kül-Világ*, No. 3. (2008), 20-38. o.

piacgazdaság kiépülése, mind Kína demokratizálódása szempontjából. Ez a réteg azonban a pártállami rendszer árnyékában nő fel, és a hatalom joggal reméli tőle, hogy segíteni fog a társadalmi ellentmondások enyhítésében, a feszültségek kezelésében. Ezt azért is remélhetik tőle, mert általában a mérsékelt konzervatív álláspontot és ideológiát teszik magukévá, elutasítják a szélsőségeket. Ráadásul Kínában azok közül, akik a középosztály soraiból hajlandóságot mutatnak a politikai, társadalmi részvételre, aktívabbak a rendszeren „belül maradók”, mint az azon kívül tevékenykedők. Egyes kutatók ezek alapján feltételezik, hogy a középosztály mérséklően fog hatni a társadalom nacionalista érzelmeire.¹⁶ Bár a vezetés reméli, hogy sikerül egységfrontot kialakítani a külpolitikai nézetekre vonatkozóan, számos tény mutatja, hogy nyilvánvaló különbségek vannak a nagy kérdéseket tekintve, és hogy ezek keresztülmeteszik a jövedelmi különbségeket. Nincs egységes vélemény a kínai katonai kiadások folyamatos növelését vagy más országok iránti barátság stb. kérdéseit illetően, és ez jellemző a középosztályra is.

Sokan tartottak és tartanak attól, hogy a kínai nacionalizmus destabilizáló hatású lesz a nemzetközi viszonyokra. Nemcsak a meghirdetett „harmonikus világ” megteremtésére való törekvés, de tények is azt jelzik, hogy Kína általában alárendeli nacionalista érzelmeit olyan szélesebb, általános érdekeinek, mint a stabil biztonsági környezet fenntartása, hogy erőit a modernizációra összpontosíthassa. Miközben a kínai nacionalizmus érezteti hatását egyes államokkal való konfliktusokban, eddig legalábbis nem vált a konfliktusok okozójává. Mostanáig általában reagált az amerikai, japán stb. lépésekre, vagyis, ha ezek az államok barátságos magatartást tanúsítanak Kína iránt, az a kínai nacionalizmus kifelé irányuló kifejeződését csökkentheti.

A kínai nacionalizmus és a Dél-Kelet-Ázsiához fűződő viszony

Amennyiben Kína számára alapvető érdek a gazdasági fejlődés, a modernizáció számára stabil és békés környezetet biztosítani, ez hatványozottan igaz közvetlen környezetére, a szomszédságában elhelyezkedő régióra. Kína (világ)hatalmi szempontjai is felértékelték a régiót: ma ezt tekinti bázisnak, háttérnek hatalmi ambíciói megvalósításához.¹⁷ Kína tehát nemzeti érdekei alapján a jószomszédi viszonyban érdekelt, ami viszont megköveteli tőle ennek a viszonyoknak a korábitól eltérő kezelését. Kína korábban a kapcsolatokat bilaterális

¹⁶ Alastair Iain Johnston: „Chinese Middle Class Attitudes Towards International Affairs: Nascent Liberalization?”. *The China Quarterly*, No. 179. (2004), 603-628. o.

alapon intézte, hatalmi súlyát, befolyását így tudta a leghatékonyabban érvényesíteni. Szomszédjai viszont előnyben részesítik a multilaterális megoldásokat, mert alkupozíciójuk a kollektív fellépés esetén eredményesebb lehet.¹⁸ A régióval való viszony alakításánál Kína számára fontos szempont a határterületein élő nemzeti kisebbségek etnikai nacionalizmusának elnyomása.

Peking elhatározta, hogy részt vesz a kelet-ázsiai kollektívizmusból, mert lehetőséget teremt számára, hogy eloszlassa növekvő gazdasági, és nem utolsósorban katonai ereje miatti aggodalmakat. Aktívan bekapcsolódott a multilaterális intézmények, mint az ASEAN munkájába, sőt maga is létrehozója lett ilyen szervezetnek a Sanghaji Együttműködési Szervezet esetében, amely közép-ázsiai szomszédaihoz (és Oroszországhoz) fűződő kapcsolatait terelte intézményes keretek közé.

Kínának 14 országgal van közös határa, és ezen országok közül sok nem han népességű, ugyanakkor kapcsolatot tart fenn a Kína határain belüli etnikai közösségekkel. Közel 30 ilyen nemzetiséget tartanak nyilván. Kína ezek esetében – miközben megtagadja tőlük a valódi autonómiát – a gazdasági fejlesztést hangsúlyozza, hogy fékezze a potenciális nyugtalanságot. Kína osztozik szomszédai, mindenekelőtt Oroszország és a közép-ázsiai országok aggodalmában a militáns iszlamista mozgalmak miatt. Hasonlóképpen vannak közösen megoldandó problémái az ASEAN országokkal is. Legyen szó a halászatról, a tenger egyéb erőforrásairól, a tengeri útvonalak biztonságáról stb.

Az ezekben a nemzetközi témákban való együttműködés nemcsak a kapcsolatait javítja kelet-ázsiai szomszédaival, hanem javítja Kína nemzetbiztonsági helyzetét és gazdasági fejlődését. Kína megítélésében rendkívüli felértékelődést eredményezett felelősségteljes, segítő magatartása az 1997-es ázsiai pénzügyi válság során. Míg az Egyesült Államok és Japán csak vonakodva és lassan reagált, Kína azonnal felajánlotta segítségét, elsősorban azzal a bejelentésével, hogy nem értékeli le valutáját. Az egyik fő feszültségforrást jelentő dél-kínai-tengeri szigetek ügyében is ért el eredményeket a közös kiaknázásra vonatkozó javaslataival, miközben azért továbbra is megmaradt irritáló tényezőként, a szigetek feletti szuverenitáshoz való merev ragaszkodása. A régióval kapcsolatos stratégiája mindenesetre képes volt csökkenteni a „Kína fenyegetéssel” kapcsolatos aggodalmakat.

¹⁷ A múltban, a nagyhatalmakhoz fűződő viszonya határozta meg alapvetően a régióhoz való – emiatt gyakran konfliktusos – kapcsolatát.

¹⁸ Christopher R. Hughes: „Nationalism and multilateralism in Chinese foreign policy: implications for Southeast Asia”. *The Pacific review*, Vol. 18. No. 1. (2005); Suisheng Zhao: *Chinese Nationalism and Approaches toward East Asia Regional Cooperation*. Council on Foreign Relations, 2009.

A nacionalizmus és a multilateralizmus párhuzamos fejlődéséből a fentiek alapján le lehetne vonni azt a következtetést, hogy Kína külpolitikájában az előbbi viszonylag gyengébb hatást gyakorol. Amennyiben Kína eredményesen akarja a régióban ellensúlyozni az Egyesült Államok és Japán hatalmát, csökkenteni kell kétoldalú súrlódásait az ottani országokkal, kivívni a többségük szimpátiáját és támogatását. A multilateralizmus sokkal biztosabb módja a vezető szerep, a domináns befolyás megszerzésének, mint a hagyományos erőegyensúlyozás különböző szövetségeken vagy intézményeken keresztül.

Utóbbiak esetében inkább fennállna a veszélye olyan kötelezettségek elfogadásának, amelyek az állami szuverenitás bizonyos korlátozásával járhatnának, márpedig a szuverenitás – történelmi okok miatt is – a vezetés számára érinthetetlen, semmilyen szempontból nem lehet alkudozás vagy kompromisszum tárgya. Ezzel is összefügg, hogy a regionális szervezetek zöme, amelyekben Kína részt vesz, nagyon kevés intézményi és egyéb kötöttséget felmutató, nagyon sok informális elemet tartalmazó afféle eszmecsere színhely.¹⁹

Kína és Oroszország: feszültségekkel terhelt partnerség

Az 1990-es évek második felében kialakuló és az új évszázad első évtizedében tovább erősödő stratégiai partnerség mögött a közös érdek számos motivációja található. Kína és Oroszország is egy sokpólusú világ létrehozására törekednek, emellett ellenzik a NATO keleti terjeszkedését, elleneztek az Egyesült Államok rakéta védelmi terveit, a rakétaelhárító rendszerekre vonatkozó szerződések felmondására való törekvését. Stratégiai érdekeik egybeesnek az iszlamista szélsőségesek és a szeparatista erők elleni küzdelemben.²⁰

Az általános geopolitikai és geostratégiai érdekek mellett a bilaterális viszonyt is több tényező erősíti. Kína gyorsan növekvő gazdaságának egyre több energiára van szüksége, amely növeli az orosz exportot. Kína szintén gyors fegyverkezéséhez a messze legfőbb szállító Oroszország: fegyverimportjának több mint 90%-a ebből a relációból származik. Egyéb kétoldalú kereskedelmük viszonylag lassan fejlődött, bár 2010-ben jelentős ugrást mutatott:

¹⁹ Például az ASEAN ebből a szempontból össze sem vehető az Európai Unió bürokratikus, intézményszerű felépítésével. A nevezetes „ASEAN way” a konzultációt, a dialógust és a konszenzusra törekvést hangsúlyozza, kifejezetten ellenáll a kényszerítő mechanizmusok kiépítésének, amelyek esetleg beavatkozhatnának az egyes államok belügyeibe. Ez teljes mértékben megfelel Kínának, mert magatartását ezekben a szervezetekben a nemzeti érdekei és szuverenitása maximális érvényesítésére való törekvés jellemzi.

²⁰ Frank Umbach: „The Wounded Bear and the Rising Dragon. The Sino-Russian relationship at the beginning of the 21st century: A view from Europe”. *Asia Europe Journal*, Vol. 2. No. 1. (2004), 43-62. o.; Nicklas Norling: „China and Russia: Partners with Tensions”. *Policy Perspectives*, Vol. 4. No. 1. (2007), www.silkroadstudies.org/new/docs/.../2007/Norling_China_and_Russia.pdf

2010-ben a kétoldalú kereskedelem 57,1 milliárd dollár volt, ez majdnem 50%-os növekedést jelentett az előző évhez képest.²¹

Persze ez a megnövekedett összeg is eltörpül Oroszországnak Európával folytatott kereskedelme mellett, amely több mint 200 milliárd dollár volt 2010-ben, nem szólva Kína külkereskedelmének össz-volumenéről. A viszony javulásánál lényeges tényező volt, hogy a hidegháború utáni időszakban lényegesen csökkent az orosz katonai jelenlét Ázsiában általában, és a kínai határon különösen. Az USA globális politikáját tekintve is számos kérdésben egymásra talált Kína és Oroszország a szomszédos államok „demokratikus” forradalmainak támogatásától a NATO jugoszláviai támadásán át az iraki háborúig.

A „stratégiai partnerséget” megalapozó sokféle tényező mellett jócskán vannak feszültségkeltő, a nemzeti indulatok által is táplált elemek. A legáltalánosabb az az aszimmetria, amely a modern kori történelemben először fordul elő: egy gyorsan erősödő világhatalommá vált Kína áll szemben egy sok vonatkozásban stagnáló, középhatalommá degradálódott Oroszországgal, egy erőtlől duzzadó, magabiztos hatalom egy frusztrálttal. A kitűnő gazdasági és energiaügyi együttműködés mellett Kína aggódik amiatt, hogy ezen a területen is olyan túlzott függésbe kerülhet, mint a katonai technológiában. Oroszország viszont attól tart, hogy lefokozódik Kína egyszerű nyersanyag szállítójává. Ezek elfogadhatatlan kilátások az orosz nagyhatalmi nacionalisták számára.

Orosz oldalról komoly és összetett félelmek és aggodalmak forrása az orosz Távol-Kelet. Nemcsak hiányzik egy megfelelő fejlesztési stratégia, elmaradt a szükséges fejlesztése, kevés a hazai és a külföldi befektetés stb., hanem komoly demográfiai kihívásokkal is szembe kell néznie. Egy több mint 2,5 millió km² területen már alig hét millió, és egyre fogyatkozó népesség található, míg Mandzsúria szomszédos tartományaiban mintegy 110 milliós népesség él. Bár az orosz elképzelésekben és különösen a helyi médiában a bevándorló kínaiak számát gyakran eltúlozzák, az vitathatatlan, hogy a természetből ismert ozmózis hatás érvényesül. A hivatalos orosz becslések is nagyon széles skálán mozognak, már a 2000-es évek elején 150 ezer és két millió között volt a két szélső érték. A kínai bevándorlás mind biztonsági, mind gazdasági-társadalmi aggodalmakat felvet.²²

Az orosz lakosság bárkivel szívesen együttműködne – az amerikaiakkal, a japánokkal, a dél-koreaiakkal stb. –, de nem a kínaiakkal. Ebben nem kis szerepe van az 1960-1970-es évek szélsőséges, a kínai ellenes rasszizmusig terjedő propaganda máig élő erős maradványainak

²¹ Anatol Lieven: *U.S. – Russian Relations and the Rise of China*. New America Foundation, 2011. július. 11. http://newamerica.net/publications/policy/us_russian_relations_and_the_rise_of_china

²² Umbach: i. m. 55. o.

nagyon sok orosz gondolkodásában. A történelemre és a jelen nacionalizmusra tekintettel az ellenőrizetlen bevándorlás nagyon könnyen radikalizmusba fordulhat, komoly feszültséget előidézve a kétoldali kapcsolatokban. Miközben az oroszok, beleértve a helyi vezetők jelentős részét is a terület „sinocizálásáról” sőt ezt követően esetleges elszakításáról beszélnek, tisztában vannak azzal, hogy égetően szükségük van munkáskezerekre.

Az említett fegyverimport Kína részéről szintén felvet egy sor problémát. Kína egész fegyverrendszerek, gyártási technológiák megszerzésére, szakemberek elcsábítására törekszik, miközben problémát jelent számára, hogy többnyire nem jut hozzá a legmodernebb fegyverekhez. Az orosz vezetésnek a jövő kilátásait illető bizalmatlanságát jelzi, hogy ezeket nem hajlandók eladni. Ezzel párhuzamosan Moszkva nagy mennyiségben ad el modern fegyverrendszereket Indiának, Kína stratégiai versenytársának, és ebben a relációban nem érvényesülnek a közös határ és közelség miatti megfontolások,

Az orosz és a kínai hadsereg létszámbeli aránytalanságai (a kínaiak elvileg képesek nagyobb hadsereget mozgósítani, mint az orosz Távols-Kelet teljes népessége) illetve, hogy a kínai vezetés sokkal kevésbé érzékeny az esetleges áldozatokra, érthetővé teszi, hogy az orosz biztonsági szakértők és a katonai stratégiák, a stratégiai és taktikai nukleáris fegyverek fejlesztését hangsúlyozzák. Miközben a „nagypolitika” szintjén a stratégiai partnerségen van a hangsúly, orosz tisztok rámutatnak arra, hogy egy Kínával való konfliktus esetén a vezérkarnak nem sok más választása lenne, mint a nukleáris fegyverek bevetése.²³

A kínai nacionalisták és orosz ellenpárjaik indulatait időnként súlyos incidensek gerjesztik, mint például 2009 februárjában a kínai Új Csillag nevű teherhajó esete. A hajóra az orosz parti őrség vagy 500 lövést adott le és legalább nyolc embert megölt. A hajó közel három héttel korábban rizs rakománnyal érkezett az orosz csendes-óceáni Nahodka kikötőjébe.²⁴

A rizst vásárló cég kifogásolta a minőséget és alacsonyabb árat akart fizetni, egyidejűleg a helyi hivatalnokokhoz fordult, hogy tiltsák meg a hajó távozását, amíg a dolgot nem rendezik. A vita közepette a hajó hongkongi tulajdonosa megparancsolta a kapitánynak, hogy bármi módon hagyja el a kikötőt. A parti őrség hajója Nahodkától mintegy 80 kilométerre érte utol az Új Csillagot. Mivel az nem volt hajlandó visszatérni, tüzet nyitottak és a hajót elsüllyesztették, az áldozatokon kívül a személyzet többi tagját kimentették. A netet azonnal szélsőséges radikális reakciók özöne árasztotta el: „A haditengerészetnek reagálnia kell!” „A harmadik világháború jön!” stb. A forróvérű kínai nacionalizmus reakcióját most nem az

²³ Uo. 58-59. o.

²⁴ Li Lifan: „The subordinated position of nationalism in the building of Sino-Russia strategic partnership”. *International Journal of Russian Studies*, No. 5. (2010), <http://www.radtr.net/dergi/sayi5/lifan.htm>.

ellenséges nyugati erők váltották ki. Az orosz külügyminisztérium szerint az erőszak alkalmazása törvényes volt. Végül a két ország hatóságai az ügyet kereskedelmi vitaként kezelték és nem vált a partnerségi viszonyt veszélyeztető eseménnyé. Jelzi azonban, hogy helyi ügyintézés és indulatok mellett országos szempontból jelentéktelen dolgok is, nem megfelelő kezelés mellett, komoly veszélyforrássá válhatnak.²⁵

Kína–USA: az Amerika-ellenes nacionalizmus

Az Egyesült Államokhoz való viszony az a terület, ahol meglehetősen erősen elválik a hivatalos és a népi nacionalizmus. A kínai vezetés felismerte, hogy stabil és együttműködő viszonyra van szüksége a nagyhatalmakkal, mindenekelőtt az Egyesült Államokkal, amelyek birtokolják a gazdasági modernizációhoz szükséges tényezők zömét. Velük szemben tehát a pragmatikus nacionalizmus álláspontjára kell helyezkednie külpolitikája alakításakor, és ebből kiindulva kezelni a népi nacionalizmus erős érzelmi kitöréseit, amelyek azzal a veszéllyel fenyegetnek, hogy kikerülnek az ellenőrzés alól.

1989-et követően a Nyugat-ellenesség fokozatosan növekedett a kínai társadalomban, amely aztán egyre inkább az Egyesült Államokra terelődött. 1990-ben ilyen szellemben emlékeztek meg az 1919. május 4. mozgalomról és az ópiumháborúról – nem kis mértékben a hivatalos propaganda hatására, amely a „békés evolúció” veszélyeit ecsetelte. A reformok által előidézett nehézségek hatására növekedett Mao kultusza – ez is egyfajta jele volt a Nyugat-ellenességnek. Nem volt szó azonban ezeknek az érzelmeknek általános elfogadásáról, például sok fiatal szeretett volna az Egyesült Államokban tanulni. 1992-93-ban történtek olyan események, amelyek tovább növelték az Amerika ellenességet, amit a propaganda is tüzelt azzal, hogy az Öböl-háború és a Szovjetunió összeomlása után az USA arrogánsabbá vált. 1992-ben az USA 150 darab korszerű F-16-os vadászgép szállítását jelentette be Tajvannak, amit nemcsak a hivatalos Peking tartott a belügyekbe való beavatkozásnak, a kínaiak érzése megsejtésének. 1993-ban mindezt fokozta az amerikai elutasítás az említett olimpiai rendezés elnyerése ügyében. Az elutasító döntést megalázásnak fogták fel Kínában, és az USA-nak tulajdonították.

Egyesek akkoriban úgy vélték, hogy az Amerika-ellenesség 1994-96-ban tetőzött.²⁶ 1995-re sok kínaiiban alakult ki negatív kép az immorális, csak a pénzt hajhászó, kulturálatlan amerikaiakról, nem utolsósorban a különböző (a Kül-Világban megjelent írásomban

²⁵ Uo.

ismertetett) könyvek, TV filmek és sorozatok hatására. Ezt a hangulatot számos esemény és tény tovább táplálta: az 1995-96-os tajvani válságra adott amerikai válasz, a kínai emberi jogi helyzet bírálata, a legnagyobb kereskedelmi kedvezmény megadása és a GATT/WTO-ba való bebocsátás, az 1996-os atlantai olimpián a kínai sportolókat ért (vélt vagy valós) inzultusok. Nagyon sok kínai elfogadta, hogy Amerika a fékmentés és korlátozás politikáját folytatja Kínával szemben, akadályozza gazdasági felemelkedését és modernizációját. Bár a kínai kormány nem volt túlságosan népszerű számos kínai szemében, de az a felfogás elég általános volt, hogy mégiscsak Kínát képviseli, az amerikai magatartást pedig Kínával és nem a kínai rendszerrel és kormánnyal szembeni ellenségességként értelmezték.

1999 májusában a belgrádi kínai követséget ért, három kínai áldozattal járt amerikai bombatámadást követően gyorsan kiderült, hogy az Amerika-ellenesség hőfokát tekintve 1994-96 távról sem tekinthető csúcspontnak.²⁷ Gyászoló, tiltakozó, bosszút követelő levelek ezrei születtek egyénektől, intézményektől, munkaközösségektől. Tömegdemonstrációkra került sor, kövekkel dobálták meg a pekingi amerikai nagykövetséget, az amerikai áruk, szolgáltatások (McDonald's, KFC stb.) bojkottjára szólítottak fel. A nyugati média teljes félreértése és félremagyarázása volt, amikor ezt a valóban népi, a nemzeti érzés őszinte megnyilvánulását a párt, az elit propagandája által gerjesztett, saját céljait szolgáló akcióként ábrázolta. A felülről lefelé ható „állami nacionalizmust” hangsúlyozó szemlélet nem vagy alig számolt a népi nacionalizmussal, annak az elit és a tömegek közötti, a hatalom legitimációját szolgáló dinamikájával. Az emberek túlnyomó többsége nem hitte el, hogy véletlen akció volt, szándékos cselekedetnek ítélték.

Az tény, hogy a kínai kormány manipulálta a híreket, a kínaiak legfeljebb a nyugati médiából értesülhettek a szerb atrocitásokról Koszovóban, a kínai hírek csak a NATO „beavatkozásáról” szóltak Jugoszlávia „belügyeibe”. Kis kitérőként említenék egy érdekes verziót az akció szándékosságára vonatkozóan, amely a közelmúltban jelent meg.²⁸ Csiang Cö-min volt pártfőtitkár/államfő állítólag elismerte – egyelőre nem publikált visszaemlékezésében, hogy a kínai belgrádi nagykövetségen 14 szerb katonai hírszerző rejtőzködött, és jutott a NATO tudomására. Csiang szerint Szlobodan Milosevics szerb államfő kérte Pekingtől a hírszerzők biztonságba helyezését. A támadás után Clinton nyilvánosan bocsánatot kért, de nem hivatalos úton Peking elé tárta a bizonyítékokat a szerb ügynököknek az épületben tartózkodásáról.

²⁶ Xu: i. m. 79-99. o.

²⁷ Peter Hays Gries: „Tears of rage: chinese nationalist reactions to the Belgrade embassy bombing”. *The China Journal*, No. 46. (2001), 25-43. o.

²⁸ HVG. 2011. február 19. 13. o.

Az érzelmi töltetű reagálások egyik vonulata a történelmi előzményekre, a megaláztatás évszázadára utalt vissza, amikor azt hangsúlyozta, hogy az amerikaiak ismét ölik és megalázzák a kínaiakat. Ezt egyébként a hivatalos megnyilvánulások is hangsúlyozták, mint a People's Daily, a párt központi lapja 1999. május 12-i „Ez nem 1899 Kínája” című cikke: „A történelem kereke nem fog visszafelé forogni. Ez 1999, nem 1899. Ez nem az a kor, amikor az emberek a hadihajók világában támolyoghattak...nem az a kor, amikor a nyugati hatalmak kedvükre kirabolhatták a császári palotát, lerombolhatták a Régi Nyári Palotát, és megkaparinthatták Hongkongot és Makaót...Kína az a Kína, amely felállt; az a Kína, amely legyőzte a japán fasisztákat; az a Kína, amely kiállta az erőpróbát és megszerezte győzelmet az Egyesült Államok felett a koreai harctéren. A kínai népet nem félemlíthetik meg, és Kína szuverenitását és méltóságát nem sérthetik meg...Az USA vezette NATO-nak jobb emlékeznie erre”.²⁹

A tiltakozó levelek – kissé túldimenzionálva az eseményt – az Egyesült Államoknak olyan célokat tulajdonítottak, mint belső társadalmi káoszt gerjeszteni, kárt okozni a kínai gazdaságnak, felosztani Kínát, tisztelni a kínai kormány határozottságát és legfőképpen, megalázni Kínát. Ezek jelzik, hogy a bombatámadás csak alkalmat teremtett az Amerika-ellenes indulatok kiélésére. Természetesen most is nagy hangsúllyal emlegették a kínai nacionalizmusnak a kezdetektől fontos fogalmait, a fajt és a vért. Hasonlóképpen előkerült a „barbár” címke, és az amerikaiak emberi mivoltuktól való megfosztása, dehumanizálása stb.

A kínai kormányt elsősorban nem a szélsőséges megnyilvánulások érdekelték, inkább arra ügyelt, hogy megfékezzen olyan akciókat, amelyek közvetlen kárt okozhatnának a kínai-amerikai viszonynak (követség megtámadása, blokádja), és még inkább arra, hogy – mint ennek voltak jelei – ne a kormány bírálata kerüljön a középpontba. Márpedig ennek voltak jelei azok részéről, akik szerint a kormány nem lép fel elég határozottan, nem vesz igénybe keményebb eszközöket.

A kínai vezetés felismerte annak veszélyeit, ha ez a népi nacionalizmus kikerül az ellenőrzése alól, és kárt okoz a külpolitikának. Ezért két évvel később, az amerikai felderítőgép és a kínai vadászgép összeütközését követően igyekeztek elkerülni a belgrádi bombázás utáni reakciókat, törekedtek ellenőrzés alatt tartani az interneten gyorsan terjedő Amerika-ellenes megnyilvánulásokat, megtiltották a demonstrációkat az amerikai képviseletek előtt, és – részben az „arc megőrzése”, részben az indulatok csillapítása szándékával – azonnal elfogadták

²⁹ Gries: i. m. 32. o.

bocsánatkérésnek Colin Powell külügyminiszter kijelentését, hogy „nagyon sajnálja” a kínai pilóta elvesztését (kínaiban sokkal erőteljesebb kifejezésként fordították).

A japánellenes nacionalizmus

A történelmi örökség terhei itt sokkal súlyosabbak, mint a kínai-amerikai viszonyban, a kínai vezetés számára a felfokozott népi nacionalizmus közepette igen nehéz, érzékeny és veszélyes vegyülékkel van dolga egy pragmatikus (nacionalista) japán politika alakításakor. A viszony és vele összefüggésben a nacionalizmus részletes vizsgálata külön írás tárgya lehetne, ezért itt csak néhány aspektust érintenék. Az öt évtizedes japán agresszió (1895-1945) öröksége máig befolyásolja a két ország viszonyát, beleértve számos lezáratlan problémát, amelyek esetenként akár váratlanul is a felszínre törnek. 2003-ban például igen komoly japánellenes indulatokat keltett az áldozatokkal is járó japán vegyi fegyverek felfedezése, amelyeket a világháború alatt Kína területén raktároztak és használtak. Hasonlóképpen lezáratlan vitatéma a nankingi mészárlás (1937-38), ennek tárgyalása az oktatásban és a történelemkönyvekben, a háborús felelősség és a jóvátétel problémája stb. amelyekhez a szuverenitást közvetlenül érintő területi vita is járul.

A két ország viszonya 1949-et követően a nemzetközi politika összefüggésében jelentős változásokon ment keresztül.³⁰ Az 1950-es évektől Kína az Egyesült Államokat látta fő fenyegetésnek, amelynek szövetségese volt Japán, utóbbival kapcsolatban azonban megpróbálták egyfajta „népi diplomáciát” gyakorolni – és változtatni Tokió nem-elismerési politikáján. A hivatalos álláspont tartózkodott az egész japán nemzet elítélésétől, éles határt húzott a japán nép és a „maroknyi japán militarista” között, akiknek egyaránt áldozata volt a két nép.

Az 1960-as évek végén, amikor végletesen megromlott a kínai-szovjet viszony, Kína pedig közeledett az Egyesült Államokhoz, ez kihatott a japán-kínai viszonyra is: 1972 szeptemberében felvették a diplomáciai kapcsolatot, amelynek során a japán fél „szerencsétlen” múltról beszélt, de bocsánatkérésről nem volt szó, kínai részről pedig Csou En-laj miniszterelnök lemondott a háborús jóvátételi igényről. Az 1970-es években kínai részről végig nem vetettek fel történelmi vitatémákat.

A korábbi politikától való éles elfordulás következett be 1982-től, elsősorban különböző kínai belpolitikai folyamatok (a „kulturális forradalom” utáni társadalmi-gazdasági

nehézségek, a párton belüli vita a reformerek és a konzervatívok között, kibontakozó demokrácia mozgalom, a rendszer legitimációs problémái) hatására. A japán történelmi tankönyvek körüli vita 1982-ben robbant ki a két ország között, addig ezek a viták jórészt Japánon belül zajlottak a különböző politikai irányzatok között.³¹ Az indulatos nacionalista hullám közepette a kínai vezetés sem mutatkozhatott „puhának”, már csak az országon belüli viták miatt sem, és ehhez ösztönzést kapott a nemzetközi térről, mindenekelőtt Dél-Korea részéről. 1986-ban egy második vitára is sok került egy japán középiskolás tankönyv megjelenése miatt.³²

Az 1990-es évek számos – itt nem részletezendő – változást hoztak Japánban regionális külpolitikájában, így nemcsak a gazdasági és politikai kapcsolatok erősödtek, de a nemzeti múlt interpretációja is változáson ment keresztül.³³ A háború befejezésének 50. évfordulója alkalmából a japán kormány bocsánatot kért, és sajnálkozását fejezte ki. A háború témája a tankönyvekben továbbra is vitatott terület maradt, a konzervatív nacionalisták részéről külön is támadva a japán történelem „mazochista” szemléletét.³⁴ Az eredmény egy olyan középiskolai tankönyv volt, amely megpróbálta igazolni és tisztára mosni Japán gyarmatosító és háborús tevékenységét, szemléletét militáns nacionalizmus és öngazolásra törekvés jellemezte. Számos javítás után a minisztérium 2001-ben engedélyezte a tankönyv használatát.

A kínai-japán kapcsolatokra azonban szükségszerűen kihatott az egymást is gerjesztő, mindkét oldalon jelenlevő nacionalizmus. Amikor 2005-ben a kínaiak a médiából értesültek a fent említett tankönyv bevezetéséről, erőszakos japánellenes tüntetések robbantak ki Kína számos városában. Ez aztán szükségszerűen kihatott más területekre is, beleértve a külpolitikát; befolyásolta Kína magatartását abban a vonatkozásban, hogy az ENSZ reformja keretében Japán a Biztonsági Tanács állandó tagja legyen.

³⁰ Yinan He: *Remembering and Forgetting the War. Elite Mythmaking, Mass Reaction, and Sino-Japanese Relations 1950-2006*. Seton Hall University, 2007, 43-74. o. http://works.bepress.com/yinan_he/3

³¹ Az 1982-es tankönyv revízióról olyan hírek jelentek meg, hogy a tankönyvek elkenik Japán felelősségét, sőt Japán elsősorban áldozatnak állítják be az atombomba miatt. Kínában azonnal széleskörű vitatémává váltak a nankingi incidens, a prostitúcióra kényszerített nők és a japánok más háborús bűntettei. A tankönyv vitához ld. Yoshiko Nozaki: „Japanese politics and the history textbook controversy 1982-2001”. *International Journal of Educational Research*, Vol. 37. No. 6. (2002), 603-622. o; Weilu Tan: *The forgotten history: textbook controversy and Sino-Japanese relations*. Thesis, University of Pittsburgh, 2009. Claudia Schneider: „The Japanese History Textbook Controversy in East Asian Perspective.” *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 617. No. 1. (2008), 107-122. o.

³² A tankönyv szerzőit tüzelte, hogy 1985-ben, a háborúban aratott kínai győzelem 40. évfordulóján számos publikáció jelent meg a Japán háborús rémtetteiről, felavatták a nankingi áldozatok emlékének szentelt épületet, homlokzatán kínai és japán nyelven szereplő felirattal: „300.000 áldozat”. Japán kétségbe vonja az adatot. Fontos tény, hogy ez a szám nagyobb, mint a hirosimai és a nagaszakii áldozatok száma, így a sajátos „viktimológiai versengésben” a kínaiak egyfajta morális fölényre tesznek szert.)

³³ Sebastian Conrad: „Entangled Memories: Versions of the Past in Germany and Japan, 1945-2011”. *Journal of Contemporary History*, Vol. 38. No. 1. (2003), 85-99. o.

³⁴ Schneider: i. m. 110-111. o.

A tankönyv vitához (is) kapcsolható az előzmények után 1993-ban indított említett kínai hazafias nevelési kampány elsősorban az ifjúságot, valójában az egész társadalmat vette célba. Ezt egyebek (etnikai csoportok egysége, a nemzeti méltóság és büszkeség táplálása stb.) mellett két fő téma dominálta: a kínai tradíció és történelem, illetve a nemzeti egység és integritás. Ebben a kampányban is nagy hangsúlyt kapott Kína dicsőítése, és a párt kiemelkedő hazafias erőként, a nemzeti érdekek védelmezőjeként való ábrázolása.³⁵ Japán vonatkozásában a kampány egyik fő jellemzője Kína áldozatként szerepeltetése, és Japán démonizálása, mellőzve a korábbi történelem viszonylag békés együttélését.

A két ország viszonyát mind állami, mind társadalmi szinten területi vita is terheli: a Diaoyu (japánul Senkaku) szigetcsoport hovatartozásának kérdése.³⁶ Az öt kis lakatlan szigetből és három zátonyból álló, összesen 6,3 km² területű szigetcsoport körülbelül félúton helyezkedik el, azaz mintegy 400 kilométerre a kínai szárazföld és a japán Okinawa sziget között. A kínai igényjogosultság a Ming dinasztia (1368-1644) idejére visszavezethető történelmi feljegyzéseken alapul, de Kína sohasem létesített ott állandó telephelyet. Stratégiai jelentősége, a szuverenitással összefüggő problémája mellett gazdasági jelentőségét a halászat mellett az adja, hogy a szigetek környékén, a hozzájuk tartozó kizárólagos gazdasági övezetben jelentős kőolaj és gáz készleteket feltételeznek.

Az 1894-95-ös japán-kínai háborút lezáró simonoszeki szerződés értelmében Tajvan mellett ez a szigetcsoport is Japán birtokába került, ami japán felfogás szerint egyébként senki földje volt. A II. világháborút lezáró rendelkezések értelmében a Kínától Japán által elfoglalt területeket vissza kell szolgáltatni. A szigetcsoport azonban Okinawa tartomány része maradt, amerikai fennhatóság alatt, majd amikor Okinawa 1972-ben visszakerült Japánhoz, a szigetek is követték. Ez ellen Kína már akkor erőteljesen tiltakozott. Azóta folyamatos feszültség és visszatérő válságok jellemzik az ügyet. A szigetcsoport visszakerülése óta a japán haditengerészet igyekszik a térségtől távol tartani a kínai halászokat.

Az első komolyabb válság 1978-ban következett be, amikor a kínai-japán béke- és barátsági szerződés megkötéséről zajló tárgyalások közepette – annak fékezése vagy megakadályozása szándékával – egy szélsőjobboldali ifjúsági csoport a japán jogosultság

³⁵ A kampányhoz ld. Suisheng Zhao: „A State-Led Nationalism: The Patriotic Education Campaign in Post-Tiananmen China.” *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 31. No. 3. (1998), 287-302. o.; Guangqiu Xu: „The Chinese Anti-American Nationalism in the 1990s.” *Asian Perspective*, Vol. 22. No. 2. (1998), 193-218. o.

³⁶ Zhongqi Pan: „Sino-Japanese Dispute over the Diaoyu /Senkaku Islands: The Pending Controversy from the Chinese Perspective.” *Journal of Chinese Political Science*, Vol. 12. No. 1. (2007), 71-92. o.; Erik Beukel: „Popular nationalism in China and the Sino-Japanese relationship. The conflict in the East China sea. An introduction study”. *DIIS (Danish Institute for International Studies) Report*, (2011), 24. o.

demonstrálására egy világítótornyot épített az egyik szigeten. Ez világszerte felháborodást váltott ki a kínai közösségekben, a kínaiak pedig egy halászhajó flottát küldtek a szigetekhez.

A válság azonban 1990-ben újjáéledt, amikor Kína a Tienanmen-téri véres események utóhatásai miatt nemzetközileg erős nyomás alatt volt. A japán sajtó jelentette, hogy a kormány az 1978-ban emelt világítótorony elismerésére és felújításának engedélyezésére készül. Tajvanon Japán-ellenes tüntetésekre került sor, japán zászlókat égettek, japán árukat törtek össze. Hasonló akciók voltak Hongkongban is. Kínában a hasonló akciókat betiltották, ami miatt a vezetés tiltakozások és panaszok célpontjává vált. Különösen kellemetlen volt, hogy Tajvant a kínai szuverenitás határozottabb védelmezőjeként állították be.

A következő válságra 1996-ban került sor, amikor 18 év után ismét egy világítótornyot emelt ugyanaz a szélsőjobbos japán ifjúsági szervezet egy másik szigetcskén, a japán kormány pedig különleges gazdasági övezetet jelentett be a szigetcsoport körül. Egy kínai külügyminisztériumi szóvivő válaszul leszögezte, hogy a szuverenitás kérdésében Kína semmiféle kompromisszumra nem hajlandó, és ismét javaslatot tett a terület közös fejlesztésére. Az erőteljes megmozdulásokra és tiltakozásra ismét Tajvanon és Hongkongban került sor. A kínai központi lap, a Peoples Daily erőteljes hangvétellű vezércikkben minősítette vágyálomnak, hogy Kína lemondana egyetlen négyzetcentiméterről is. Kínai ellenzékiek nyílt levélben sürgették a pekingi és a tajpeji kormányt katonai erő alkalmazására.

Szinte menetrendszerűen következett a 2004-2005-ös válság, amely 2004. januárban azzal kezdődött, hogy két kínai halászhajót a vitatott szigetek közelében japán őrhajók megtámadtak. Két hónappal később kínai aktivisták szálltak partra a szigetekre, akiket a japánok azonnal letartóztattak. Az aktivisták akcióját a kínai hatóságok most először tolerálták, ami egyértelműen jelezte a népi és a hivatalos álláspont közeledését, mégpedig nyilvánvalóan az előbbi nyomására. Nyáron a földgáz feltárás körüli versengés került újra felszínre, és a tervezett megbeszélések előtt Kína négy hadihajót és egyéb katonai erőket küldött a szigetek közelébe, demonstrálva (már a reformidőszakban is többször), hogy hajlandó – és most már egyre inkább képes is – az erő alkalmazására. 2004 őszén pedig bejelentették egy tartalék haditengerészeti flotta létesítését a Kelet-kínai tengeren való felhasználás és a területi szuverenitás védelme céljaira.

2005. februárban a japán kormány provokatív módon bejelentette, hogy a japán aktivisták által felállított világítótornyot állami ellenőrzés és védelem alá helyezte. Egyidejűleg példa nélküli Japán-ellenes tiltakozó hullám söpört végig egész Kínán, amelyet az interneten és mobiltelefonok felhasználásával szerveztek és koordináltak, a hatóságoknak így nagyon nehéz

volt érvényt szereznie a hivatalos tilalomnak. A tiltakozás hetekig tartott, a pekingi japán követségnél és a japán tulajdonú üzleteknél erőszakos támadásokra került sor. A tüntetések során egyéb, Japánnal összefüggő kérdések is szerepeltek, így Japán kísérlete az ENSZ Biztonsági Tanácsa állandó tagságának megszerzésére, a történelem tankönyvek kérdése. A kormánynak nem jött rosszul a tömegtámogatás bizonyos kérdésekben, ugyanakkor azokat mindenképpen korlátok között, ellenőrzése alatt akarta tartani, nehogy károsítsák Kínának, mint feltörekvő békés hatalomnak az imázsát.

2010 szeptemberében egy kínai halászhajó a vitatott szigetek közelében összeütközött a japán parti őrség két hajójával. A kínai hajó menekülését megakadályozták, kapitányát és legénységét letartóztatták. Kína diplomáciai lépéseinek sorozatában mindenekelőtt a szigetek feletti szuverenitását bizonygatta, felszólítva a japán parti őrséget, hogy tartózkodjon a jogsértő cselekedetektől. A kínai média szalagcímekben adott hírt az eseményről, voltak tüntetések a japán követség és a konzulátusok előtt, egyes tárgyalásokat elhalasztottak és turistautakat lemondtak, de a feszültség most inkább korlátok között maradt és viszonylag gyorsan megoldást találtak. Ennek hátterében az állt, hogy a két miniszterelnök, illetve a honvédelmi miniszterek egyéb ügyekben tartott tanácskozásokon „összefutottak”, és rövid megbeszélést tartottak.

A válságsorozatból világos, hogy mindkét fél ragaszkodik igényjogosultságához és érdekeihez, ugyanakkor a vezetések szintjén messzemenően szem előtt kívánják tartani a gazdasági kötelek fontosságát. Különösen a 2002 óta hatalmon lévő Hu Csin-tao – Ven Csiapao vezetés igyekezett egy új, pragmatista gondolkodást érvényesíteni és javítani a viszonyt Japánnal. De egyebek mellett a 2004-2005-ös válság is mutatta, hogy még a diktatórikus kínai hatalom sem hagyhatja figyelmen kívül a népi nacionalizmus változatlan jelenlétét, amely így bizonyos értelemben korlátozza, de legalábbis befolyásolja a kínai vezetés külpolitikai mozgásterét.

Az elektronikus média szerepe

Indokolt vizsgált témánk szempontjából röviden kitérni a kibertér, az internet és a mobiltelefonok problémájára. 2011. augusztusra a mobiltelefon előfizetők száma meghaladta a 940 milliót,³⁷ az internet használók számát is sok millióban mérik. Az internet az egyetlen nyilvános tér, ahol a kínaiak bizonyos mértékig szabadon elmondhatják a véleményüket. Az

³⁷ HVG, 2011. október 1. 87. o.

internet a politikai vitákban nem egy nyugati stílusú demokrácia felé vezető utat képvisel, de fontos színterévé vált a népi nacionalista érzelmek kifejezésének, így az alulról felfelé irányuló nacionalizmus fontos fórumává vált.³⁸

A neten elsősorban a Kínára vonatkozó külső bírálatokra reagálnak, valamint az ország szuverenitását érintő témákkal foglalkoznak. Ezt tágan kell értelmezni, mert például a reagálás első nagy hulláma 1998 májusában jelentkezett, amikor az ázsiai pénzügyi válság során Indonéziában lázadások törtek ki, amely nagymértékben sújtották az ott élő kínai kisebbséget, beleértve a legkülönbözőbb korú nők tömeges megerőszkolását. Ezt világszerte, Hongkongtól Tajvanon és Ausztrálián át az Egyesült Államokig – és természetesen mindenekelőtt a délkelet-ázsiai országokban – tiltakozó tüntetések hulláma kísérte az ott élő kínai közösségek részvételével. A kivétel egyedül Kína volt, ahol csak az interneten terjedtek a hírek, végül ott is szerveztek egy tüntetést augusztus 17-re az indonéz követség elé. A hivatalos kínai média alig adott hírt az atrocitásokról, a tüntetést pedig betiltották.

Az interneten bíztatták a kínai hackereket, hogy támadják az indonéz számítógépes rendszereket. Egyre nőtt az ingerültség és az elégedetlenség, a nacionalista csalódottság olyan üzenetekben fogalmazódott meg, mint a következő:

„Anyországom, halld a kiáltást? A gyermekeid külföldön kiáltanak. Segíts nekik. Én nem értek a politikához és nem merészelek beszélni a politikáról. Nem tudom mit jelent a mondás 'nincsenek hosszú távú barátaink vagy ellenségeink, csak hosszú távú érdekeink', és nem tudom mik ezek az érdekek... Én csak azt tudom, hogy honfitársaimat barbár módon lemészárolják, szükségük van segítségre és nem csak a megértés és aggodalom morális kifejezésére. Szülőhazám, ők a te gyermekeid. A vér, ami kifolyik a testükből a han faj vére... Segíts nekik!”³⁹

Az elégedetlenséget csak növelte az a hivatalos magyarázkodás, hogy a tüntetés, a határozottabb fellépés csak további atrocitásokra provokálhatná az indonézeket. Olaj volt a tűzre, hogy külföldi forrásból augusztusban ismertté vált, hogy a kínai kormány három millió dollár orvosi segélyt nyújtott Indonéziának és 200 millió dollárra bővítette export hitelét.

Érthető ezek alapján, hogy az elégedetlenség és a bírálatok a párt és a kormány ellen fordultak. Különösen a Külügyminisztérium vált célponttá a feltevés szerint, hogy a passzivitást azzal mentegeti: az indonéziai kínaiak nem a KNK állampolgárai. Egyre ingerültebben vonták kétségbe a párt hazafiságát, a tengerentúli kínaiak elárulásával vádolták.

³⁸ A kérdéshez ld. például: Christopher Rene Hughes: „Nationalism is Chinese Cyberspace.” Cambridge Review of International Affairs, Vol. 13. No. 2. (2009); Edith Lai: „Chinese nationalism goes online”. *The Heptagon Post*, 2011. július 18. <http://www.heptagonpost.com>

³⁹ Hughes: i. m. 5. o.

Különösen érzékennyé és kínossá vált a helyzet, amikor Tajvan sokkal határozottabb tiltakozásával, az ottani tüntetések engedélyezésével kezdtek példálózni. Közben Tajvan külügyminisztere tiltakozó jegyzéket adott át Indonézia tajpei képviselőjének, a kínai külügyminiszter 1998 tavaszi indonéziai látogatásakor azt hangsúlyozta, hogy az ott élő kínai etnikum sorsa Indonézia belügye. Ezt természetesen annak tudatában kell mérlegelni, hogy Indonézia történelmileg milyen érzékeny a kínai beavatkozás lehetőségére. És az is tény, hogy a kínai külügyminiszter óvatos, de határozott módon tiltakozott az atrocitások miatt és reményét fejezte ki a bűnösök megbüntetésére. A felfűtött nacionalista hangulatban, az interneten hozzáférhető információk – és a hivatalos információk hiányosságai – mellett ezek erőtlenné és kevésnek tűntek.

Az egészről az világos, hogy a kibertér növekvő fontosságú színterévé vált a nacionalista tevékenységnek. Az állam is egyre inkább felismerte ennek a térnek a jelentőségét, egyúttal igyekszik lehetőség szerint ellenőrzése alatt tartani, amelyre óriási kapacitást épített ki. Kifejezetten a nacionalizmust illetően azonban kényes helyzetben van, mivel maga is a legitimitásra vonatkozó igényét nagymértékben nacionalista fogalmakban fejezi ki. Végül megjegyezném – kicsit talán kétségbe is vonva az előzőekben leírtak létjogosultságát –, hogy igen nehéz feladat annak kimutatása, hogy az online útján megnyilvánuló nacionalizmus milyen befolyással van a kínai külpolitikára. (Az, hogy a vezetők utalnak az interneten megjelenő véleményekre, nem azonosítható azzal és nem bizonyítéka annak, hogy ezeket a döntéseiknél figyelembe veszik.) Magyarázatul azonban fel lehet hozni, hogy maga az egész külpolitikai döntéshozatal is átláthatatlan.

Molnár Anna:

Olaszország és Líbia kapcsolata a 2011-es polgárháború tükrében

Az alábbi tanulmányban Olaszországnak a 2011 februárjában kezdődő líbiai konfliktusban betöltött szerepét és ennek okait vizsgálom. Ahhoz, hogy megértsük, hogy milyen okok vezettek Olaszország kezdeti hezitálásához, majd az olasz belpolitikai vitákhoz fontosnak tartom, hogy röviden bemutassam az olasz gyarmatbirodalom kiépülését, Líbia megosztottságának, illetve a Qaddzáfi-rezsim nemzetközi elszigeteltségének történelmi és nemzetközi politikai hátterét. Ezt követően részletesen ismertetem a két ország kapcsolatát, különös tekintettel a 2008. augusztus 30-án Bengáziban kötött barátsági, partnerségi és együttműködési szerződésre, amely a gyarmatosítás kárainak jóvátétele mellett a két szerződő állam ellen irányuló tevékenységek elutasításának elvét is tartalmazta.

A média, majd egyre inkább az elemzők által is „arab tavasz”-nak nevezett politikai események 2011 februárjától a Muammar al-Qaddzáfi diktatúrája elleni tüntetéseket, majd március elejétől valódi polgárháborút jelentettek. A nemzetközi közösség gyors válaszával egy időben Olaszország, a gyarmati múltból adódóan igyekezett elkerülni, hogy a neokolonializmus legcsekélyebb árnyéka is rávetüljön. A konfliktus a nyugati államok közül Olaszország számára jelentette a legnagyobb kihívást, hiszen mindaddig a Qaddzáfi-rezsim volt a legfőbb biztosítéka az Afrikából érkező illegális migrációs hullám megfékezésének. Nyilvánvalóvá vált, hogy ezt követően egyre nehezebb lesz továbbra is fenntartani a hosszú évek alatt kivívott gazdasági befolyását.

Bevezetés

A média, majd egyre inkább az elemzők által is „arab tavasz”-nak nevezett politikai eseménysorozatok 2011 februárjától Líbiát is elérték. A Muammar al-Qaddzáfi vezette diktatúra ellen először tüntetések alakultak ki, majd március elejétől valódi polgárháborút kezdődött. A nemzetközi közösség gyors válaszával egy időben Olaszország, a gyarmati múltból adódóan igyekezett elkerülni, hogy a neokolonializmus legcsekélyebb árnyéka is rávetüljön. A konfliktus a nyugati államok közül Olaszország számára jelentette a legnagyobb kihívást, hiszen egyrészt mindaddig a Qaddzáfi-rezsim volt a legfőbb biztosítéka az Afrikából érkező illegális migrációs hullám megfékezésének. Másrészt az is nyilvánvalóvá vált, hogy ezt

* Molnár Anna, egyetemi docens a Pannon Egyetem Nemzetközi Tanulmányok és Társadalomtudományok Intézetének oktatója. Többek között diplomáciatörténetet, az EU mediterrán politikáját és Olaszország történetét oktatja. 1997-ben végzett az ELTE BTK történelem szakán, majd ugyanitt 1999-ben olasztanári diplomát is szerzett. 2003-ban a Budapesti Corvinus Egyetem nemzetközi tanulmányok programján Ph.D. fokozatot kapott. Meghívott

követően egyre nehezebb lesz továbbra is fenntartani a hosszú évek alatt kivívott gazdasági befolyását.

Líbia területén a gyarmati korszak óta megfigyelhető a brit–francia–olasz rivalizálás, de ez gyakorlatilag teljesen megszűnt al-Qaddzáfi hatalomra lépését és nemzetközi elszigeteltségét követően. A kilencvenes évek végétől azonban Olaszország jelentős előnyre tett szert a Líbiával való diplomáciai és gazdasági kapcsolatok felvétele terén. Az „arab tavasz” szertefoszlatta ezt az előnyt, és bizonytalan, hogy a háború lezárultával milyen mértékű befolyása maradhat Rómának Líbiában Nagy-Britannia és Franciaország mögött.

Az alábbi tanulmányban Olaszországnak a 2011 februárjában kezdődő líbiai konfliktusban betöltött szerepét és ennek okait vizsgálom. Ahhoz, hogy megértsük, hogy milyen okok vezettek Olaszország kezdeti hezitálásához, majd az olasz belpolitikai vitákhoz fontosnak tartom, hogy röviden bemutassam az olasz gyarmatbirodalom kiépülését, Líbia megosztottságának, illetve a Qaddzáfi-rezsim nemzetközi elszigeteltségének történelmi és nemzetközi politikai hátterét. Ezt követően részletesen ismertetem a két ország kapcsolatát, különös tekintettel a 2008. augusztus 30-án Bengáziban kötött barátsági, partnerségi és együttműködési szerződésre, amely a gyarmatosítás kárainak jóvátétele mellett a két szerződő állam ellen irányuló tevékenységek elutasításának elvét is tartalmazta.

Az „arab tavasz” felszínre hozta azt az ellentmondást, hogy a nemzeti érdekek védelme néha szöges ellentétben áll a nyugati normák és értékek védelmével szemben, és ez az érdekkonfliktus Olaszország számára is jelentős belső konfliktusokkal járt.

Olaszország gyarmati birodalma

A 2011 februárjában kitört líbiai polgárháború következtében a régmúlt sebei szakadtak fel, hiszen az ország megosztottsága hosszú évszázadokra nyúlik vissza. A 16. században e terület először spanyol, majd máltai befolyás alatt állt. A törökök kétszer, 1544-ben és 1835-ben hódították meg. 1711-től a Karamanlis-dinasztia de facto függetlenségben uralkodott, azonban ekkor sem tudtak úrrá lenni az országon belüli törzsi megosztottságon. A török hódítás idején három vilajetet hoztak létre (Tripolitania, Kirenaika és Fezzan). Annak ellenére, hogy Karamanlis-dinasztia befolyása mindvégig elsősorban Tripolitániára terjedt ki, mégis ez volt az első próbálkozás az ország egységesítésére. A Karamanlis-dinasztia uralma alatt Tripolitánia ugyan egyfajta politikai és gazdasági központi szerepet tölthetett be, de a

előadóként oktatott a Bolognai és Római Egyetemeken (La Sapienza). Fő kutatási területe Olaszország modernkori

török hódítás idején a belső törzsi, vallási törésvonalak továbbra is markánsak maradtak. Részben ezek a mindvégig fennálló belső ellentétek segítették a 20. század elején az újonnan létrejött, fiatal olasz államot, hogy sikeresen megvalósítsa gyarmatosítási szándékát.

Miután 1861-ben létrejött az egységes Olasz Királyság, és fellángolt a nemzeti szellem, az új állam igyekezett minél gyorsabban bekapcsolódni a gyarmatosításba. Ekkorra azonban már csak Afrika jelentett fehér foltot az európai nagyhatalmak számára. Olaszország a többi európai nagyhatalommal együtt vett részt Afrika 19. századi feldarabolásában.

Az újonnan létrejött államnak súlyos gazdasági válsággal, nyersanyag- és energiaháánnyal kellett szembesülnie. Az olasz gyarmatosítás kezdetét 1882-ben az eritreai Asszab-öböl (Vörös-tenger) megvásárlása jelentette. Ezt követően megkezdődött a terjeszkedés. 1885-ben, egy Nagy Britanniával megkötött titkos szerződés alapján az eritreai Masszaua-kikötőt, majd a mai Szomália északi részét foglalták el (Olasz Szomália). Ez a folyamat rövid időre megtorpant, amikor 1896-ban Olaszország a súlyos és megalázó vereséggel záruló Etiópia elleni háborút elindította. A harcok lezárultával Eritrea igen, de Etiópia nem lett olasz protektorátus.

A vereség következtében felerősödött az agresszív olasz nacionalizmus, ezt követően a 20. század elejére jellemző olasz gyarmat- és külpolitika egyre inkább a Balkán (Isztria, Dalmácia, görög szigetek), illetve Észak-Afrika (Tripolitánia és Kirenaika) felé fordult. 1906 decemberében Londonban Nagy-Britannia, Franciaország és Olaszország egy egyezményt kötött, amely Etiópiát (Abesszínia) mint olasz érdekszférát ismerte el.

1911. október 4-én Giovanni Giolitti miniszterelnök – engedve a gyarmatosítás támogatóinak – megkezdte az Ottomán Birodalom elleni háborút a líbiai területekért. A 100.000 fős olasz hadsereg győzelmeit követően 1912. október 18-án megkötötték a lausanne-i békét, amelynek értelmében a két líbiai török vilajetről a szultán kivonta csapatait, elismerte önállóságukat, gyakorlatilag olasz fennhatóság alá kerültek.

Olaszország kezdetben csupán a két tengerparti területet Tripolitániát és Kirenaikát hódította meg. A gyarmatosítást követően az olasz közigazgatás is egyfajta belső különállást biztosított a két régió számára. Az olasz gyarmatosítás alatt (1911–1943) e két területnek külön parlamentje, adminisztratív tanácsai léteztek, 1927-ig a meghódított gyarmatot Olasz-Észak-Afrikának hívták. Ezt követően azonban két, egymástól független területet, Olasz Tripolitániát és Olasz Kirenaikát hozták létre Rómából. A terület mai elnevezését (Líbia) 1934-ben Fezzan meghódítása után kapta. Ezt az elnevezést eredetileg az antik görögök használták teljes Észak-

Afrika (kivéve Egyiptom) megjelölésére. Fezzan azonban ezt követően is önálló olasz közigazgatás alatt állt (*Territorio Militare del Sud*). 1943-tól, a fasizmus összeomlásától a függetlenség kikiáltásáig (1951) Tripolitánia és Kirenaika angol, Fezzan pedig francia közigazgatás alá került.¹

A második világháború után az 1947. február 10-én Olaszországgal kötött békeszerződés következtében a vesztes állam formálisan is elveszítette gyarmatait. Líbia sorsáról azonban csak később rendelkeztek. 1949-ben Líbia ENSZ gyámsági terület (*Trust Territory*), majd 1951-ben független lett. Az 1950. december 15-én hozott, 388. ENSZ közgyűlési határozat² alapján 1956-ban Olaszország és a Líbiai Egyesült Királyság szerződést kötött. Ennek értelmében Olaszország a gyarmatosítás alatt épített infrastruktúra tulajdonjogát a líbiai államra ruházta, és egyben a gyarmatosítás által okozott károk megtérítését vállalta. A szerződés következtében a Líbiában maradt olasz állampolgárok - jogaik és tulajdonuk tiszteletben tartása mellett - líbiai fennhatóság alá kerültek.

A független Líbia, változó nemzetközi kapcsolatok al-Qaddzáfi alatt

A második világháborút követően a belső ellentétek ismét felerősödtek, míg Tripolitánia az egységes Líbia megteremtésére, Kirenaika az önállóságra törekedett, addig Fezzan Franciaország felé orientálódott. 1951 után, a független monarchiában továbbra is megmaradt a három területi egység részleges önállósága. A szenussziak hatalma idején Kirenaika játszotta a vezető szerepet. A Líbiai Egyesült Királyság uralkodója I. Idrisz, a korábban meghatározó vallási vezető, a szenussziak emírje lett.

Miután 1954-ben felfedezték Líbia kőolaj-készleteit, jelentős mértékben növekedtek az állam bevételei, melyek arra ösztönözték az uralkodót, hogy lépéseket tegyen az állam politikai és jogi egységesítése érdekében (1961).

Olaszország és Líbia közötti gazdasági kapcsolatok a gyarmati korszak lezárulását követően sem szakadtak meg. Az olasz energiavállalat, az ENI 1959-ban megkapta a líbiai kormánytól a Szahara dél-keleti részére szóló 82. sz. koncessziót. Ezt követően 1965-ben fedezték fel a Rimali olajmezőket, majd az ENI-nek további koncessziókat sikerült elnyernie

¹ Karim Mezran: „Guerra civile. Libia al collasso.” Istituto Affari Internazionali, 2011. május 13.
<http://www.affarinternazionali.it/articolo.asp?ID=1755>

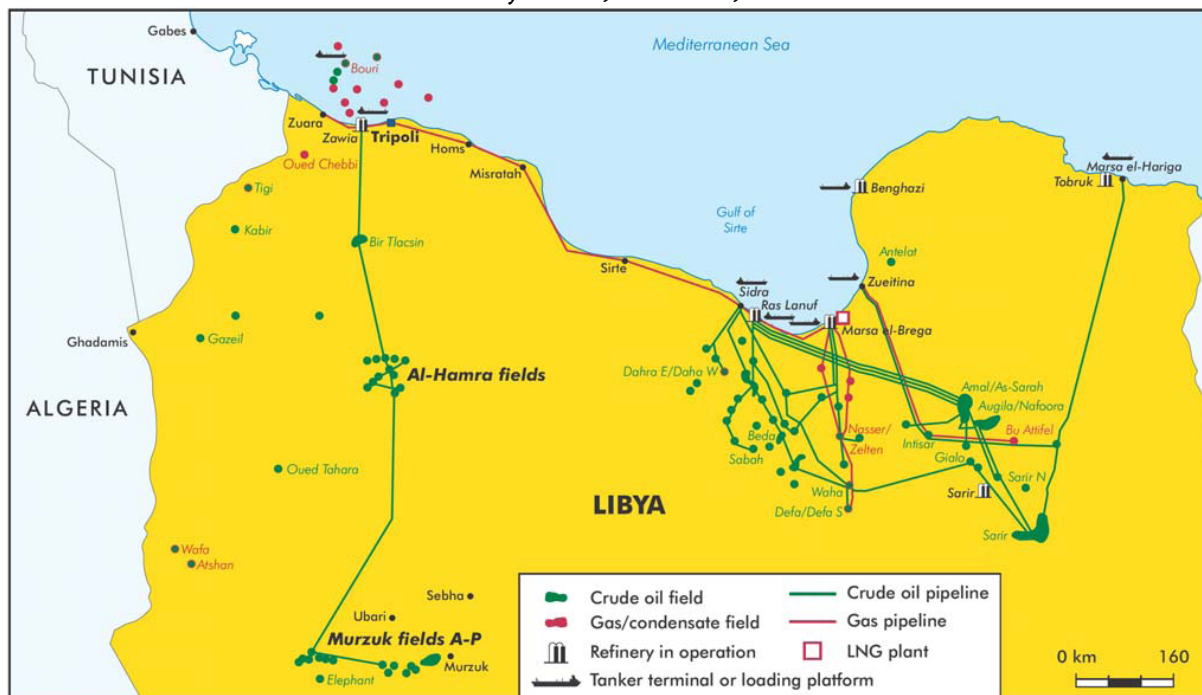
A kézirat leadásának napján (2011. június 19.) minden link elérhető volt.

² Economic and financial provisions relating to Libya. (388. ENSZ közgyűlési határozat) 1950. december 15.
<http://www.worldlii.org/int/other/UNGARsn/1950/115.pdf>

Líbiában, ahol a líbiai állami olajvállalattal, a NOC-kal (*National Oil Corporation*) együtt közös olajkutatást és termelést folytathatott.³

Az arab területeken megerősödő nasszerizmus Líbia belpolitikájára is jelentős hatást gyakorolt. 1969-ben Muammar al-Qaddzáfi ezredes katonai puccsal magához ragadta a hatalmat, és bár hivatalosan semmilyen állami címet nem viselt, az iszlám hagyományokhoz ragaszkodó arab nacionalizmus és a szocializmus sajátos politikai egyvelegét hozta létre. Al-Qaddzáfi politikai ideológiáját kezdetben a pánarabizmushoz, majd a pánafrikanizmushoz kötötte. A pánarabizmus jegyében 1972-ben Egyiptommal és Szíriával megalapították az Arab Köztársaságok Szövetségét, amelyből 1977-ben az ország kilépett. A líbiai vezető hatalmát elsősorban az olaj- és gázkitermelésből befolyó források törzsek közötti szétosztásában, és ezáltal a szövevényes törzsi rendszer fenntartására építette. Nem véletlen, hogy al-Qaddzáfi erői és a felkelők közötti harcok napjainkban is elsősorban a kőolaj-készletekkel rendelkező kulcsfontosságú területek megszerzéséért, azaz az erőforrások feletti ellenőrzéséért folytak, ugyanis Észak-Kelet-Líbiában vannak az ország legnagyobb készletei.

1 számú ábra: A líbiai kőolaj-mezők, finomítók, vezetékek és raktárak.

Forrás: Facts on Libya: oil and gas (IEA 21 February 2011) Oil Supply in Libya, International Energy Agency, http://www.iea.org/files/facts_libya.pdf

³ *Libia. Storia della Presenza*. Eni. http://www.eni.com/it_IT/eni-nel-mondo/libia/storia-presenza-eni/storia-presenza-eni.shtml

A Qaddzáfi-rezsim egyik első lépéseként, 1970-ben – megsértve az 1956-ban megkötött szerződést – a Líbiában maradt kb. húszezer olaszt kiűzték az országból, és megfosztották vagyonuktól. Az olasz-líbiai kapcsolatok mélypontját 1986-ban érte el, amikor Tripoli és Bengázi amerikai bombázása után a líbiai légiőr a Lampedusa szigetén állomásozó amerikai támaszpontot bombázta. Az akkori olasz miniszterelnök, Bettino Craxi mivel nem kívánta kiélezni a már amúgy is rendkívül feszült helyzetet, a belpolitikai zúgolódás ellenére nem reagált az eseményekre. Ezt követően teljessé vált Líbia nemzetközi elszigeteltsége, és felkerült az USA által nemzetközi terrorizmussal vádolt országok listájára. Az 1988-as Lockerbie-merénylet következményeként az ENSZ 1992-től repüléstilalmi övezet létrehozását, illetve fegyverszállítási embargót rendelt el. Líbia helyzetének normalizálódása csak azután kezdődött el, hogy 1999-ben kiadta a gyanúsítottakat, majd 2003-ban Tripoli hivatalosan is elismerte felelősségét. Líbia nemzetközi helyzetének konszolidációját nagymértékben segítette, hogy 2003-ban al-Qaddzáfi, végleg lemondva az atomfegyver gyártásáról, beengedte a NAÜ ellenőreit, és belépett az atomsorompó egyezménybe.

Az olasz-líbiai kapcsolatok újjáéledése is erre az időszakra tehető, bár az európai nagyhatalmak közül éppen a gyarmati örökségből és az ENI által kiépített tapasztalatok alapján Olaszország élen járt. Lamberto Dini, olasz és Umar Musztafa al-Muntaszír líbiai külügyminiszterek 1998-ban szándéknyilatkozatot írtak alá az olasz gyarmatosítás által okozott károk megtérítéséről.⁴ Annak ellenére, hogy a szándéknyilatkozat fontos lépés volt a kapcsolatok újraélesztése érdekében, az olasz parlament azt végül nem ratifikálta. Ezt követően 1998 és 2000 között több bilaterális szerződést kötött a két ország a turizmusról (1998), a konzuli kapcsolatokról (1998), majd a kulturális kapcsolatok fejlesztéséről (2003), 2000. december 13-án Rómában a beruházások előmozdításáról és védelméről (2004-ben ratifikálták),⁵ illetve a terrorizmus, a szervezett bűnözés és az illegális bevándorlás megfékezéséről szóló megállapodást írtak alá.⁶

A kétoldalú kapcsolatokban jelentős változások következtek be 2003-ban, amikor Bush-adminisztráció felfüggesztette a Líbiával szemben alkalmazott szankcióit. Így a második Berlusconi-kormányzat idején további közeledés volt tapasztalható.⁷

⁴ *Comunicato congiunto*. Associazione Italiani Rimpatriati dalla Libia. 1998. július 4. <http://www.airl.it/accorditrattati2.php>

⁵ *Accordo sulla promozione e protezione degli investimenti*. 2000. december 13. <http://itra.esteri.it/trattati/LIBIA031.pdf>

⁶ Natalino Ronzitti: "Il trattato Italia-Libia di amicizia, partenariato e cooperazione" XVI legislatura. Dossier. n. 108 2009. január http://www.iai.it/pdf/Oss_Transatlantico/108.pdf

⁷ Valter Coralluzzo: "La politica mediterranea dell'Italia: continuità e cambiamenti". Istituto per la storia della Resistenza e della società contemporanea nelle province di Biella e Vercelli (Isrsc Bi-Ve), 2007. <http://www.storia900bivc.it/pagine/editoria/coralluzzo107.html>

Bengázi szerződés

A 2008-as választási győzelmét követően Berlusconi folytatta a Líbia és Olaszország közötti kapcsolatok rendezését. A diplomáciai erőfeszítéseknek köszönhetően a két fél 2008. augusztus 30-án Bengáziban barátsági, partnerségi és együttműködési szerződést kötött.⁸ A szerződés alapján a két állam között privilegizált partnerségi kapcsolat jött létre. A megállapodás többek között tartalmazta az emberi jogok tiszteletben tartásának, illetve – az amerikai flottabázisokról Líbia ellen indítható támadás problematikájára utalva – a két szerződő állam ellen irányuló tevékenységek elutasításának elvét. A megállapodás eredményeképpen a „revans napja” (Giornata della vendetta) helyett, amit Líbiában október 7-én a líbiai olaszok 1970-es kiűzésének évfordulóján ünnepeltek, a „barátság napját” (Giornata dell'amicizia italo-libica) augusztus 30-át vezették be. A diplomáciai közeledés ellenére al-Qaddzafi csupán egy évvel később állította helyre az olasz állampolgárok jogait Líbiában, továbbra is kártérítést követelve Olaszországtól.

A megállapodás elsősorban azt a célt szolgálta, hogy a két fél közötti viták (kártérítés, jóvátétel stb.) lezárulhassanak, és ennek érdekében Olaszország, elsőként a volt gyarmattartók között, még kártérítést is hajlandó volt fizetni Líbiának. A szerződés értelmében Olaszország összesen öt milliárd dollár kártérítést vállalt összesen 20 év alatt. Ez elsősorban infrastrukturális beruházások formájában valósulna meg. Részben ebből kívánták finanszírozni a Líbia tengerpartjánál húzódó autópálya építését. A gazdasági kapcsolatok javítása érdekében Olaszország a líbiai infrastrukturális beruházásokat hitelekkel segíti. A megállapodást számos kritika érte mivel a Líbiából elűzött olaszok kártalanítására vonatkozó elemek nem szerepeltek a szerződésben. Mindemellet a szerződés a gazdasági és a biztonságpolitikai területeken megvalósuló partnerség fontosságát is hangsúlyozta. A szerződés hat új, az olaszok által biztosított, vegyes legénységű járőrhajó felállításáról tett ígéretet 2009. május 15-től. Az illegális migráció visszaszorítása érdekében megegyeztek arról is, hogy Líbia szárazföldi partszakaszán olasz és európai uniós forrásból egy műholdas megfigyelő rendszert építenek ki.⁹ A két fél közötti megállapodást az olasz parlament 2009 februárjában ratifikálta.

⁸ *Legge 6 febbraio 2009, n. 7. Ratifica ed esecuzione del Trattato di amicizia, partenariato e cooperazione tra la Repubblica italiana e la Grande Giamaheiria araba libica popolare socialista, fatto a Bengasi il 30 agosto 2008.* Gazzetta Ufficiale, No. 40. 2009. február 18.
<http://www.parlamento.it/parlam/leggi/090071.htm>

⁹ Natalino Ronzitti: "Luci e ombre del Trattato tra Italia e Libia". *Affari Internazionali*, 2009. február 8.
<http://www.affarinternazionali.it/articolo.asp?ID=1066>

Miután al-Qaddzáfi továbbra sem volt hajlandó kártérítést fizetni az elűzött olasz állampolgároknak a ratifikációt lehetővé tevő törvényben Olaszország 150 millió eurót ígért az elűzött olasz állampolgároknak a kárpótlására. A barátsági szerződést követően az elűzött olaszok számára fontos eredmény volt, hogy al-Qaddzáfi ismét beengedte őket az országba.

Az Olaszországgal való kapcsolatok rendezését és Líbia nemzetközi elszigeteltségének lezárulását követően a líbiai vezető nyitott a Nyugat felé, és számos nyugati politikus egymásnak adva a kilincset fényképezte magát vele és kötötte a mindkét fél számára előnyös gazdasági szerződéseket. Az olasz diplomáciai erőfeszítések jelentős mértékben hozzájárultak ahhoz, hogy Líbia megkezdje a Nyugattal való kibékülést, bilaterális szerződéseket kötött Nagy-Britanniával, Németországgal és Franciaországgal stb.

A gazdasági, diplomáciai és kulturális közeledés ellenére a politikusok körében és a sajtóban is jelentős vihart kavart al-Qaddzáfi 2009-es római látogatása. A líbiai vezető ugyanis mind Silvio Berlusconi-val történő első találkozásakor, mind pedig a Giorgio Napolitano köztársasági elnökkel a Quirinale-palotában tartott sajtótájékoztatóján fekete katonai egyenruháján az Umar al-Mukhtár elfogásáról készített fotót viselte. A gyarmati korszak líbiai ellenzékének vezetőjét ábrázoló fotó 1931-ben, elfogásakor készült, az ellenzéki vezetőt ezt követően Mussolini utasítására halálra ítélték. al-Qaddzáfi azonban nem csupán a fényképet, hanem az ellenzéki vezető 80 éves fiát Muhammad Umar al- Mukhtárt is magával hozta. Az olasz baloldali ellenzék a gyarmati múlt sebeinek feltépésének tekintette az eseményeket és ennek következtében nem vettek részt al-Qaddzáfinak az olasz szenátusban megtartott beszédén. Mohamed Omar al-Moktar 2008-ban a bengázi szerződés aláírásakor az Al Jazeera hírtvének azt nyilatkozta, hogy még a líbiai vezetés utasítására sem lenne hajlandó találkozni egy olyan miniszterelnökkel, akinek országa „gyűlöli a líbiai népet és Omar al-Moktar”. A líbiai sajtó azonban a gyarmati múlt szimbolikus lezárásaként értékelte Silvio Berlusconi-nak a líbiai vezető örökösének adott kézcsókját.

1 számú kép: al-Qaddzáfi és Berlusconi kézfogása 2009-ben, illetve Omar al-Moktar elfogása

Forrás: Corriere della Sera. 2009. június 10.

http://www.corriere.it/Primo_Piano/Politica/2009/06/10/pop_gheddafi.shtml

Az Olaszország és Líbia közötti bengázi szerződést számos bíráló érte, az ellenvélemények 2009. szeptember 12. után erősödtek fel, amikor egy, az olasz kormány által Líbia rendelkezésére bocsátott járőrhajóból tüzet nyitottak az *Ariete* nevű olasz halászhajóra. A vegyes legénységű járőrhajón az olasz pénzügyőrség tisztviselői is jelen voltak. Az eseményt követően Franco Frattini külügyminiszter azt nyilatkozta, hogy a hajó valószínűsíthetően illegálisan halászott a líbiai vizeken. Roberto Maron belügyminiszter, az Északi Liga politikusa pedig arra hivatkozott, hogy a hajót valószínűleg egy illegális bevándorlót szállító hajóval tévesztették össze. Ez azonban még inkább súlyosbította a helyzetet, hiszen ezzel arra utalt, hogy jogosan lőttek a líbiai hatóságok a hajóra.¹⁰ Az incidenset követően több szervezet, köztük az Amnesty International is aggodalmát fejezte ki a bevándorlók szembeli tanúsított eljárás miatt, és bírálta a szerződést is, követelte annak felülvizsgálatát és módosítását az emberi jogok védelme érdekében.¹¹

A bírálókat nem csitultak al-Qaddzáfi 2010. augusztusi, római látogatása idején sem. A törzsi hagyományokhoz ragaszkodó líbiai vezető több száz hostess-nek tartott előadást a Koránból, és igyekezett őket az iszlám hitre téríteni. Nagy felháborodást váltott ki az is, hogy a líbiai államfő a partnerségi szerződés második évfordulóján kijelentette: az iszlámnak „egész Európa vallásává” kell válnia, és ezzel együtt több milliárd eurót követelt az EU-tól az illegális bevándorlás megfékezésére. Berlusconi megvédte a líbiai vezetőt, és kijelentette:

„Aki al-Qaddzáfit bírálja, az leragadt a múltban. Amikor két nép barátságban találkozik egymással, az mindkettőjük számára hasznos. Olaszország e megállapodásnak hála tudta megoldani az Afrikából Európába irányuló illegális bevándorlás problémáját”.¹²

Olaszországnak jelentős gazdasági érdekei vannak Líbiában. Az utóbbi évtizedben, az aktív olasz diplomáciának és az al-Qaddzáfi és Berlusconi között létrejött szoros barátságnak köszönhetően, ezek a gazdasági kapcsolatok fokozatosan mélyültek. A jelentős mértékben energiabehozatalra szoruló Olaszország kőolajszükségleteinek 25 százalékát, földgázszükségleteinek pedig 10 százalékát Líbiából fedezi.

¹⁰ Natalino Ronzitti: „Rapporti Italia-Libia. Quattro mosse per un’intesa con Gheddafi.” *Affari Internazionali*, 2010. szeptember 27. <http://www.affarinternazionali.it/articolo.asp?ID=1557>

¹¹ „Attacco al peschereccio “Ariete”, Amnesty: sospendere e rivedere gli accordi tra Italia e Libia.” *Ricostruire Insieme*. 2010. szeptember 18. <http://www.ricostruireinsieme.it/2010/09/18/attacco-al-peschereccio-ariete-amnesty-sospendere-e-rivedere-gli-accordi-tra-italia-e-libia/>

¹² „Berlusconi védelmébe vette Kadhafit.” *Népszabadság* 2010. augusztus 31. http://www.nol.hu/kulfold/_berlusconi_vedelmebe_vette_az_iszlam_hitteritesert_tamadott_kadhafit

Líbia számos olasz nagyvállalatban vásárolt részesedést, az ENI a polgárháború kitörésekor kb. 25 milliárd dolláros beruházásokkal volt jelen az országban, Olaszország elsőszámú építési vállalata, az Impregilo autópálya-építésben volt érdekelt, emellett Líbia részesedése az UNICREDIT Bankban 7,5%, a FIAT-ban azonban 2% alatti.¹³ Olaszország az utóbbi években első volt a Qaddzáfi-rezsimnek eladott fegyverszállítmányok terén. 2005 és 2009 között az EU összesen 834,5 millió, ebből Olaszország 276,7 millió, Franciaország 210,15 millió, Nagy-Britannia 119,35 millió, Németország pedig 83,48 millió euró értékben exportált fegyvereket Líbia számára.¹⁴ Olaszország részesedése a líbiai importban 2006 és 2009 között 18% körül mozgott, ami a legmagasabb volt a többi állam között. Ezt követte 2009-ben Kína 10,28%-kal, Törökország 9,17%-kal és Németország 9,11%-kal, Franciaországé csupán 5,12%, Nagy Britanniáé pedig 3,39% volt 2009-ben.¹⁵

Líbiai polgárháború

A 2011 februárjában Líbiára is kiterjedő „arab tavasz” Líbiában Muammar al-Qaddzáfi diktatúrája elleni tüntetéseket, majd március elejétől kezdve valódi polgárháborút jelentett. Már márciusban sejteni lehetett, hogy miközben a felkelőket valószínűsíthetően a nyugati titkosszolgálatok támogatják, al-Qaddzáfi mögött fekete Afrika számos országa állhat. A Líbia keleti felében (Kireneika) egyre nagyobb tömegeket vonzó tüntetéseket al-Qaddzáfi erői – melyek között nagy számban afrikai zsoldosok is megtalálhatóak – kegyetlen brutalitással igyekeztek leverni. Ezt követően a nyugati országrészen (Tripolitánia) is harcok törtek ki, és a tüntetések valódi polgárháborúvá szélesedtek. A harcok kiszélesedése kezdetén egyre nehezebb volt világosan látni az egymással szemben álló erők hátterét egy olyan országban, ahol al-Qaddzáfi diktatúrája ellenére (vagy talán éppen annak és a kölcsönös egymásrautaltságnak köszönhetően), mind a mai napig erősebbek a törzsi kötődések az állam iránti lojalitásnál. Líbiában a belső megosztottság mindig is fennmaradt a kifelé egységesnek mutakozó állam felszíne alatt.

A görög Kireneika és a kárhágói Tripolitánia már az ókorban is megosztott volt, valójában Líbia olasz gyarmatosítása mozdította elő az ország egységesítését. Maga al-Qaddzáfi is a törzsekkel való kényes szövetségre építette saját hatalmát. Mindebből következően ma még

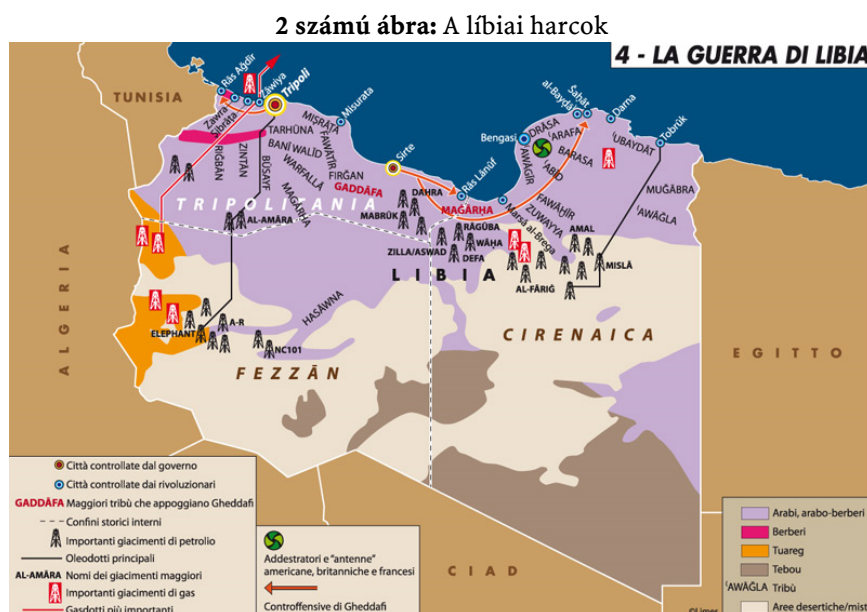
¹³ I legami Italia e Libia. 2011. február 21. <http://www.globalproject.info/it/mondi/Libia-Appoggiamo-la-protesta-contro-Gheddafi/7526>

¹⁴ Elysa Fazzino: „Il Guardian: Italia in pole position nell'export di armi alla Libia.” *Il Sole 24 Ore*, 2011. március 2.

¹⁵ Libia. Rapporti paesi congiunti. Istituto nazionale per il Commercio Estero. *Ministero degli Affari Esteri*. 2010. 7-8. o. <http://www.esteri.it/rapporti/pdf/libia.pdf>

nem lehet látni, hogy a katonai konfliktus lezárulását követően mi lesz Líbia sorsa: sikerül-e az országot egyben tartani a felkelők vezetésével, vagy végleg két részre esik szét. Az azonban bizonyos, hogy a polgárháború után – a külső segítségnek köszönhetően - a felkelők győzelme esetén is hosszú évekre lesz majd szükség a belső stabilitás megteremtéséhez.

Karim Mezran, a Johns Hopkins Egyetem adjunktusának véleménye szerint a jelenlegi katonai konfliktus legnagyobb veszélye éppen az, hogy ismét kinyitotta Pandora szelencéjét, és a törzsi, vallási konfliktusok ismét a felszínre törtek. Véleménye szerint a NATO erők győzelmét, és al-Qaddzáfí vereségét követően is nagyon nehéz lesz egyesíteni az országot, hiszen az ország két részre történő szétesését követően a korábban már elhalványult sebek és törésvonalak ismét felerősödtek. Komoly veszélyt jelent, hogy a nemzetközi közösségnek ismét egy esetleges bukott állam problémáival szembesülhet.¹⁶

Forrás: <http://www.uomoplanetario.org/wordpress/2011/03/la-guerra-parte-dallitalia/>

Nemzetközi beavatkozás

A nemzetközi közösség élesen elítélte a békés tüntetők elleni brutalitást, és al-Qaddzáfíval szemben kemény büntetésről határozott. A líbiai kormányerők erőszakos fellépésének köszönhetően nem csupán az utóbbi évtizedben kialakult nemzetközi kapcsolatai omlottak össze, hanem a legfontosabb európai fővárosokban (párizsi, londoni, madridi,

¹⁶ Mezran: i. m.

berlini) működő nagykövetei, illetve az ENSZ-hez akkreditált diplomatái is szembefordultak vele.¹⁷

Február végén mind az EU, mind pedig az Amerikai Egyesült Államok a Líbia elleni szankciók bevezetéséről döntött (pl. fegyverszállítási tilalom). 2011. március 17-én, elsősorban Nagy-Britannia, Franciaország és az Amerikai Egyesült Államok nyomására, az ENSZ BT határozott a polgári lakosság védelme érdekében a Líbia felett kialakítandó repüléstilalmi zónáról és a tengeri blokád létrehozásáról (1973. sz. határozat).

A líbiai nép védelméért rendezett párizsi konferencia (2011. március 19.) gyakorlatilag jóváhagyta a katonai beavatkozást, ezzel egy időben Franciaország ragadta magához a kezdeményezést és megkezdte a al-Qaddzáfíhoz hű erők elleni légitámadást. A hadműveletben ezt követően francia, brit, és amerikai vadászrepülőgépek vettek részt. A koalíció azonban kiegészült az olasz, norvég, ománi, dán és spanyol erőkkel is, ezek azonban ekkor még közvetlenül nem vettek részt a bombázásokban. Olaszország elsősorban logisztikai infrastruktúrát és katonai bázisait bocsátotta a koalíciós erők rendelkezésére. A líbiai NATO-műveleteket a nápolyi parancsnokságról irányították.

3. számú ábra: A támadásokhoz használt légi bázisok

Forrás: http://it.wikipedia.org/wiki/Guerra_civile_libica

A kezdeti bizonytalanság ellenére mára már nyilvánvalóvá vált, hogy milyen új tengelyek jelentek meg az Európai Unión belül. A líbiai konfliktus kezdetén határozottan fellépő Sarkozy-Cameron tandem rámutatott arra, hogy a 2010. november 2-án London és Párizs, a két legnagyobb európai katonai hatalom között megkötött, a nemzetközi sajtóban

¹⁷ „Gheddafi in piazza a Tripoli: «Difendete il paese» Il Colonnello: «combatteremo e uccideremo chi protesta» Ma il figlio Seif: «Cerchiamo accordo con i ribelli» *Corriere della Sera* 2011. február 25. http://www.corriere.it/esteri/11_febbraio_25/libia-scontri_7366132e-40a9-11e0-a0e9-e3433e14003f.shtml

többször is második *entente cordiale*-nak nevezett katonai szerződés (*Declaration on defence and security cooperation - Nyilatkozat a védelmi és biztonsági együttműködésről*) nem csupán egyszerű technikai együttműködést vetített előre.¹⁸

A szerződés legfőbb célja a két ország vezető katonai szerepének megtartása volt. Az európai nagyhatalmak közül még mindig ez az a két állam, amely megfelelő katonai képességekkel rendelkezik ahhoz, hogy területükön kívül is képesek legyenek jelentős katonai akcióban részt venni. A gazdasági nagyhatalom Németország még napjainkban is vonakodik a katonai konfliktusokban jelentős szerepet vállalni. Továbbra is problémát jelent, hogy az EU katonai védelmi potenciálja még mindig nem megfelelő a 21. századi fenyegetésekkel szemben. Ezzel összhangban az új brit-francia-tengely éppen ezt a hiányosságot igyekszik ellensúlyozni.

Federico Santopinto, kutató véleménye szerint a líbiai konfliktus úgy tűnik, hogy éppen kapóra jött a brit-francia-tengely számára, hogy bebizonyítsa az együttműködés nem csupán a papíron létezik. Ebben az értelmezésben a al-Qaddzáfival szembeni katonai akció elindítása egyfajta erődemonstrációnak is minősülhet, nem csupán al-Qaddzáfí, hanem az USA és a többi európai nagyhatalom számára is. Azonban a két állam közötti ellentét épp a katonai műveletek irányításában is megmutatkozott, hiszen kezdetben nem a NATO, hanem a francia elnök, Sarkozy ragadta magához a kezdeményezést. Ennek oka egyfelől természetesen az volt, hogy biztosítsák az arab országok támogatását (amelyet NATO irányítás esetén nem biztos, hogy megkaptak volna). Másfelől viszont épp ezzel tudta kifejezni, hogy az angolszász hegemoniával szemben Franciaország is képes viszonylag önállóan is cselekedni.¹⁹

Az azonban még mind a mai napig nem világos, hogy mindez hogyan illeszkedik az EU közös biztonság- és védelempolitikájába, hiszen annak létrehozása Nagy-Britanniának továbbra sem érdeke. Franciaország céljai sem világosak, hiszen a brit-francia-szerződést követően, 2010 decemberében az 1991-ben létrejött ún. weimari háromszög tagjai, Franciaország, Németország és Lengyelország levélben kérte Catherine Ashton, hogy adjon új lendületet az európai közös biztonságpolitika felélesztésének. Továbbra is valószínűtlen, hogy a novemberben létrejött brit-francia tengelyt közös európai védelempolitikává lehetne fejleszteni. Ezt fejezte ki Sir Peter Westmacott, Nagy-Britannia párizsi nagykövete is, amikor egy interjúban az együttműködést egy vonathoz hasonlította. A nagykövet azt is hozzátette, hogy ez a vonat megállhat ugyan, hogy mások is felszálljanak rá, az újonnan felszállók azonban már csak a vagonokban, és nem a mozdonyban foglalhatják el a helyüket. Ezek a feltételek az

¹⁸ Nagy Zsolt: „A francia-brit védelmi együttműködésről.” *Nemzet és Biztonság*. 2011. február, 28-37. o.

¹⁹ Federico Santopinto: „Difesa comune Ue. Parigi incerta tra asse con Londra e scelta europea.” *Istituto Affari Internazionali*, 2011. április 12. <http://www.affarinternazionali.it/articolo.asp?ID=1724>

EU többi nagy állama, így Németország vagy Olaszország számára valószínűsíthetően elfogadhatatlanok. Ebből következően a brit–francia-tengely valószínűsíthetően az EU keretein kívül fog maradni.²⁰

Kezdeti olasz hezitálás okai

A líbiai konfliktus kitörésekor Olaszország még hezitált, hogy hogyan reagáljon a számára rendkívül kényelmetlen eseményekre. Mindezzel azonban nem csupán korábbi szövetségesét, al-Qaddzáfít haragította magára, hanem a felkelők bizalmát is, ha csak átmeneti időre is, de elveszítette. Olaszország határozatlan reakciójának hátterében nem csupán a gazdasági okok, hanem a két állam közötti barátsági szerződés és a Berlusconi és al-Qaddzáfí közötti szoros barátság is állt. A bengázi szerződés 3. cikkelye ugyanis kimondja, hogy egyik szerződő fél sem „folyamodik fenyegetéshez vagy az erőszak alkalmazásához a másik fél területi integritásának vagy politikai függetlenségének megbontásáért”. A 4. cikkely szerint mindkét fél tartózkodik „bármilyen fajta direkt vagy indirekt módon végrehajtott beavatkozástól, ami a másik fél joghatóságán kívül eső belügyeket vagy külügyeket illeti”. Ezen kívül megállapodtak abban is, hogy egyik fél sem használja fel saját területét a másik fél ellen irányuló ellenséges akciók segítésére.

Az olasz kormány kezdeti bizonytalansága ismét érvényessé tette a pun háborúból kölcsönzött és sokat idézett latin mondást: *Dum Romae consulitur Saguntum expugnatur*, azaz *Miközben Rómában tanácskoznak, Saguntumot beveszik*.²¹ Valószínűsíthetően Nagy-Britannia és Franciaország líbiai befolyásának növekedésével egyidejűleg Olaszország – elsősorban – gazdasági érdekei csorbulnak.

Február 16–18-án Silvio Berlusconi már aggodalmát fejezte ki az észak-afrikai események miatt, a líbiai tüntetésekkel kapcsolatban azonban csak annyit mondott, hogy attól tart, hogy hasonló folyamatok lesznek Líbiában is, és ez az illegális bevándorlók számának növekedését hozhatja. Berlusconi kezdeti hallgatása rögtön kritikát váltott ki az olasz ellenzék részéről. A demokrata párti Walter Veltroni hiányolta, hogy az olasz kormány mindaddig nem fejezett ki határozottabb állásfoglalást az addig kb. 100 fő halálát okozó líbiai eseményekkel kapcsolatban. A *Centrum és a Kereszténydemokraták Uniójának* (Unione dei Democratici Cristiani e Democratici di Centro – UDC) vezetője, Pierferdinando Casini is azt kérte, hogy az olasz kormány és parlament ítélje el a líbiai eseményeket. A zöld párti Angelo Bonelli követelte,

²⁰ Uo.

hogyan az olasz kormány szüntesse meg al-Qaddzáfának nyújtott támogatást. Az *Értékek Olaszországa* (Italia dei valori) párt képviselője, Fabio Evangelisti a Líbia és Olaszország közötti barátsági szerződés felfüggesztését és a demokratikus átalakulás támogatását követelte.²²

Kétnapi kínos hallgatás után Silvio Berlusconi már aggodalmát fejezte ki a líbiai eseményekkel kapcsolatban. Az olasz külügyminiszter, Franco Frattini pedig az EU27-ek külügyminisztereinek brüsszeli találkozáját követően hangsúlyozta, hogy Líbia a polgárháború határán van, és fontos, hogy Tripoli befejezze a civilek elleni brutális fellépését.²³ A Berlusconi és al-Qaddzáfai közötti február 22-ei telefonbeszélgetést követően Frattini február 23-án rendkívül súlyosnak nevezte a helyzetet, és kijelentette, hogy a Nyugat részéről hiba volt autoriter és nem liberális rendszereket támogatni.²⁴

Az egyre veszélyesebb és bizonytalanabb líbiai belpolitikai helyzet következtében február 22-ére 400 olasz állampolgárt menekítettek ki Líbiából.²⁵ Február 23-án a képviselőházban tartott beszédében Frattini a vérfürdő megfékezését követelte a líbiai vezetőtől, és aggodalmát fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy az ország keleti felében, Kirenaikában az iszlám fundamentalizmus is teret nyerhet. Frattini egyúttal elutasította al-Qaddzáfai előző napi vádját, amely szerint Itália részt vett a felkelők felfegyverzésében. Ugyanebben a beszédében kijelentette, hogy az észak-afrikai események következtében legalább 250-350 ezer illegális bevándorló várható, és sajnálatát fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy az EU többi tagállama elutasította, hogy szolidaritást vállalva részt vegyenek a súlyos migrációs probléma megoldásában.²⁶ Olaszország elsősorban azt akarta elérni, hogy erősítsék meg a Frontexet, illetve a különböző európai szervek (pl. EUROPOL) közötti együttműködést.

Annak, hogy Olaszország az eseményekben Franciaország és Nagy-Britannia mögött csupán másodlagos szerepet játszott, elsősorban a 2008-as bengázi szerződés lehetett az oka. Február 26-án Ignazio La Russa védelmi miniszter be is jelentette a szerződés felfüggesztését,

²¹ Titus Livius, *Ab Urbe Condita*, 21.7.1.

²² „La rivolta. Libia, la repressione fa più di 100 morti. Berlusconi: "Non disturbo Gheddafi"” *La Repubblica* 2011. február 19. http://www.repubblica.it/esteri/2011/02/19/news/libia_hr-12640156/

²³ „Le proteste in Libia. Berlusconi, "Violenze inaccettabili" E Frattini firma il documento europeo.” *La Repubblica* 2011. február 21. http://www.repubblica.it/esteri/2011/02/21/news/libia_la_ue_si_muove_1_italia_no-12728101/

²⁴ Emanuela Paoletti: „Crisi libica. L'Italia tra allarmismo e *realpolitik*”. *Istituto Affari Internazionali*, 2011. március 4. <http://www.affarinternazionali.it/articolo.asp?ID=1681>

„Berlusconi a Gheddafi: "Scongiurare la guerra civile."” *Rainews24* 2011. február 22. <http://www.rainews24.rai.it/it/news.php?newsid=150347>

²⁵ „Libia: Frattini, falsita' razzi italiani. Ministro Esteri, 400 italiani rimpatriati da Tripoli.” *ANSA*, 2011. február 22. http://www.ansa.it/web/notizie/rubriche/topnews/2011/02/22/visualizza_new.html_1584057292.html

²⁶ „Libia, ora Frattini alza la voce: Gheddafi fermi il bagno di sangue” *Panorama*, 2011. február 23. <http://blog.panorama.it/italia/2011/02/23/libia-ora-frattini-alza-la-voce-%C2%ABgheddafi-fermi-il-bagno-di-sangue%C2%BB/>

hiszen az jelentős mértékben kötötte az olasz kormány kezét.²⁷ A szerződés egyoldalú felmondása azonban számos kérdést vet fel.

A barátsági szerződés ugyanis kimondta, hogy a szerződő felek az ENSZ alapokmányában lefektetettekkel és a nemzetközi joggal összhangban kötelezik magukat, hogy erőszakot nem alkalmaznak egymással szemben, és nem avatkoznak be egymás belügyibe sem. A 4. cikkely azt is kimondja, hogy saját területüket nem bocsáthatják a másikkal szembeni ellenséges akciók rendelkezésére. Natalino Ronzitti, neves nemzetközi jogász véleménye szerint azonban az ENSZ BT felhatalmazása esetén ez a cikkely sem zárja ki a katonai bázisok rendelkezésre bocsátását egy humanitárius intervencióhoz. Véleménye szerint egyoldalúan egy bilaterális szerződést egyik napról a másikra az 1969-es *Bécsi egyezmény* a *szerződések* jogáról értelmében nem lehet felmondani (*pacta sunt servanda*). A bécsi egyezményt Olaszország 1974-ben ratifikálta, Líbia pedig 2008. december 22-én csatlakozott hozzá, így a 2009. március 2-án életbe lépett bengázi szerződés már az egyezmény hatálya alá tartozik. A szerződés 13. cikkelye értelmében csak arra lenne lehetőség, hogy a két fél előzetes megegyezése alapján módosítsák a szerződést. Azonban a szerződés egyoldalú felmondására nincs is szükség, hiszen az ENSZ BT felhatalmazása felmenti Itáliát a szerződésben vállalt kötelezettségek alól (pl. be nem avatkozás), jogában áll katonai bázisait a NATO területen kívüli (*out of area*) műveleteinek a rendelkezésére bocsátani. Ronzitti véleménye szerint egy elhamarkodott döntés helyett érdemesebb inkább megvárni, hogy a jelenlegi átmeneti állapot és a harcok lezáruljanak: ezt kívánják meg ugyanis Olaszország gazdasági érdekei is.²⁸

Március 1-jén Silvio Berlusconi bejelentette, hogy Olaszország mindenben követni fogja a nemzetközi közösség döntéseit. Ekkor már világossá vált, hogy a repülési tilalom bevezetése előbb vagy utóbb elkerülhetetlen, így Olaszország már ekkor kilátásba helyezte, hogy a nemzetközi közösség rendelkezésére bocsátja katonai bázisait. Erre elsősorban az ország földrajzi elhelyezkedése miatt van szükség, hiszen a Földközi-tenger közepén egyfajta természetes anyahajóként szolgál a katonai repülőgépek számára. Az ENSZ BT 1973. sz. határozatát követően, március 18-án Olaszország felfüggesztette a líbiai nagykövetségének működését.²⁹

2011. március 27-én, Olaszország Németországgal együtt még a líbiai konfliktus békés megoldása mellett érvelt, Franco Frattini olasz külügyminiszter Németországgal együtt

²⁷ Emanuela Paoletti: „Crisi libica. L'Italia tra allarmismo e *realpolitik*”. Id. mű; „Massacro in Libia, Al Arabiya: "10mila morti". Frattini e Berlusconi: "No a bagno di sangue"” *La Repubblica*, 2011. február 23. http://www.repubblica.it/esteri/2011/02/23/dirette/libia_23_febbraio-12794693/

²⁸ Natalino Ronzitti: „L'Italia e la crisi nel Mediterraneo. Che fare del trattato con la Libia.” *Affari Internazionali*, 2011. február 28. <http://www.affarinternazionali.it/articolo.asp?ID=1679>

kidolgozott rendezési javaslatában az ENSZ felügyelete alatt megvalósuló tűzszünetet és a líbiai törzsekkel való tárgyalást szorgalmazta.³⁰ Március végén Olaszország elsősorban arra törekedett, hogy egyfajta egérutat nyújtva al-Qaddzáfinak minél előbb lezárják az egyre kellemetlenebb konfliktust. Frattini a CNN hírtelevízióknak nyilatkozta, hogy azt reméli, lesz olyan afrikai ország, amelyik menedéket nyújt a líbiai vezetőnek, ha az hajlandó elhagyni Líbiát.

Azt követően, hogy rövid hezitálás után 2011. április 4-én Olaszország egyetlen legitim tárgyalópartnerének ismerte el az Átmeneti Nemzeti Tanácsot,³¹ 13-án Berlusconi már a felkelők felfegyverzését sürgette, erre azonban mind Franciaország és Nagy-Britannia, mind pedig a NATO részéről elutasító választ kapott. 2011. április 19-én Rómában Franco Frattini fogadta Musztafá Abdu'l-Dzsálíl, a líbiai átmeneti nemzeti tanács elnökét, Frattini kijelentette: őt ismerik el kormányfőnek.

Április közepéig az olasz kormány azt hangoztatta, hogy közvetlenül semmiképpen nem kíván részt venni a bombázásokban. Mind a kormányfő, Silvio Berlusconi, mind pedig a védelmi miniszter, Ignazio La Russa megerősítette, hogy nem kívánják megváltoztatni a NATO-műveletekkel kialakított addigi álláspontjukat.³²

A légitámadásokban való olasz részvétel

Az al-Qaddzáfi ellen indított NATO-akciók idején légterének és bázisainak rendelkezésre bocsátását követően, április végén az olasz kormány mégis úgy döntött, hogy bombázókkal is részt vesz a harcokban. A közvetlen olasz katonai részvétel kérdésével ismét felerősödtek a belpolitikai viták a részvétel nemzetközi és belső joghoz való illeszkedéséről.

A líbiai konfliktus esetében 2011. március 18-án az olasz parlament szenátusának és a képviselőházának egyesített kül- és biztonságpolitikai bizottságai elfogadtak egy határozatot, ami felhatalmazta a kormányt, hogy az aktívan részt vegyen az ENSZ BT határozatának

²⁹ Ambasciata d'Italia a Tripoli. <http://www.ambtripoli.esteri.it/AmbasciataTripoli/default.htm>

³⁰ In Libia i ribelli riprendono i terminal petroliferi: «Pronti a esportare greggio». Alla Nato il comando. *Il Sole 24 Ore*, 2011. március 27. http://www.ilsole24ore.com/art/notizie/2011-03-27/libia-accordo-nato-comando-142322_PRN.shtml

³¹ Focus-Libia: Frattini, per l'Italia Cnt è unico interlocutore, 2011. április 4. *Ministero degli Affari Esteri* http://www.esteri.it/MAE/IT/Sala_Stampa/ArchivioNotizie/Approfondimenti/2011/04/20110404_FocusLibia_frattini_Cnt.htm

³² Libia, Berlusconi: l'Italia non bombarderà mai Il NYT: bombe a grappolo del raïs contro i civili. *Il Giornale*, 2011, április 15.

http://www.ilgiornale.it/esteri/libia_loccidente_gheddafi_deve_andarsene_e_litalia_non_parteciperà_bombardamenti/libia-gheddafi-rivolta-crisi-usa-caccia-nato-guerra-ribelli-pace-obama-sarkozy-cameron-italia-bombardamenti/15-04-2011/articolo-id=517529-page=0-comments=1

végrehajtásában. Ezt követően, március 24-én két másik, a katonai műveleteket támogató határozatot is jóváhagytak. Ronzitti véleménye szerint nem volt feltétlenül szükséges ezt követően, hogy az olasz parlament megszavazza, hogy olasz katonai repülőgépek a bombázásokban is részt vegyenek. Szerinte a parlamentnek elsősorban ellenőrző szerepet kellene gyakorolnia, annak érdekében, hogy az olasz részvétel megfelel-e a BT 1973-as határozatában lefektetetteknek. Ronzitti véleménye szerint az olasz részvétel összhangban áll a nemzetközi joggal és a BT határozatával.³³

Ennek ellenére a kormányon belüli feszültségek, és az ellenzék hangos kritikája miatt május 4-én szavaztak a bombázásokban való részvételről. Az Északi Liga elsősorban arra, hivatkozott, hogy a bombázásokban való részvétel következtében még inkább nőhet az Olaszországba érkező illegális bevándorlók száma. Április 28-án Giorgio Napolitano, köztársasági elnök határozott véleményt fogalmazott meg ezzel kapcsolatban: „Olaszország, az ENSZ BT 1973. sz. határozata alapján vesz részt a Líbia elleni műveletekben, *nem vezet háborút, sem hogy megvédje más népek méltóságát, sem pedig, hogy megoldjon nemzetközi ellentétet.*”, hanem ezzel szemben „*az ENSZ kérésének tesz eleget*”.³⁴

Roberto Maroni, belügyminiszter korábban az Északi Liga ellenvéleményét hangozta, amely szerint Olaszországnak Németország irányvonalát kell követnie, és Maroni véleménye szerint már a légi bázisok rendelkezésre bocsátása is túllépett ezen. Az Északi Liga éppen ezért nem támogatta a bombázásokban való részvételt, és hangsúlyozta: „az ún. intelligens bombákkal nem lehet ezeket a kérdéseket megoldani, az egyetlen intelligens eszköz a tárgyalás lehet”³⁵ A szélsőségesen bevándorlás-ellenes párt már-már a kormánykoalíció felbontását is kilátásba helyezte a bombázásokban való részvétel esetén. Az ellenzéki pártok rögtön kihasználva a koalíción belüli ellentétet, parlamenti szavazást kezdeményeztek a líbiai intervencióval kapcsolatban. Ezzel kívánták az Északi Ligát provokálni, és kikényszeríteni a koalíció bukását. Ezt követően maga al-Qaddzafi is a háború Olaszországra történő kiterjesztésével fenyegetőzött. Az Északi Liga végül saját parlamenti határozatot készített elő, amelyben rögzítette, hogy a továbbiakban nem lehetséges, hogy a harcokban olasz szárazföldi erőket is be vessenek. Emellett a hatpontos határozat a harcok lezárásának pontos dátumát is követelte.

³³ Natalino Ronzitti: „Impegno crescente dell'Italia. Il conflitto in Libia e il ruolo del parlamento” *Istituto Affari Internazionali*, 2011. május 2. <http://www.affarinternazionali.it/articolo.asp?ID=1745>

³⁴ „il manifesto” ha pubblicato l' articolo, dal titolo "Articolo 11, Napolitano ci spiega", in cui Valentino Parlato riferisce di un colloquio con il Presidente della Repubblica. 2011. április 28. La Presidenza della Repubblica, <http://www.quirinale.it/elementi/Continua.aspx?tipo=Discorso&key=2172>

³⁵ Crisi Libia, Maroni: „La Lega è contro i bombardamenti” *Notizie Italiane*, 2011. április 27. <http://www.notizieitaliane.it/2011/04/27/crisi-libia-maroni-la-lega-e-contro-i-bombardamenti/>

A parlamenti vitában az ellenzéki Értékek Olaszországa párt vezetője, Antonio Di Pietro hangsúlyozta, hogy a problémát elsősorban az jelenti, hogy a kormányzati propagandával ellentétben³⁶ valódi háborúról beszélhetünk, és ezzel nem lehet a békét megvalósítani Líbiában, így a párt végül nem támogatta a bombázásokban való olasz részvételt.³⁷ A Berlusconi vezette Szabadság Népe (PdL) és az Északi Liga határozatát a parlament képviselőháza 309 igennel és 294 nemmel végül elfogadta.

Miután júniusban egyértelművé vált, hogy hágai Nemzetközi Büntetőbíróság emberiség elleni bűntettekkel vádolja a líbiai vezetőt, és elfogatóparancs adott ki al-Qaddzafi ellen, Olaszország többször is ismét egyértelművé tette, hogy semmilyen körülmények között nem tárgyal al-Qaddzafival, és a háború utáni rendezés csakis a líbiai vezető nélkül képzelhető el.³⁸

Migrációs hullám

Olaszország számára napjainkban az egyik legnagyobb társadalmi feszültséget okozó – és közvetlenül megélt – kihívást az illegális bevándorlás növekedése jelenti. Az utóbbi néhány évtizedben az ország kivándorló országból célország lett. Míg 1860 és 1970 között 30 millió olasz vándorolt ki, addig 2007-ben 3,4 millió legális (17%-kal több, mint 2006-ban, a lakosság több mint 5 százaléka)), illetve kb. 650 000 illegális bevándorló tekintette új otthonának Olaszországot. Mindemellett folyamatosan növekedett azon bevándorlók száma (2007-ben 20%-kal), akik elsősorban a már említett válsággócok, a Balkán és Észak-Afrika felől érkeznek. A legális bevándorlók mellett azonban egyre több az illegális bevándorlók száma is, míg 2007. január és szeptember között 14 200 illegális bevándorló, addig 2008 ugyanezen időszaka között 60 százalékkal több, már 23 600 illegális bevándorló érkezett az országba.³⁹

A bevándorlók többsége az olasz nagyvárosokban él: Milánóban 14% a külföldiek aránya, minden négy kiskorúból egy bevándorló gyermekének tekinthető, Rómában kb. 300 000 bevándorló él (10%). 1970-ben a külföldiek száma a 150.000-et sem érte el, 2000-re ez a

³⁶ *Camera dei Deputati Seduta n. 452 di giovedì 24 marzo 2011. Comunicazioni del Governo sulla crisi libica: Franco Frattini*, Ministro degli affari esteri <http://www.spaziodi.it/magazine/n0704/vd.asp?id=2262>

³⁷ Dal resoconto stenografico in corso di seduta Antonio Di Pietro. (IDV). Mozioni "Libia", dichiarazioni di voto Camera dei deputati. Seduta n. 471 di mercoledì 4 maggio 2011. <http://www.spaziodi.it/magazine/n0705/vd.asp?id=2340>

³⁸ *Focus-Libia - Frattini, ai libici negoziati e percorso politico*. Ministro Esteri, 2011. július 5. http://www.esteri.it/MAE/IT/Sala_Stampa/ArchivioNotizie/Approfondimenti/2011/07/20110705_FocusLibiaFrattiniMessori.htm

³⁹ Maroni: „stretta sui clandestini, asilo politico e ricongiungimenti familiari”. *www.italia-news.it*, 2008. szeptember 23. http://www.italia-news.it/index.php?option=com_content&task=view&id=2444&Itemid=2

szám megtízszereződött. 2008-ban már Olaszországban nyújtották be a negyedik legtöbb menekültkérelmet a világon az Amerikai Egyesült Államok, Kanada és Franciaország után. A fokozódó migrációs nyomás hatására a bevándorlás a politikai és tudományos élet egyik központi kérdésévé vált. A kormánypártok közül az Északi Liga politikai programját és kommunikációját jellemzi elsősorban a bevándorlás ellenes retorika.

A Líbiával létesített együttműködésnek köszönhetően 2008-ban még 36951-en érkeztek Olaszországba a Földközi-tengeren keresztül, addig 2010-ben már csak 4406-an, az „arab tavasz” következtében 2011. január és április között viszont ismét kb. 20000 illegális bevándorló érkezett az országba, tízezrek menekülnek a Földközi-tengeren keresztül a dél-európai országokba, és az új kihívás a schengeni rendszer fenntartását is veszélyeztette. Az Afrikához közel fekvő Lampedusa szigetére már január óta érkeznek az újabb és újabb menekülthullámok. Az egyre súlyosabb helyzet a kormányzó koalíción belül is feszültségeket okozott. Berlusconi pártjával szemben az Északi Liga radikális válaszokat kívánt adni az egyre súlyosbodó helyzet megoldására. Franco Frattini külügyminiszter tervei szerint a hazatérőknek 2500 dollárt kellene fizetni egy, az Európai Bizottság által létrehozott uniós ad hoc alapból. Umberto Bossi azonban egyszerűen visszafordítaná őket, Tremonti gazdasági miniszter, pedig azt hangoztatta, hogy a bevándorlókat a saját hazájukban kellene támogatni.

Annak érdekében, hogy az olasz kormány az Európai Unió Tanácsának figyelmét a migrációs kérdésre fordítsa, sajátos eszközhöz folyamodott. A 2001/55/Ek rendeletre hivatkozva 2011. április 5-én ideiglenes tartózkodási engedély megadásáról döntött az elsősorban Tunéziából, 2011. január 1-je és 2011. április 5-e között Észak-Afrikából Olaszország területére érkezett illegális bevándorlók számára. Olasz kormányzati vélemény szerint ez szabad bejutást tett lehetővé a schengeni övezet többi országába.

Az engedély kiadását megelőzte, hogy 2011. február 12-én a kormányfő rendeletben humanitárius szükségállapotot jelentett be az ország területén 2011. december 31-ig. A kiadható engedély összesen hat hónapra szól, és lehetőséget biztosított az EU területén való szabad mozgásra. A sors fintora, hogy az olasz rendelet rossz dátummal (1995. június 14.) hivatkozik a Schengeni *Végrehajtási Egyezményre*, amelyet 1990. június 19-én írtak alá. Az olasz intézkedés elsősorban Franciaországban váltott ki felháborodást, és feszült viszonyt eredményezett a két ország között. Mivel a Tunéziából érkező illegális bevándorlók többsége franciául beszél, és rokonaik vagy ismerőseik Franciaország területén élnek, így valószínű volt, hogy ez a kb. 20.000 illegális bevándorló Franciaország felé indult.

A francia kormány már a következő napon, április 6-án egy körlevélben reagált az olasz rendeletre. A helyi francia hatóságokhoz eljuttatott körlevél kimondta, hogy az ideiglenes tartózkodási engedélyek csak akkor fogadhatók el, ha azokat a kiadó állam az Európai Bizottság számára is bejelentette. Emellett a francia hatóságok összesen a második országban való tartózkodáshoz és a hazautazáshoz szükséges napi 62 eurót (ha az elhelyezésükről valaki gondoskodik, akkor 31 eurót) is kértek az ország területére való bejutáshoz. Ellenkező esetben a francia hatóságok visszafordították az Olaszország által kiadott papírokkal rendelkező bevándorlókat.⁴⁰

Éppen az ideiglenes tartózkodási engedélyről szóló döntés napján, április 5-én megállapodás jött létre az olasz és a tunéziai belügyminiszterek, Roberto Maroni és Al-Habib al-Szajd között annak érdekében, hogy megerősítsék az illegális bevándorlás ellenőrzését és megkönnyítsék az illegális bevándorlók visszafogadását.

A két ország közötti új megállapodásra azért volt szükség, mert a korábbi, 1998-as Olaszország és Tunézia között létrejött visszafogadási megállapodás nem tette lehetővé nagyobb számú bevándorlók visszaküldését, maximum csupán napi négy főt. Ez azonban a megváltozott politikai helyzetben már nem volt elegendő. Az ideiglenes tartózkodási engedély megadását lehetővé tevő renDELETEH HASONLÓ 1999-ben, a koszóvói harcok idején született, az akkori engedély azonban csupán Olaszország területén engedélyezte a szabad mozgást.

A két ország közötti 1998-as megállapodást egy 2003 decemberében aláírt megállapodás követte. Ez az új egyezmény a tunéziai és olasz rendőri szervek közötti szorosabb együttműködést célozta. Ezt követően 2009-ben újabb megállapodás született, amely gyorsította a dokumentummal nem rendelkező, de a tunéziai konzulátus által azonosított illegális bevándorlók számára kiállított okmány kiadását. Ez ugyanis szükséges ahhoz, hogy az olasz hatóságok minél gyorsabban megkezdhessék a visszafogadási eljárást.⁴¹ Korábban ugyanis csupán akadozva működött ez a rendszer, az olasz hatóságok kérésére a tunéziai konzulátus átlagosan 10-ből csupán három dokumentumot adott ki. Tunézia valószínűsíthetően azért volt hajlandó ez új szerződés megkötésére, mert ezáltal szeretne volna elérni, hogy Olaszországgal és Franciaországgal egyfajta privilegizált viszonyt építsen ki, illetve az önkéntes visszatérők társadalmi integrációja érdekében európai uniós forrásokhoz jusson.⁴²

⁴⁰ Bruno Nascimbene - Alessia Di Pascale: „Emergenza immigrazione. Italia fuori dall’Ue?” *Affari Internazionali*, 2011. április 13. <http://www.affarinternazionali.it/articolo.asp?ID=1727>

⁴¹ Jean-Pierre Cassarino: „Immigrazione. Accordo Italia-Tunisia, per che fare?” *Istituto Affari Internazionali*, 2011. április 7. <http://www.affarinternazionali.it/articolo.asp?ID=1722>

⁴² Uo.

Jean-Pierre Cassarino⁴³ véleménye szerint a Tunéziával és más észak-afrikai államokkal kötött illegális migráció kezelésével kapcsolatos szerződések mindkét fél, azaz az észak-afrikai és az európai államok számára is kedvezőek voltak. Az utóbbiak számára elsősorban az EU-ba áramló illegális migráció visszaszorítása miatt, az előzőek számára pedig nemzetközi hitelességük és ezáltal a rezsim legitimitációjának növekedése miatt volt szükség. Az utóbbi 10 évben megkötött számos szerződés mögött természetesen a mindkét fél számára előnyös gazdasági érdekek is álltak.⁴⁴

2011. június 17-én az Északi Liga politikusa, a belügyminiszter, Roberto Maroni úgy nyilatkozott, hogy a Líbiából érkező illegális migráció megfékezése érdekében fontos lenne, hogy a NATO blokádot erre a célra is kiterjesszék.⁴⁵ Ez a blokád azonban az ENSZ BT határozatok alapján a fegyverkereskedelem megakadályozására jött létre, így semmiképpen sem volt alkalmazható a migráció visszaszorítására. Ugyanakkor az Északi Liga politikusai meglegedettséggel fogadták, hogy 2011 júniusában Franco Frattini külügyminiszter és a líbiai Ideiglenes Nemzeti Tanács megállapodást írtak alá a migráció közös kezeléséről.⁴⁶

Az Észak-Afrikában zajló események rávilágítottak az uniós migrációs politika hiányosságaira. Az Európai Bizottság a tunéziai és a líbiai eseményekre reagálva márciusi közleményében hangsúlyozta:

„A dél-mediterrán térség eseményei a jobb élet, valamint az emberi jogok nagyobb tisztelete, a pluralizmus, a jogállamiság és a társadalmi igazságosság reményét hordozzák a szomszédságunkban élő milliók számára. A demokratikus felkelések rövid és középtávon gyakran felfordulással és bizonytalansággal járhatnak. A politikai nyugtalanság és a katonai konfliktusok emberi életet követeltek, és miattuk százezrek kényszerültek lakóhelyük elhagyására, nem csupán a változásokkal közvetlenül érintett országokban, például Tunéziában és Líbiában, de más országokban is.

A közelmúltban a dél-mediterrán térségben zajlott történelmi jelentőségű események megerősítették, hogy a migráció és a menekültügy területén erős és közös uniós politikára van szükség. (...)

Egyes tagállamokat, így Olaszországot, Máltát, Görögországot és Ciprust közvetlenebbül érinti az illegális migránsok tömeges beáramlása, és kisebb mértékben a nemzetközi védelemre szoruló személyek érkezése is. Ez nem

⁴³ A European University Institute professzora és az *Istituto Affari Internazionali* tudományos tanácsadója

⁴⁴ Jean-Pierre Cassarino: „Immigrazione. Accordo Italia-Tunisia, per che fare?” *Istituto Affari Internazionali*, 2011. április 7. <http://www.affarinternazionali.it/articolo.asp?ID=1722>

⁴⁵ „Nato blocchi gli immigrati dalla Libia” *Il Corriere della Sera*, 2011. június 11 http://www.corriere.it/politica/11_giugno_17/maroni-nato_930ae6d8-98c3-11e0-bb19-8e61d656659c.shtml

⁴⁶ *Immigrazione: Frattini firma un accordo con il Cnt libico*. Ministero Esteri, 2011. június 17. http://www.esteri.it/MAE/IT/Sala_Stampa/ArchivioNotizie/Approfondimenti/2011/06/20110617_FrattiniCntLibico.htm

*csupán a tagállamok problémája. A kérdést uniós szinten is kezelni kell, ehhez pedig a tagállamok közötti valódi szolidaritásra van szükség.*⁴⁷

Záró események, következtetések

Olaszországnak rendkívül nehéz volt a helyzete, hiszen a gyarmati múltból adódóan igyekezett elkerülni, hogy a neokolonializmus legcsekélyebb árnyéka is rávetüljön. Ebben az esetben ugyanis egyre nehezebb lett volna a jövőben is fenntartani a hosszú évek alatt kivont gazdasági befolyását az országban és jelentős beruházásoktól esne el. A konfliktus a nyugati államok közül Olaszország számára jelentette a legnagyobb kihívást, hiszen mindaddig a Qaddzáfi-rezsim volt a legfőbb biztosítéka az Afrikából érkező illegális migrációs hullám megfékezésének. Az „arab tavasz” felszínre hozta azt az ellentmondást, hogy a nemzeti érdekek védelme szöges ellentétben állt a nyugati normák és értékek védelmével szemben.

A Mediterráneum térségében jelentős változások zajlanak a nemzetközi viszonyokban. A második világháború után, a bipoláris nemzetközi rendszer kialakulásával Nagy-Britannia és Franciaország befolyása a térség folyamataira jelentős mértékben csökkent. A háborút követő évtizedekben e két európai gyarmattartó elveszítette gyarmatait, majd a szuezi válsággal végleg egyértelművé vált, hogy a két szuperhatalom után csupán a másodhegedűs szerepet töltik be. A bipoláris nemzetközi rendszer felbomlását követően az USA befolyása tovább nőtt a térségben. Napjainkban az Obama-adminisztráció – okulva az elhúzódó iraki és afganisztáni konfliktusból – azonban kevésbé kíván közvetlenül is részt venni a térséget érintő katonai konfliktusokban. A februárban kiszélesedő líbiai konfliktus esélyt adott Nagy-Britannia és Franciaország számára, hogy ismét demonstrálják a Mediterrán térségben befolyásukat és a katonai potenciáljukból adódó cselekvőképességüket. Mindez az al-Qaddzáfi-rezsimmel szoros kapcsolatot kiépítő Olaszország számára jelentős presztízavesztést eredményezett. A líbiai erőforrások feletti ellenőrzéséért is folytatott, de időközben elhúzódó és bizonytalan kimenetelű harcok azonban mind az európai nagyhatalmak, mind pedig az USA számára jelentős bizonytalansági tényezőt jelentettek. 2011 júliusában már Oroszország is egyre többet bírálta az Nyugatot, hogy beavatkozott a polgárháborúba és Líbia kizárólagos képviselőjének a felkelők Átmeneti Nemzeti Tanácsát ismerte el.

⁴⁷ 52011DC0248. A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, a Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Közlemény a migrációról. COM/2011/0248. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0248:FIN:HU:HTML>

Azt követően, hogy mind a belpolitikai helyzet (helyhatósági választások és a népszavazás kudarca, illetve a bírósági eljárások folytatása), mind pedig az ország gazdasági kilátásai egyre több konfliktust jelentettek az olasz kormányfő számára a bizonytalan kimenetelű katonai beavatkozás egyre kellemetlenebbé vált. Ezt látván a kormányfő igyekezett visszakozni, és július 7-én már azt nyilatkozta, hogy valójában mindig is ellenezte a líbiai katonai beavatkozást, és csupán az államfő és a Parlament döntése következtében kényszerült részt venni benne. Állítása szerint legszívesebben Angela Merkel, német kancellár külpolitikáját követte volna.⁴⁸ Nyilatkozatával némileg ellentmond, hogy Berlusconi pártja a Szabadság Népe minden alkalommal megszavazta a beavatkozással kapcsolatos parlamenti határozatokat. Szövetségese, Umberto Bossi is azzal érvelt, hogy leginkább az államfő nyomására kényszerültek részt venni a katonai akcióban, ezt azonban elsősorban az illegális migráció növekedése miatt az Északi Liga kezdetől nem támogatta.⁴⁹ Berlusconi és al-Qaddzafi közötti barátságot igazolja, hogy augusztusban a líbiai vezető egy levelet juttatott el az olasz kormányfőhöz, amelyben a NATO-bombázások leállítását kérte tőle. A levélben csodálkozását is kifejezte azzal kapcsolatban, hogy Olaszország a bengázi szerződés ellenére részt vett a konfliktusban.

Azt követően, hogy augusztus második felében Tripoli nagy része a felkelők ellenőrzése alá került, és al-Qaddzafi elhagyni kényszerült a várost, egyre valószínűbbnek tűnt, hogy a március vége óta tartó polgárháborúnak és a NATO bombázásoknak vége lehet. Azt azonban még nem lehetett látni, hogy a rejtőzködő diktátor által irányított fegyveres ellenállásnak mikor lesz vége. Továbbra is bizonytalan maradt, hogy mi történhet a rezsim bukását követően egy olyan országban, ahol a törzsiség szerteágazó struktúrái éltek tovább. Ebben a helyzetben nem lesz könnyű dolga az Átmeneti Nemzeti Tanácsnak sem, hogy a teljes terület ellenőrzése alá vonja és a teljes ország számára legitim hatalmi erővé tudjon válni. Líbiában, ahol soha sem léteztek valódi politikai intézmények, rendkívül bizonytalan a nyugati típusú képviseleti demokrácia kiépítésének sikere. Ebben a folyamatban nem csupán a líbiaiaknak, hanem a Nyugatnak is felelőssége van, hiszen a NATO beavatkozások nélkül a felkelők katonai győzelme sem lett volna lehetséges.

Nem véletlen, hogy már ekkor megkezdődött a „Líbia barátai” elnevezésű csúcstalálkozó szervezése, amelyet Nicolas Sarkozy szervezett. A győzelem egyfajta ünneplését is célzó (bár a harcok még tovább folytak) csúcstalálkozón (ahogy a március 19-ein is) ismét a

⁴⁸ „Libia: Berlusconi, ero e resto contrario a guerra” ANSA, 2011. július 7. http://www.ansa.it/web/notizie/rubriche/politica/2011/07/07/visualizza_new.html_788814381.html

brit és a francia vezetők játszották a főszerepet. A szeptember 1-jén megtartott csúcstalálkozó célja a Líbia újjáépítéséhez nyújtandó nemzetközi segítség összehangolása volt. A konferencia idején a nyugati politikusok nyilvánvalóvá tették, hogy a harcok mindaddig folyni fognak, ameddig Qaddzáfi veszélyt jelenthet a polgári lakosság számára. A csúcson nem csupán a NATO bombázásokban közvetlenül résztvevő országok képviselői, hanem a katonai beavatkozástól tartózkodó Németország vagy azt éppen egyértelműen ellenző Oroszország, Kína és India képviselői (ha nem is vezető politikusai) is részt vettek. Szaúd-Arábia, Dél-Afrika és Nigéria azonban elutasította a részvételt. A konferencia háttértárgyalásainak fontos eleme az ország kőolaj és földgáz kincsének a hasznosítása volt. Olaszországnak ebben a tekintetben legfőbb riválisa Franciaország lett, ami a CNT-vel való tárgyalásokon elérte, hogy a líbiai kőolaj kitermelésének 35%-át francia cégek végezzék. Az ENI-n keresztül természetesen Olaszország is intenzív tárgyalásokat folytatott, és ezeknek eredményeképpen elérte, hogy e területen továbbra is az első vonalban maradjon. Az olasz külügyminiszter hangoztatta, hogy „Olaszország mindent megtart: Líbia elsősorú bilaterális gazdasági partnere voltunk, és az is maradunk.” Ezt követően egyfajta versenyfutás mutatkozott Róma és Párizs között. Miután Franciaország újraindította diplomáciai képviseletét Tripoliban, két nappal később Olaszország is ugyanezt tette.⁵⁰ Az ENSZ BT 2009. számú határozata a polgári kormányzat létrehozásának támogatása érdekében részben megszüntette a Líbiát sújtó fegyverembargót és a vagyoni eszközök befagyasztását, és Líbiában új ENSZ misszió létrehozását is célul tűzte ki.

A két ország közötti feszültségre mutat rá, hogy olasz szakértők (Mario Arpino) hangoztatták, hogy a történelem Olaszország számára megtanította, hogy a Franciaországban rendezett (világ)háborúkat lezáró konferenciákon (Versailles, Párizs) hozott döntések nem minden esetben az olasz érdekeket jelenítik meg. Mario Arpino emellett azt is hangsúlyozza, hogy sokan komoly veszélyt látnak a Mediterráneum térségében kirajzolódó francia-brit befolyás újbóli erősödésében.⁵¹

Az újjáépítésben nem lesz könnyű helyzete az EU-nak, hiszen a belső ellentétek az átmeneti időszak elmúltával ismét a felszínre kerülhetnek. A helyzetet nehezíti, hogy a líbiai probléma megoldása valószínűleg elválaszthatatlan a ma még beláthatatlan következményekkel záruló „arab tavasz” folyamataitól, és a lisszaboni szerződés következtében megerősödő, de mind a mai napig gyengeségeket is mutató EU-s külpolitika feladata a térség

⁴⁹ „La polemica. Missione in Libia, Bossi al veleno. "Berlusconi inviato da Napolitano"”. *La Repubblica*, 2011. július 9. http://www.repubblica.it/politica/2011/07/09/news/libia_bossi-18917769?rss

⁵⁰ Giampiero Gramaglia: „Conferenza sulla Libia. Passa per Parigi la corsa al dopo-Gheddafi.” *Istituto Affari Internazionali*, 2011. szeptember 2. <http://www.affarinternazionali.it/articolo.asp?ID=1841>

kihívásaira adott komplex válaszok kidolgozása. A folyamat ugyan 2011 márciusa, az EU szomszédságpolitikájának a megújítása érdekében tett első lépések óta elkezdődött, de valós politikai akarat és hathatós anyagi támogatás nélkül a hangzatos célok („more for more”) továbbra is csak légvárac építésére lesznek alkalmasak.

A harcok lezárultával ismét felvetődik a kérdés: lehetséges-e közös és az USA-tól független európai védelempolitikát kialakítani, ahogy azt az ún. weimari háromszög (Németország, Franciaország és Lengyelország) már többször megfogalmazta. Mint ahogy sok más kérdésre, erre is nehéz választ adni. Túl sokféle erő feszíti egy ilyen típusú törekvés megvalósulását, hiszen Nagy-Britannia azt továbbra sem támogatná, és Franciaország szerepe sem teljesen egyértelmű. Az Európa szerte egyre szűkülő védelmi kiadások miatt az USA-tól való függetlenedés továbbra is illúzió marad. Ahogy a közös védelempolitika körüli viták, úgy a katonai konfliktust végigkísérő euróválság is ismét felszínre hozta az európai politikai unió megvalósításának szükségességét és egyben nehézségeit.

Miután október 20-án Szirtben, szülővárosában Qaddzáfit elfogták, és mind a mai napig bizonytalan körülmények között megölték, továbbra is kérdéses, hogy mi lesz az ország sorsa. Az eddigi közel-keleti tapasztalatok alapján számos szakértő megkérdőjelezi az ország demokratizálásának sikerét. Korábbi barátja az olasz miniszterelnök, Silvio Berlusconi a hír hallatán csupán így kommentálta a diktátor halálát: „Sic transit gloria mundi”. Ahogy a londoni Times⁵² kommentálta Qaddzáfi halálával azonban sok európai politikus, köztük Silvio Berlusconi is fellélegezhetett, hiszen egy nyilvános tárgyalás számára is rendkívül kellemetlen lett volna.

A már fentiekben felvetett kérdések mellett számos további is nyitva marad. Sikerül-e Olaszországnak megtartania befolyását az országban? Mi lesz a befagyasztott Qaddzáfi vagyon sorsa? A bizonytalan kimenetelű konszolidáció és átmenet mellett az is kérdéses, hogy az ország új hatóságai képesek lesznek-e a NATO (vagy esetleg az ENSZ) nélkül a biztonságot szavatolni Líbiában.

⁵¹ Mario Arpino: „Dopo la conferenza di Parigi. Il rebus della pacificazione in Libia.” *Istituto Affari Internazionali*, 2011. szeptember 5. <http://www.affarinternazionali.it/articolo.asp?ID=1843>

⁵² Giampiero Gramaglia: „Gheddafi giustiziato. Fine tragica di un rais” *Istituto Affari Internazionali*, 2011. október 22. <http://www.affarinternazionali.it/articolo.asp?ID=1889>

Besenyő János:

„Arab tavasz”

– politikai rendszerváltás az észak-afrikai arab államokban

A Tunéziában egy helyi árus öngyilkosságát követően, 2010 végen kirobbant a „jázminos forradalom”, amely hatására az arab világ több országában is forrongások törtek ki, amelyek egy részét a helyi kormányok – erővel vagy tárgyalásokkal – sikeresen elfojtották, de több helyen (Tunézia, Egyiptom és Líbia) a tüntetők megdöntötték az évtizedek óta uralkodó despotikus vezetők hatalmát. Az írásom célja, hogy bemutassa, hogy milyen okok vezettek az arab tavasz kirobbanásához az észak-afrikai államokban, majd annak eseményeit, történéseit, illetve lehetséges kimenetelét Európa és hazánk szempontjából.

Az eseményeket eddig elemzők többsége és a nyugati média demokratikus forradalomnak igyekezett beállítani, ezt azonban az elmúlt hónapok eseményei nem igazolták. A sokak által „Iszlám tavasznak” nevezett események ugyanis nem a kis létszámú és marginális demokratikus arab erők, hanem az iszlamisták előretörését hozta el. Ez mindenképpen változást fog hozni ezen országok és a nyugati világ kapcsolatában, bár még nem tudni, hogy milyen mértékben és módon. Külön foglalkozom a vallási alapokon álló muzulmán pártok hatalomra kerülésének lehetőségével, az észak-afrikai térségre, illetve az euro-atlanti biztonságra gyakorolt hatásukkal.

Bevezetés

Az elmúlt év során igen sok cikk és tanulmány született az „arab tavasznak” vagy „tavaszi Facebook forradalomnak”¹ nevezett jelenségről és hónapokon keresztül figyelhette a világ, hogy mi zajlik-e az arab világban. Cikkemben arra keresem a választ, mi váltotta ki az „arab tavaszt”, mi történik most az arab világban és milyen következményt jelenthet az Európa és benne Magyarország számára.²

* Dr. Besenyő János őrnagy (hadtudományok doktora) a Magyar Honvédség Geoinformációs Szolgálatának munkatársa, afrikánista. Több könyvet és tanulmányt írt a Magyar Honvédség afrikai szerepvállalásával kapcsolatosan, a Seregszemle, a Szakmai Szemle és az Afrika Tanulmányok folyóirat rendszeres szerzője. Különböző műveletekben szolgált békefenntartóként Nyugat-Szaharában, Szudánban (Darfur) és Afganisztánban.

¹ Jaap van Till: „Regime Change in the ”Arab Spring” is a System Change: What influence have „social media” on the development progress or obstruction of revolutions in Iran, Tunisia and Egypt?”. <http://www.budde.com.au/Presentations/Content/Social-Networks-and-Revolutions.pdf>, internetről letöltve: 2011. szeptember 22.

² Tanulmányomban elsősorban a Földközi-tenger medencéjében található országokkal foglalkozom, amelyek közvetlen hatással vannak az európai politikára, bár a keresztényüldözések kapcsán foglalkozom a Közel-Kelet más országaival – pl. Irakkal – is.

Az észak-afrikai és közel-keleti térségen végigsöprő, mind erőszakosabbá váló tüntetéssorozatok egymásra ható folyamatok eredménye. A kialakuló helyzethez részben gazdasági és szociális okok vezettek. Az arab országokat 2011-ig irányító, nacionalista beállítottságú államfők szinte mind az 1960-70-es években kerültek hatalomra úgy, hogy alkalmatlan, korrump elődeiket elüldözték.³ Azonban egy idő után maguk is hasonultak elődeikhez és létrehozták a saját kleptokráciájukat. Ebben az időben a frissen feltárt olajvagyonból származó jövedelmek még kiapadhatatlannak tűntek, így abból – helyel-közzel – szinte mindenki részesült valamilyen módon. Azonban ezt nem lehetett fenntartani a végtelenségig, az embereknek elege lett a velejéig korrump rezsimekből, amelyek nem voltak képesek az 1960-80-as években létrejött középréteg elszegényedését megakadályozni, illetve az egyre csökkenő nemzeti erőforrásokat már csak maguk és hűbéreseik jólétének fenntartására fordították.

Az egyre elégedetlenebb embereket az arab országok vezetői nem voltak képesek lecsillapítani, így azok az utcára vonultak, majd mikor a hatóság nem megfelelő módon lépett fel ellenük, az erejük tudatára ébredtek. Ezekben az országokban jelentős problémát okoz a túlnépesedés, a 15-25 éves korú fiatalok arányának megnövekedése az aktív dolgozó réteggel szemben, az egyre nagyobb munkanélküliség, az elsivatagosodás, az ivóvíz és az élelmiszer hiánya, amelyet a gazdasági világválság csak súlyosbított. A vezetők által kezdeményezett gazdasági reformok nem érték el céljaikat, sőt felerősítették az addig is meglévő vagyoni különbségeket.⁴ Az Európában dolgozó arab vendégmunkások által hazautalt pénzeszegek is lecsökkentek, hisz sokuk elveszítette a munkáját. Eleinte főként gazdasági és szociális okok miatt tüntettek az emberek, csak később tűntek fel a jól szervezett muszlim radikálisok, akik más náluknál nagyobb csoportokat is (Egyiptomban például a koptokat) kiszorítva, mára kormányzati tényezőkké váltak.⁵

Természetesen más okok is közrejátszottak az események eszkalálódásában, például a tribalizmus, hisz a fennálló rendszerek vezetői, a saját nemzetségüket kivéve szinte az összes más törzset távol tartják a hatalomtól. Ugyanis Észak-Afrikában többnyire nem politikai azonosság vagy értékrend, hanem a törzsi, családi érdekek mentén folyik a politizálás a

³ P.R. Kumaraswamy: „Uprising in the Arab World: Options for GOI”. *IDSIA Issue Brief*, 2011. március 30. http://www.idsia.in/system/files/IB_ArabWorld.pdf, internetről letöltve: 2011. szeptember 23.

⁴ *Spring Tide: Will the Arab risings yield democracy dictatorship or disorder?* The Economist Intelligence Unit, 2011. június. http://pages.eiu.com/rs/eiu2/images/Arab_Spring_Tide_Whitepaper_Jun2011.pdf, internetről letöltve: 2011. szeptember. 23.

⁵ Maria Cristina Paciello: „The Arab Spring: Socio-economic Challenges and Opportunities”. *Istituto Affari Internazionali*, Vol. 11. No. 15. (2011), <http://www.iai.it/pdf/DocIAI/iai1115e.pdf>, Marie Moeller: *Economic Voting and Economic Revolutionizing?* 2011. http://www.pubchoicesoc.org/papers_2012/Moeller.pdf,

„győztes mindent visz” alapon. Ezen kívül megjelennek a nagyhatalmak és más országok érdekei is a konfliktusokban. A világ nem kétpólusú, és az Amerika-központúság is egyre inkább a múlté, hisz olyan regionális hatalmak, mint Törökország, Brazília, Kína, India vagy Irán – akár az USA ellenében is – egyre hatékonyabban érvényesítik érdekeiket. Líbiában, ahol a változás nagy vesztese lesz például Olaszország, míg Nagy-Britannia és Franciaország pozíciói megerősödni látszanak. Egyre inkább teret nyernek a muzulmán szervezeteket, amelyek csak később csatlakoztak a tüntetésekhez, majd sok esetben azok irányítását is átvették. Ezek a szervezetek korábban nem működhettek legálisan, így számukra az éhséglázadásként kezdődő megmozdulások lehetőséget adtak a kitörésre, sőt hatalmi pozíciók megszerzésére. Ez történt Tunéziában és Egyiptomban is, ahol mára kormányzati tényezőkké váltak. Az is előfordult, hogy korábban terrorakciókban résztvevő vagy terroristakapcsolatokkal rendelkező személyek kerültek vezető pozíciókba.

A kezdeti bizonytalanság után a Nyugat pozitívan viszonyult a kialakuló eseményekhez, de azóta kiderült, hogy a tüntetők jelentős része nem igazán szimpatizál a nyugati hatalmakkal.⁶ Persze a tüntetéssorozatban részt vevő országokra nem húzható rá egy egységes séma, hisz mindenhol más és más folyamatok hatnak, bár sok helyen a problémák egy része „közös.” Éppen ezért nem lehet egyetlen okot kiemelni az arab tavaszt kiváltó okokból, mivel a meglévő problémák összessége vezetett annak kirobbanásához. A tüntetések kapcsán a médiának vitathatatlan szerepe volt, amely sok esetben ténylegesen képes volt befolyásolni az események menetét, és a közvéleményt. A következőekben röviden bemutatom azokat az észak-afrikai államokat, amelyeket az „arab tavasz” valamilyen módon érintett.

Tunézia

2010 végén az arab tavasz ebben az országban vette kezdetét a „jázminos forradalom” néven, amikor is az emberek – egy helyi árus öngyilkosságát követően, amelyre azután került sor, hogy a hatóságok elkobozták árukészletét – az utcára vonultak az országot 23 éve irányító Zajn al-Ábidín Bin Ali elnök ellen. A tüntetők követelték a korrupció felszámolását, az élelmiszer árak, a munkanélküliség csökkentését és a politikai szabadságjogok megadását. A kormányzat erőszakkal próbálta meg fenntartani a rendet, de egy idő után a fegyveres testületek és a kormányzati szervek vezetői is kihátráltak az elnök mögül, így az 2011. január 14-én megbukott, majd Szaúd-Arábiába menekült. A politikai rendőrséget feloszlatták,

⁶ Kumaraswamy: i. m. .

szabadon engedték a börtönökben lévő foglyokat és az addig kormányzó Alkotmányos Demokrata Mozgalmat (Constitutional Democratic Rally Party/Rassemblement Constitutionnel Democratique – RCD) betiltották. A Muhammad al-Ghannúsi által létrehozott ideiglenes kormány azonban alig egy hónap után megbukott, az új elnök al-Bádzsi Qáid al-Szibszi, korábbi miniszter lett. Az ország helyzete nem stabilizálódott, az új vezetés semmivel sem lett jobb, mint az elődei, sőt több olyan ember maradt hatalomban, akik az előző korrupt kormányzatban is jelentős befolyással bírtak.⁷ A Muzulmán Testvériséghez köthető, Rasid Gannúsi által vezetett al-Nahda (Újjászületés) iszlamista szervezet újra működhet, sőt 40%-os támogatottsággal rendelkezik a biztos választók körében. A iszlamista pártok egyfajta szövetségben működnek, míg a többi ellenzéki szervezet, mint a Haladó Demokratikus Párt (PDP) vagy az al-Takátul egymás ellen küzd. Ennek eredményeképp az 2011. október 23-án megtartott választásokat az an-Nahda nagy fölényrel megnyerte. Egyre kevésbé titkolt keresztényüldözés kezdődött Tunézia több városában is, például február 18-án egy lengyel papot a nyílt utcán lefejeztek,⁸ és több fenyegetés érte az országban dolgozó katolikus papokat, de az egyszerű hívőket is. A korábban turistaparadicsomnak tartott országban egyre kevésbé képesek a nyugati turisták épségét szavatolni, ezért azok inkább máshová utaznak, így Tunézia komoly bevételkieséssel számolhat. Az Európába irányuló illegális migráció az elmúlt hónapok során jelentősen megnövekedett, ami az EU országokat komoly kihívás elé állítja.⁹

Egyiptom

A tüntetések 2011. januárban kezdődtek, amihez hat nap múlva csatlakozott az elnöki posztért induló Muhammad al-Barádei, illetve több más ellenzéki csoport is.¹⁰ Az egyre dühösebb és szervezettebb tüntetők nyomására Mubarak már február 11-én kénytelen volt lemondani, majd őrizetbe is vették. A mögüle kihátráló hadsereg átvette a hatalmat, majd

⁷ Alexander Smoltczyk - Volkhard Windfuhr: „Has the Arab Spring Stalled? : Autocrats Gain Ground in Middle East”. *Spiegel Online*, 2011. május 18. <http://www.spiegel.de/international/world/0,1518,762861-2,00.html>, internetről letöltve: 2011. szeptember 24.

⁸ „Polish priest killed by Tunisian extremists-media”. *Reuters*, 2011. február 18. <http://uk.reuters.com/article/2011/02/18/uk-tunisia-priest-murder-idUKTRE71H5RR20110218>, internetről letöltve: 2011. szeptember 23.

⁹ Alexis Arief: *Political Transition in Tunisia. Congressional Research Service*, 2011. szeptember 20. <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RS21666.pdf>, internetről letöltve: 2011. szeptember 23.

¹⁰ „ElBaradei Speaks to Hala Again”. *Egyptian Chronicles*, 2011. január 20. <http://egyptianchronicles.blogspot.com/2011/01/elbaradei-speaks-to-hala-again.html>, internetről letöltve: 2011. szeptember 23., Anthony Shadid and David D. Kirkpatrick: „Opposition Rallies to ElBaradei as Military Reinforces in Cairo”. *The New York Times*, 2011. január 30. http://www.nytimes.com/2011/01/31/world/middleeast/31-egypt.html?_r=1, internetről letöltve: 2011. szeptember 23.

megalakították Muhammed Huszajn Tantávi tábornok vezetésével a Fegyveres Erők Legfelsőbb Tanácsa (SCAF). Az érvényben lévő alkotmányt felfüggesztették és feloszlatták a parlamentet. Ugyan a rendőrség, a hadsereg és a közigazgatás vezetésében személycserékre került sor, de az „új” vezetők már a Mubárak rezsim idején is vezető pozíciókat foglaltak el.¹¹ Az új vezetés az előző vezetőket felelősségre vonni akaró „április 6-i mozgalom” tagjait idegen érdekek kiszolgálójának nevezte, békés tiltakozásukat pedig fegyveres erővel oszlatták fel.¹² A liberális ellenzék szétforgácsolt és erőtlén.

A választások kezdetét decemberre halasztották, közben a Muzulmán Testvériség előretörése zajlik, az Fegyveres Erők Legfelsőbb Tanácsa támogatásával, közösen létrehozták az Igazság és Élet pártját, és jelenleg arról tárgyalnak, hogy ki legyen az elnökjelölt. A Testvériség vezetősége szerint az elnök csak muszlim lehet, és már kevésbé pragmatikusak, mint korábban.

A szalafisták, bár nem akarnak részt venni az alkotmányozásban, keményvonalas, diszkriminatív politika és a sárija bevezetését követelik.¹³ Az „arab tavasz” a koptok számára inkább őszt vagy telet jelent Egyiptomban, mert bár a lakosság több mint 10% keresztény, egyre kevesebb beleszólásuk van az események alakulásába. Mubárak idejében, bár perifériára szorítva, de viszonylagos békében és biztonságban éltek. Azonban Mubárak elűzése óta (amelyben a koptok is tevékenyen részt vettek), az iszlamista szélsőségesek által felheccelt tömeg egyre több véres támadást hajtott/hajt ellenük végre,¹⁴ ezért ezrével menekülnek Egyiptomból. A korábban USA megbízható szövetségeseinek számító ország egyre inkább Nyugat- és Izrael-ellenes retorikát alkalmaz,¹⁵ bár hangsúlyozta, hogy tartja magát az Izraellel megkötött nemzetközi egyezményekhez, így a béke-megállapodáshoz is. A retorikán felül Egyiptom támogatást nyújtott a Fatah és a Hamász nemrég létrejött megállapodásához, bejelentette a rafahi határátkelő megnyitását – bár ez utóbbi inkább az arab világ felé tett elvi politikai gesztusnak, mint gyakorlati lépésnek bizonyult, sőt több nyilatkozatban is a camp david-i békeszerződés újratárgyalását helyezte kilátásba. Egyes szakértők szerint az új

¹¹ Jeremy M. Sharp: *Egypt in Transition*. Congressional Research Service, 2011. november 18. <http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RL33003.pdf>, internetről letöltve: 2011.szeptember 23.

¹² Jászberényi Sándor: „Mi jön az arab forradalmak után?: Iszlamista előretörés Egyiptomban”. *HVG*, 2011. augusztus 22. http://hvg.hu/vilag/20110817_iszlamista_egyiptom_fundamentalista, internetről letöltve: 2011. szeptember 23.

¹³ „Spring Tide Will the Arab risings yield democtacy dictatorship or disorder?”

¹⁴ Scott Baker: „Muslim mobs burn egyptian churches killing 12, injuring hundreds”. *The Blaze*, 2011. május 8. <http://www.theblaze.com/stories/muslim-mobs-burn-egyptian-churches-12-killed/>, internetről letöltve: 2011. szeptember 24.

¹⁵ A muszlim világban élők egy tekintélyes hányada számára a Nyugat és Izrael egyaránt ellenséges csoportnak számít, főként a közös vallási és kulturális gyökerek miatt. Legfeljebb időlegesen és pragmatikus okokból különböztetik meg egymástól a keresztényeket és a zsidókat, akiket a szélsőséges muszlim csoportok csak alávetett helyzetben hajlandók megtűrni.

egyiptomi vezetés egy Izrael ellen szerveződő koalíciót is támogathat.¹⁶ Ezt bizonyítja az is, hogy engedélyezte az iráni hadihajók átkelését a Szezi-csatornán, ami többek szerint is direkt provokációnak tekinthető Izraellel (és az Amerikai Egyesült Államokkal) szemben.¹⁷ A választásokat nagy valószínűséggel a SCAF által támogatott és leginkább szervezett Muzulmán Testvériség fogja megnyerni, mivel a szekuláris ellenzék nem képes egységesen fellépni velük szemben, illetve őket támogatja a lakosság többsége.¹⁸

Líbia

A sikeres tunéziai forradalom után január 14-én kezdődtek tüntetések, ahol a tüntetők összecsaptak a rendfenntartó erőkkel és több kormányépületet megrongáltak. Februárban folytatódtak a tüntetések az ország több pontján is, amelyekből gyorsan felkelés lett. A kormány a rendőrök mellett bevetette a hadsereg elit egységeit, sőt zsoldosokat is toboroztak a felkelők ellen, a tüntetéseket mégsem sikerült elfojtani. Február 20-án a tüntetések már Tripolira is átterjedtek, a tüntetők lassan polgárháborút robbantottak ki, ami a nemzetközi közösség figyelmét is felkeltette. Február 26-án a felkelők fegyveres támadást indítottak Tripoliban a kormányerők ellen, majd Bengáziban létrehozták a Qaddzáfi-ellenes Átmeneti Nemzeti Tanácsot.¹⁹ Ekkor a kormányerők még képesek voltak ellencsapást mérni rájuk, sőt az általuk elfoglalt területek nagy részét is visszafoglalták. A líbiai hadsereg által szervezett zsoldos egységek több esetben is olyan mértékben sértették meg az emberi jogokat, hogy azt nem csak a nyugati országok, de több arab állam is sérelmezte.²⁰ Ezért senkit sem lepett meg, hogy az ENSZ BT március 17.-én az 1973. sz. határozatában repülési tilalmat vezetett be Líbia

¹⁶ Dr. Harold Brackman: *Storm warnings: The muslim brotherhood and egypt's future*, A Simon Wiesenthal Center Report, 2011. november 25. http://www.wiesenthal.com/atf/cf/%7B54d385e6-f1b9-4e9f-8e94-890c3e6dd277%7D/STORM_WARNINGS_MUSLIM-BROTHERHOOD_REPORT_12-2011.PDF, internetről letöltve: 2011. szeptember 23. illetve Michael J. Totten: „Faraos fall”. DOCUMENT.no 2011. június 14. <http://www.document.no/2011/06/faraos-fall/>, internetről letöltve: 2011. szeptember 23.

¹⁷ Richard Boudreaux: „Israel Official Says Iran Ship Is 'Provocation'”. *WSJ*, 2011. február 17. <http://online.wsj.com/article/SB10001424052748703373404576148414160885824.html>, internetről letöltve: 2011. szeptember 23. Israel: Security Analysis: The Impact of the Arab Spring on Israel's Security”. *ESISC*, 2011. július 11. http://www.esisc.net/en/p.asp?TYP=TEWN&LV=187&see=y&t=68&PG=TEWN/EN/detail_os&l=16&AI=2545, internetről letöltve: 2011. szeptember 23.

¹⁸ Maria Cristina Paciello: *Changes and Challenges of Political Transition. Medpro Technical Report*, No. 4. 2011. május. www.ceps.eu/ceps/download/5633, internetről letöltve: 2011. szeptember 24.

¹⁹ Christopher M. Blanchard: *Libya: Transition and U.S. Policy*. Congressional Research Service, 2011. október 25. 17. o. <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL33142.pdf>, internetről letöltve: 2011. október 24.

²⁰ Megjegyzem, a Kadhafi ellenes erők is legalább olyan kegyetlenül számoltak le a kezükbe jutott kormányhoz hű tisztviselőkkel és katonákkal, mint azok velük. Az elmúlt időszakban több Líbiában tartozódó humanitárius szervezet képviselői is jelezték, hogy a Nemzeti Átmeneti Tanács fegyveresei kínzásokban és kivégzésekben vettek részt.

fölött, és felhatalmazta a tagállamokat a civil lakosság védelmére.²¹ Két nappal később USA, Franciaország, és Nagy Britannia által vezetett 27 országból álló koalíció egységei légitámadásokat indítottak a al-Qaddzáfihoz hű erők ellen. A felkelőket nem csak a NATO erők által kivitelezett légitámadások, illetve a koalíciós államok által küldött tanácsadók, de az arab államok anyagi támogatása is segítette.

Augusztus végére a felkelők elfoglalták Tripolit, és megdöntötték al-Qaddzáfí 42 évig tartó uralmát, de a kormányhoz hű csoportok Szirt városában újrakezdték a harcot az Átmeneti Nemzeti Tanács ellen.²² A harcok folytak hosszabb-rövidebb ideig még az ország több területén is (Bani Walíd, Szabhá, stb.), de a felkelőket már senki és semmi sem állíthatta meg. Végül 2011. október 20-án az új vezetés elfoglalta Szirt városát, amelynek során maga Kadhafi és a hozzá hű vezetők nagy része is az életét vesztette.²³

Marokkó

2011 februárjában több, a kormány által is engedélyezett, főként a Facebookon szervezett tüntetést tartottak a marokkói fiatalok, ahol a demonstrálók demokráciát és a királyi hatalom korlátozását követelték.²⁴ Eleinte nem voltak összetűzések, de egy hét elteltével zavargások törtek ki több városban is. VI. Mohamed kénytelen volt tárgyalásokat kezdeményezni, mivel az uralkodóház népszerűsége az elmúlt években jelentősen csökkent (részben az Amerikai Egyesült Államokkal fenntartott szövetség miatt). Az uralkodó ígéretet tett a korrupció visszaszorítására és bizonyos reformok bevezetésére, valamint a polgári szabadságjogok tiszteletben tartására. Azonban az ígéreteit nem lesz könnyű betartani, hisz Marokkó komoly gazdasági nehézségekkel küzd, egyre jobban növekszik a munkanélküliség, sok a fiatal, akik nem jutnak megfelelő oktatáshoz, így a munkaerőpiacon sem tudnak érvényesülni. Komoly problémát jelent az illegális migráció, a kábítószer-csempészet, és az 1975-ben megszállt Nyugat-Szahara kérdése is. Az al-Káida igen népszerű az országban, a legerősebb ellenzéki szervezet (Igazság és Fejlődés Pártja) a Muzulmán Testvériséghez

²¹ Jeremiah Gertler: *Operation Odyssey Dawn (Libya): Background and Issues for Congress.* Congressional Research Service, 2011. március 30. 5-6. o. <http://www.fas.org/sgp/crs/natsec/R41725.pdf>, internetről letöltve: 2011. október 24.

²² Blanchard: i. m.1-2. o.

²³ Amy Willis - Barney Henderson: „Libya and Arab Spring”. *The Telegraph*, 2011. október 21. <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/libya/8838778/Libya-live.html>, internetről letöltve: 2011. október 24.

²⁴ Mustapha Ajbaili: „Morocco braces for protests as unrest moves west”. *Al Arabia News*, 2011. február 19. <http://www.alarabiya.net/articles/2011/02/19/138343.html>, internetről letöltve: 2011. szeptember 24.

köthető.²⁵ A király a helyzetét erősítendő, Jordániával együtt csatlakozott az arab monarchiákat tömörítő GCC (Gulf Cooperation Council) szervezethez.

Algéria

2010. december 29-én Algírban az emberek több ezer fős tüntetéseket tartottak a rezsim és a társadalmi egyenlőtlenségek ellen. Az országban igen magas a munkanélküliség aránya a fiatalok körében, egyre nagyobb problémát jelent a növekvő infláció, a magas élelmiszerárak és a lakáshiány. A lakosság jelentős része 30 év alatti. Bár Algéria komoly olaj- és gázvagyonnal rendelkezik, az abból származó bevételek elosztása az emberek szerint igazságtalan. Az elnök, Abdu'l-Aziz Butaflíka már 12 éve van uralmon, de betegsége és az esetleges utódlási harcok további bizonytalanságot jelentenek.²⁶ A tüntetők reformokat követeltek a politika, média és a társadalom más területein is. A kormány egyelőre lecsillapította az elégedetlenkedőket az árak befagyasztásával, és ez év februárjában megszüntette az iszlamista lázadók miatt kihirdetett, 19 éve fennálló rendkívüli állapotot. Áprilisban további reformokat jelentett be az elnök, kérdés, hogy ezt ő vagy az utódja fogja-e már végigvinni.²⁷ A másik fontos kérdés, hogy a fegyveres erők kit szeretnének Bouteflika utódjául és kitartanak-e a rendszer mellett.

Mauritánia

A világ egyik legszegényebb országában 2011. január 17-én kezdődtek a kormány elleni ültüntetések, amikor is Yaaqúb Id Daúd, a hatalmat korábban katonai puccsal megszerzett mauritániai elnök, Muhammed Uld Abdu'l-Azíz politikája elleni tiltakozásul felgyújtotta önmagát. Az esemény után több száz ember – főleg fiatalok – vonult ki a főváros, Nouakchott utcáira, de a többi városban (Atar, Zouerate, és Aleg) is tüntetések zajlottak. A demonstrációkat a magukat csak „február 25.-ei mozgalomnak” nevező fiatalok főként a Facebookon szervezték, amelyekhez hamarosan csatlakoztak a megélhetési gondokkal

²⁵Alexis Arief: *Morocco: Current Issues*. Congressional Research Service, 2011. július 11. 7-11. o.
<http://www.fas.org/sgp/crs/row/RS21579.pdf>, internetről letöltve: 2011. szeptember 24.

²⁶Alexis Arief: *Algeria: Current Issues*. Congressional Research Service, 2011. április 13.
<http://www.fas.org/sgp/crs/row/RS21532.pdf>, internetről letöltve: 2011. szeptember 24.

²⁷„Algeria leader Bouteflika pledges constitutional reform”. *BBC News*, 2011. április 16.
<http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-13102157>, internetről letöltve: 2011. szeptember 24.

küszködő mauritániaiak más csoportjai is. A tüntetéseket a rendőrség erőszakkal oszlatta fel.²⁸ A kormányzat hangzatos ígéretet tett a több politikai jogot és jobb életet, megélhetést követelő tüntetőknek a gazdaság erősítésével kapcsolatosan, de azok a miniszterelnök, Mauláj Uld Mohammed Lagzaf azonnali lemondását követelték.²⁹ A kormány nem volt hajlandó lemondani, mivel nincs olyan ellenzéki erő, amely képes lenne az ország vezetését átvenni. Véleményem szerint így nem valószínű, hogy komolyabb változás várható Mauritániában.³⁰

Az arab tavasz következményei, reakciók

A „jázminos forradalomból” kinövő arab tavasz eseményei váratlanul érték az egész nemzetközi közösséget, és eufóriával töltötték el a muszlim világot. Olyan, évtizedek óta szilárdan fennálló autoriter rendszerek omlottak össze egyik napról a másikra, amelyekben mindenki a térség stabilitásának szimbólumait és megalapozóit látta. Az arab tavasz demonstrációi kezdetben mind belülről indultak, és alapvetően nem tartalmaztak Nyugat- vagy Izrael-ellenes kirohanásokat: Tunézia, Egyiptom, Líbia és a többi ország lakossága saját vezetésének impotenciáját, korruptségét, tehetetlenségét elégelte meg, és azt a célt tűzte zászlajára, hogy egy belső rendszerváltás keretében reformálja meg a fennálló viszonyokat. Az autoriter vezetők egy része – ki előbb, ki később – megbukott, mások engedményekre kényszerültek, a világ közvéleménye pedig feszült figyelemmel kísérte, hogy mire lesz elég a „forradalmi” lelkesedés.

Michael Emerson egy írásában megpróbálta csoportosítani az arab tavasz által érintett országokat, illetve következtetéseket vont le az esetlegesen bekövetkező változásokkal kapcsolatosan.³¹ Az általa csak „arab regatta” néven emlegetett változásokat az alábbiak szerint csoportosította:

1. Status quo kialakítása, segélyekkel vagy más támogatásokkal ideiglenes béke megszerzése. Később ez átalakulhat a 2. vagy a 3. csoportban leírtak szerint. Ide tartoznak: Szaúd-Arábia, Kuvait, Katar és az Arab Egyesült Emirátusok.

²⁸ Seyid Ould Seyid: „Mauritania police crush protest: doctors announce strike”. *RNW News*, 2011. március 9. <http://www.rnw.nl/africa/article/mauritania-police-crush-protest-doctors-announce-strike>, internetről letöltve: 2011. október 27.

²⁹ Sara Ghasemilee: „Protests stun Mauritania”. *Al Arabiya News*, 2011. április 25. <http://english.alarabiya.net/articles/2011/04/25/146709.html>, internetről letöltve: 2011. október 27.

³⁰ Dr. W. Andrew Terrill: *The Arab Spring and the Future of US Interests*. Strategic Studies Institute, 2011. augusztus 2. <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/index.cfm/articles/The-Arab-Spring-and-the-Future-of-US-Interests/2011/8/2>, internetről letöltve: 2011. október 27.

³¹ Michael Emerson: „The Arab Regatta: a half year report card”. CEPS Commentary, 2011. július 1-3. o. http://aei.pitt.edu/32158/1/July_ME_Arab_Regatta.pdf, internetről letöltve: 2011. október 19.

2. Alkotmányos reform, változások. Ide Marokkó, Jordánia és Omán tartoznak, amelyek alkotmányos monarchiává alakulhatnak át, mint korábban több más európai állam is. A tervezett reformokról nagyon keveset tudni.
3. Felkelés a fennálló rendszer ellen, amit az alábbiak követhetnek:
 - Békés tüntetések, a kormányzat elmozdítása nélküli változások az első két pont alapján.
 - Tüntetések, utcai harcok, az erőszak kitörése, a kormányzat marad, változások az első két pont alapján.
 - Polgárháború, törzsi vagy vallási indíttatású összecsapások, a kormányzat vagy hatalomban marad vagy elmozdítják.
 - Kormányváltás az alábbiak szerint:
 - a. Hatalmi vákuum alakul ki
 - b. Demokratikus alkotmány elvetése
 - c. Újabb Korrupt autoriter hatalom létrejötte
 - d. A hadsereg magához ragadja a hatalmat, Katonai kormányzat
 - e. Radikális iszlám állam létrejötte
 - f. Bukott állam
 - g. Egy idegen hatalom gyámsága alá kerülés

A harmadik csoportba sorolhatók: Algéria, Tunézia, Egyiptom, Líbia, Jemen, Szíria, Libanon, Irak és Bahrein.

Algériában békés tüntetések zajlottak, amelyek könnyen eszkalálódhattak volna, de a kormányzat ügyes manőverezéssel kifogta a szelet a radikálisok vitorlájából, így jelenleg nyugalom van. A továbbiak nagyban függenek attól, hogy kit választ a hadsereg Butaflíka utódjául és az milyen politikát kíván megvalósítani. Tunéziában, Egyiptomban békés tüntetések nyomán jött létre a korábbi kormányzat elmozdítása, de a továbbiakban már különbözhet a két ország jövője. Sokak szerint Tunéziában egy hatalmi vákuum alakulhat ki, ha a választásokon győztes iszlamista párt nem tud olyan kormányt létrehozni – akár koalícióra lépve valamelyik „világi” párttal – amelyet a nyugati világ is elfogad és támogat. A hataloméért jelenleg az iszlamista és a szocialista szervezetek küzdenek, akik mindannyian új alkotmányt akarnak bevezetni.

Egyiptom hasonló módon választásokat tart és szintén új alkotmány bevezetését tervezi, de Tunéziával ellentétben itt a hadsereg vezényli le az átmeneti időszakot, ez pedig

magában hordozhatja akár egy katonai kormányzat létrehozásának veszélyét. Jelenleg a hadsereg, a választásokon könnyen többséget szerezhető, legerősebb politikai szervezet, a Muzulmán Testvériség támogatásával irányítja az országot, a többi párt és a keresztény (kopt) kisebbség elnyomásával. Líbiában bár békés tüntetésekkel indult az arab tavasz, hamarosan véres polgárháború alakult ki, amelyben a NATO jelentős katonai támogatást nyújtott a rendszerellenes erőknél, akik így képesek voltak megszerezni a hatalmat. Hogy a volt diktátor meggyilkolása után a többféle, gyakran egymással is ellenséges viszonyban lévő felkelők képesek lesznek-e működőképes kormányt létrehozni, az még a jövő kérdése.

Alapvető kérdés az is, a gyakorlatban hogyan is nézzen ki az észak-afrikai államépítési folyamat. A külső szereplők egyre kevesebb befolyással rendelkeznek a kikristályosodni látszó belső struktúrák alakítására, ugyanakkor az iraki vagy afganisztáni eredmények hiánya eleve kérdésessé teszi, hogy milyen sikerekkel kecsegtetne egy ilyen folyamat: ahogy Tüske László rámutat, az valószínűleg nem járna mással, mint újabb virtuális politikai struktúrák kialakításával.³²

A Nyugat továbbra sem fedezte fel azt az elixírt, amely lehetővé tenné, hogy saját értékeinek megtartásával olyan, a helyi, valós társadalmi viszonyokhoz és hagyományokhoz illeszkedő állami berendezkedést hozzon létre, amely fenntarthatónak és előremutatónak bizonyul. Így maradnak a félmegoldások, a korlátozott célkitűzések, amelyek képtelenek tartós sikereket felmutatni, ez pedig még inkább a mérsékelt vagy radikális muzulmán pártok erősödését hozhatja.

Az iszlamista pártok hatalomra kerülésének lehetősége, hatásuk a térségre, illetve az euro-atlanti biztonságra

Az USA és az európai államok évtizedek óta arra törekedtek, hogy segítsék az észak-afrikai arab országok demokratizálódását úgy, hogy az iszlamista csoportokat ne kerülhessenek a hatalom közelébe. Az elmúlt hónapok történései alapján láthatjuk, hogy ez a cél nem valósult meg, sőt a korábbi – a nyugat által támogatott – kormányzatok megbuktatása után Tunéziában, Egyiptomban és Líbiában is a korábban betiltott, vagy háttérben tevékenykedő muzulmán pártok kormányzati tényezőkké váltak.³³ Éppen ezért már nem is az

³² Erről lásd: Tüske László: *A politikai tér és az aktivista utópia a 20. századi iszlámban*, In: Vallási fundamentalizmus. Tradíció, politika és radikalizmus az iszlám világban. Szerk.: Krizmanits József. Politológiai Párbeszéd Társasága – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2008., 71–97. o.

³³ Tobias Schumacher: „The EU and the Arab Spring: Between Spectatorship and Actorness”. *Insight Turkey*, Vol. 14. No. 3. (2011), 111. o.

iszlamista pártok hatalomra kerülésének lehetőségét kell vizsgálnunk, hanem inkább annak hatásait a térségre, illetve az euro-atlanti biztonságra.

Több politikai elemző is arra a véleményre jutott, hogy sem az egyiptomi Muzulmán Testvériség, sem a tunéziai an-Nahda, nem fog radikalizálódni, inkább kompromisszumokat kötnek majd a nyugati hatalmakkal. Ezt a véleményüket azzal indokolják, hogy a két szervezet a szalafista radikálisokhoz képest sokkal visszafogottabb, és hajlandóak együttműködni velünk. Ezzel sajnos nem értek teljes egészében egyet és ezt a véleményemet az an-Nahda és a Muzulmán Testvériség történelme is megerősíti.

Az Észak-Afrikában működő iszlamista szervezetek egy része szellemileg az Egyiptomban alapított Muzulmán Testvériséghez köthető, amely támogatja az egy párt rendszert és a sarija bevezetését.³⁴ Azonban különböző okok miatt ezek a pártok az 1990-es évek elején már demokratikus reformok, a hatalom megosztása és független igazságszolgáltatás megteremtésének fontosságát bizonygatták. Ez részben arra szolgált, hogy megkülönböztessék magukat a „nyugatbarát” elnyomó kormányzatoktól és nagyobb népszerűsége tegyenek szert azokban a társadalmi csoportokban, amelyek valamilyen ok miatt szemben állnak a rendszerrel. A konzervatív támogatóikat pedig azzal igyekeztek megtartani, hogy bár támogatnak demokratikus programokat, attól még nem válnak liberálissá, nem támogatják a nők jogainak kiterjesztését és a vallási előírásokkal kapcsolatban sem tettek engedményeket. Érdekes módon mind a két csoport - a konzervatívok és a liberális-demokratikus változásokat követelők - elhitte az ígéretüket, és az iszlamista pártok, szervezetek támogatottsága jelentősen megnőtt az elmúlt években.

A nyugat megnyugtatóására pedig nem az iszlám állam létrehozásának fontosságáról, hanem egy „iszlám alapokon álló civil, demokratikus állam” megteremtéséről beszéltek, ahol a mecset és az állam egymástól független (de a vallás és a politika már nem).³⁵ Persze ha kormányzati szerepet vállaltak, akkor másfajta ideológiát képviseltek, mivel mind a Testvériség, mind pedig az an-Nahda igyekezett valamilyen módon a hatalomba bejutni. Talán ezért volt az, hogy a tüntetések elején az iszlamista pártok, inkább csak figyelemmel kísérték az

³⁴ Raymond Ibrahim: „Muslim Brotherhood: Impose Islam... Step by step”. *Middle East Forum*, 2011. július 25. <http://www.meforum.org/2995/muslim-brotherhood-impose-islam>, internetről letöltve: 2011. október 21. Winston Pickett and Mark Gardner: „The book and the sword: the Muslim Brotherhood in Europe”. *Antisemitism and Xenophobia Today*, 2005. október 10. <http://www.axt.org.uk/HateMusic/Pickett%20&%20Gardner.pdf>, internetről letöltve: 2011. október 21.

³⁵ „Muslim Brotherhood would promote Sharia Law” <http://www.youtube.com/watch?v=9M5Wo4kvrNQ>, internetről letöltve: 2011. október 23.

eseményeket, csak később csatlakoztak azokhoz, de viszonylag gyorsan vezető szerephez jutottak.³⁶

Demokrácia, stabilitás kérdése, várható jövő

Bár a különböző sajtóorgánumok az arab tavasz forradalmiságát igyekeznek bemutatni, illetve a mérsékelt iszlamista pártok demokratikus elkötelezettségét, bizonyos tényeket megfontolás tárgyává kell tennünk. Például mit tekintenek demokráciának a muzulmánok és mit tekintünk mi európaiak annak? Milyen szinten befolyásolja az iszlám vallás a jövőbeli kapcsolatainkat? Mennyire lehetnek stabilak az új rendszerek, mennyire leszünk képesek velük együttműködni? Akarnak-e egyáltalán együttműködni velünk? A pénzügyi segítségnyújtás mellett milyen szerepet játszhat az EU az észak-afrikai országokban? Megmaradnak-e az eddigi gazdasági kapcsolataink, fejleszthetőek-e még? Felhasználható-e az európai országok energiatartóssága, illetve milyen biztonsági kockázatot jelent számunkra az „új játékosok” megjelenése a helyi és regionális politikában? Ezekre a kérdésekre csak úgy kaphatunk választ, ha bizonyos tényeket tudomásul veszünk a muzulmán világgal kapcsolatosan, és nem próbáljuk őket a saját „rózsaszín” szemüvegünkön keresztül szemlélni.

2006-ban John Esposito és Dalia Mogahed felmérést végeztek több muzulmán országban, amelynek az eredményeként az alábbi következtetésekre jutottak. A muzulmánok nagy része bár pozitívan értékeli a szólásszabadságot és más demokratikus jogokat, jelentős részük a saját országában az iszlám vallási törvényeket hajlandó csak elfogadni.³⁷

Ez pedig nem a nyugati világ által elfogadott demokratikus normákat – pluralizmus, nők és más kisebbségek jogainak elismerése, stb. – jelenti. Véleményem szerint bármelyik vallási alapokon álló iszlamista párt kerül hatalomra, azok nem az USA és Európa által elvárt normák alapján fognak tevékenykedni.³⁸ A nyugati világban hivatalosan az egyházi és állami

³⁶ Cynthia Farahat: „Egypt's Islamist Shadow”. *Middle East Quarterly*, Vol. 18. No. 3. (2011), <http://www.meforum.org/2887/arab-upheaval-egypt-islamist>, internetről letöltve: 2011. október 23.

³⁷ John L. Esposito - Dalia Mogahed: „Battle for muslim's hearts and minds: The road not (yet) taken”. *Middle East Policy*, Vol. 14. No. 1. (2007), 39-40. o. <http://media.gallup.com/WorldPoll/PDF/Esposito.pdf>, internetről letöltve: 2011. október 23.

³⁸ Az európai országok elkövették azt a hibát, hogy a muzulmán világ kellő ismerete nélkül kezdtek olyan programokba, amelyek célja a nyugati típusú demokrácia meghonosítása volt. Az elmúlt két évtizedben az emberjogi aktivisták több kampányt szerveztek, amelyek az emberek egyéni szabadságjogait próbálták kihangsúlyozni, megerősíteni a helyi közösséggel (állammal) szemben, illetve megpróbálták új politikai mozgalmakat beindítani. A komoly pénzeket felemésztő tevékenység csak minimális haszonnal járt, mivel nem ismerték kellőképpen a helyi civil társadalom működését. A civil társadalomra két kifejezést használnak a muzulmánok. Az első az „ahli”, a második a „madani”. Az ahli a rokoni és az egymás közvetlen közelében élő csoportokat jelenti, amelyek vallási alapon kötődnek egymáshoz. Ez jellemzi inkább a muzulmánokat, és ez a társadalom sokkal koherensebb, összetartóbb, mint a nyugati, a külső „idegen” hatásokat nem igazán fogadja be,

hatalom szétválasztásra került, míg ez a muzulmán társadalmakban sohasem történhet meg, mivel nincs olyan területe az életnek, amelybe a vallás közvetlenül ne „szólna” bele. Ha valaha bármilyen demokratizálódási folyamat is kezdődik az arab világban, az csak a muzulmán vallási vezetők egyetértésével, támogatásával történhet. Nélkülük biztos kudarcra van ítélve. Már csak azért is, mert a radikális iszlamista szervezetek szerint az európaiak és amerikaiak által ismert „nyugati” típusú demokrácia istentagadás, mivel az emberek akaratát isten akarata felé emeli. Véleményük szerint a demokrácia semmiben sem különbözik azoktól a szekuláris diktatúráktól, amelyeket az USA és az EU támogatott a különböző iszlamista terrorcsoportok ellen.³⁹ Éppen ezért az észak-afrikai arab államokban feltűnő „új politikai játékosok” a nyugati országokat inkább ellenségnek, nem pedig barátoknak tekintik (esetleg kényszerű szövetségesnek) tekintik.

Hasonló a helyzet az egyiptomi Muzulmán Testvériséggel is, amely Mubárak bukása után kormányzati tényezővé vált, akiket a korábbi rezsim titkosszolgálatára éppenséggel nyugati (amerikai) segítséggel nyomott el. Jelenleg a szervezet a demokratikus átalakítást támogatja, de hogy hatalomra kerülése esetén be is tartja-e a demokratikus normákat, erősen kérdéses.⁴⁰ Az eddigi tetteik – nők és a keresztények jogainak korlátozását követelik – alapján nem tekinteném őket demokratikus szervezetnek. Sőt, ha a Testvériség többségbe kerül, valószínű, hogy a korábban jónak nevezhető európai-egyiptomi kapcsolatok valamilyen módon kárt szenvednek, illetve negatívan hatnak az euro-atlanti biztonságra.⁴¹ Egyébként maga a szervezet is veszélyforrás lehet, hisz az Al-Kaida több tagja is innen származik, és a modern dzsiháid

tagjai idegen nyelven nem beszélnek, nincs szükségük külső anyagi forrásra, és bár nyugati értelemben elnyomják a nőket, de azok mégis aktív szerepet játszanak a társadalomban. Ugyan a muzulmán társadalom gyanakvó a kívülről érkező behatásokkal szemben, ez nem jelenti azt, hogy ellenséges is. Míg a „madani” inkább a szekuláris, nyugati típusú társadalomra használatos, ami a muzulmánok számára többnyire idegen és ha Európában telepednek le, akkor is a saját társadalmi normáik alapján akarnak élni, ami miatt gyakran összeütközésbe kerülnek az őket befogadó társadalmakkal. Amr Elshobaki - Gemma Martin Munoz: *Why Europe must engage with political Islam?* The Institute for Security Studies, 2010. február 5-7. o. <http://www.iemed.org/publicacions/10papers5.pdf>, internetről letöltve: 2011. október 19.

³⁹ A nyugati hatalmak komoly együttműködést hoztak létre Egyiptommal, Tunéziával, Marokkóval, Algériával, Malival, Mauritániával, sőt Líbiával is az Al-Kaida és a hozzáköthető szervezetek ellen, illetve az migráció visszaszorítása érdekében. A rövidtávú biztonsági érdekeik miatt elfogadták az antidemokratikus, autoriter vezetők hatalmát, mivel nem bíztak kellőképpen az arab államok demokratizálódásában. Oded Eran: „The West Responds to the Arab Spring”, Institute for National Security Studies, *Strategic Assessment*, Vol. 14 No. 2. (2011), 16. o.

⁴⁰ A legtöbb ember úgy véli, hogy tiszteletben kell tartani a demokratikus választások eredményét, bármelyik iszlamista szervezet is kerülne hatalomra, mivel őket, ahogy hatalomra juttatják az emberek, úgy le is tudják váltani majd. Éppen a történelem cáfolja meg ezt a feltételezést, amire az egyik legjobb példa, hogy Hitler szabályosan, demokratikus választások által szerezte meg a hatalmat, amit később már nem volt hajlandó elengedni. Tevékenységével pedig romba döntötte fél Európát és több millió ember haláláért felelős. Hány német szavazott volna rá, ha előrelátják az uralmának eredményeit?

⁴¹ Az, hogy a Muzulmán Testvériség milyen biztonsági kockázatot jelentett/jelent az európai országokra jól látható Lorenzo Vidino tanulmányában is: Lorenzo Vidino: „The Muslim Brotherhood’s conquest of Europe”. *Middle East Quarterly*, Vol. 12. No. 1. (2005), <http://www.meforum.org/687/the-muslim-brotherhoods-conquest-of-europe>, internetről letöltve: 2011. november 3.

teológiai megalapozásában is „elévülhetetlen” szerepet töltenek be.⁴² A Testvériségre jelentősen hatottak a náci eszmék is, hisz a szervezet alapítója Haszan al-Banná nem csak szimpatizált Hitler és Mussolini törekvéseivel, de személyes példaképként is tekintett rájuk.⁴³

A Testvériség szoros kapcsolatot ápolt az Ahmad Huszajn által alapított nacionalista, fasiszta Miszr al-Fatát militáns szervezettel, amely 1940-től Nemzeti Iszlamista Párt néven működött tovább. A korábbi egyiptomi elnök, Dzsamál Abdu'n Nászir (Nasszer) maga is belépett a Testvériség soraiba, majd amikor annak a katonai és politikai szárnya között hatalmi villongások törtek ki, megalakította a Szabad Tisztek Mozgalmát, amely 1952-ben puccsal magához ragadta a hatalmat. Onnantól kezdve a két szervezet – a Muzulmán Testvériség és a Szabad Tisztek Mozgalma – folyamatos harcban állt egymással, de nem mint egy autokratikus és szekuláris diktatúra és egy iszlamista szervezet, hanem mint két, azonos háttérrel rendelkező, ideológiailag ugyanolyan, de egymással rivalizáló csoport.

A hadsereg soraiból érkező egyiptomi elnökök, Nászir, al-Szadát, majd pedig Mubárák sikeresen elhitették a nyugati államokkal, hogy az iszlamista veszélyt csak ők tudják feltartóztatni, ezért az USA és az európai államok mérsékelt szövetségesként tekintettek rájuk. Valójában, amikor Mubárák 1995-ben fellépett az iszlamista szervezetek ellen, nem a parlamenti ellenzékként működő Testvériséget, hanem a militáns szalafista csoportok (al-Takfir va'l-Hidzsra, al-Dzsama'a al-Iszlámija, és a Tanzím al-Dzsihád) tagjait börtönöztette be. Ugyanakkor Mubárák fellépett a szekuláris államot, emberi jogokat, a törvények betartását követelő ellenzéki szervezet, az Egyiptomi Liberális Párt (Liberal Egyptian Party) ellen is, akiket kizárt a politikai életből, míg a Muzulmán Testvériség 88 főt küldhetett a parlamentbe. Ennek fényében érthető, hogy a Testvériség a tüntetések kezdetekor visszautasította, hogy a demonstrálókhoz csatlakozzon az alábbi kijelentéssel: „ A Testvériség nem vesz részt az utcai tüntetésekből a Mubárák rezsim ellen, mint politikai erő vagy szervezet.”⁴⁴ Hasonlóan cselekedett több más iszlamista szervezet is, akik a Testvériséggel együtt csak akkor álltak a tüntetők mellé, amikor Mubárák bukása elkerülhetetlenné vált. Amikor az országot korábban is uraló hadsereg „átvette” a hatalmat, értelemszerűen a Testvériséggel és nem a szekuláris

⁴² Glenn Beck: „Many of the 9/11 conspirators came from the Muslim Brotherhood, including Osama bin Laden, Ayman Zawahiri and Khalid Sheikh Mohammed”. 2011. január 31. Rádió műsor.

<http://www.politifact.com/truth-o-meter/statements/2011/feb/04/glenn-beck/glenn-beck-al-qaeda-links-muslim-brotherhood/>, internetről letöltve: 2011. november 3., Jayshree Bajoria: „Egypt's Muslim Brotherhood”. *Council on Foreign Relations*, 2011. február 3. <http://www.cfr.org/africa/egypt-muslim-brotherhood/p23991>, internetről letöltve: 2011. november 3.

⁴³ Cynthia Farahat: „Egypt's Islamist Shadow”. *Middle East Quarterly*, Vol. 18. No. 3. (2011), <http://www.meforum.org/2887/arab-upheaval-egypt-islamist>, internetről letöltve: 2011. október 23.; David Patterson: *A Genealogy of Evil, Anti-semitism from Nazism to Islamic Jihad*, Cambridge University Press, 2011:129-139. o.

⁴⁴ Farahat: i. m.

ellenzékkel vagy a koptokkal lépett szövetségre. Az átmeneti időszakban bebizonyosodott, hogy a korábbi hatalom képviselői és a iszlamista csoportok sikeresen megakadályozzák a valós, demokratikus változásokat, elnyomják az azt követelő csoportokat, ennek pedig egyenes következménye a Testvériség kormányra kerülése.

Az an-Nahda bár a nyugati elemzők szerint mérsékelt iszlamista párt, eddigi tevékenysége nem túl megnyugtató. Például a szervezet 1979-ben támogatta a teheráni amerikai nagykövetség elleni támadást, majd az 1980-as években négy, tunéziai szálloda elleni merényletben vettek részt, illetve 1991-ben megtámadták a tunéziai kormánypárt székházát, ahol egy embert meglincseltek.⁴⁵ Ugyanebben az évben tekintélyes muzulmán politikusok és vallási vezetők egy négy napos konferenciát tartottak a szudáni Khartoumban. A meghívottak között nemcsak a pártot vezető, akkor angliai száműzetésben élő Rasid al-Ghannúsi jelent meg, hanem Ibráhim Sukri az egyiptomi Muzulmán Testvériség vezetője, Gulbuddín Hekmatjár, afgán hadúr, Abbászí Madaní az algériai Iszlamista Megmentési Front vezetője, vagy éppen George Habas a Népi Front Palesztina Felszabadításáért elnevezésű szervezet képviselőjében. A konferencián megjelentek vendéglátója, az ország alelnökeként tevékenykedő Haszan al-Turábí volt. A résztvevők egy hat pontos manifesztumot fogadtak el, amelyben kijelentették, hogy” bármilyen erős is Amerika és a nyugati országok, Allah náluk is erősebb.” Foglalkoztak a liberalizmus és a demokrácia kérdésével, amelyek akkor elfogadhatóak csak, ha az iszlám vallási törvényekkel harmóniába kerülnek. A politikai pluralizmus is csak akkor volt elfogadható számukra, ha az korlátozott és szintén alárendelt a vallási előírásoknak. A nyilatkozat egyértelműen fogalmazott: az iszlamisták egészen addig harcolnak a nyugati demokráciák ellen, amíg létre nem hozzák az általuk elképzelt „tisztá” iszlám államot. Ezzel kapcsolatosan bármilyen eszköz használatát megengedettnek tartották, hisz a cél szentesíti az eszközt, ebbe pedig már olyan cselekedetek is beleférnek, amelyek alkalmazását a nyugati típusú demokráciák elfogadhatatlannak tartják.⁴⁶

A melyik párt jelenlegi vezetője az első Öbölháború idején nyugati célpontok elleni támadásokra biztatta követőit. Az an-Nahda győzelmétől, illetve az iszlamista pártok hatalomra jutásától tartó különböző ellenzéki szervezetek Tuniszban demonstrációt szerveztek az an-Nahda ellen, amelyet választási szabálytalanságok elkövetésével is megvádoltak.⁴⁷

⁴⁵ Anneli Botha: „*Terrorism in the Maghreb: The Transnationalisation of Domestic Terrorism*”. Institute for Security Studies No. 144. (2008), <http://www.issafrica.org/pgcontent.php?UID=19718>, internetről letöltve: 2011. október 28.

⁴⁶ Judith Miller: „The Challenge of Radical Islam”. *Foreign Affairs*, 1993. 43-44. o.

⁴⁷ Houda Trabelsi - Monia Ghanimi: „Tunisians respond to Ennahda victory”. *Magharebia*, 2011. október 26. http://magharebia.com/cocoon/awi/xhtml1/en_GB/features/awi/features/2011/10/26/feature-02, „Tunisia protests erupt after Ennahda poll win”. *Middle East Online*, 2011. október 28. <http://www.middle-east-online.com/english/?id=48766>, internetről letöltve: 2011. november 3.

Ennek ellenére a nyugati vezetők inkább látnák kormányzati tényezőként az iszlamista pártokat, mint ellenzékben, mivel azok ebben az esetben igen megnehezíthetnék az új kormányok tevékenységét.⁴⁸ Jó példa erre Algéria esete, ahol 1992-ben az iszlamisták nyerték meg a választásokat, aminek az eredményét a velük együttműködni nem akaró hadsereg megsemmisítette. Ezután egy több mint 16 évig tartó polgárháborús időszak következett. Az iszlamisták nem csak a kormánycsapatok, de ártatlan civilek ellen is harcot hirdettek, amelynek következtében több tízezer ember vesztette életét.

Ez valószínűleg sem Egyiptomban, sem Tunéziában nem következne be, de valószínűleg a muzulmán csoportok még inkább radikalizálódnának, amelynek a következményei beláthatatlanok. A két ország egyelőre a „török utat” szeretné követni inkább, de csak Egyiptom van hasonló helyzetben, mint Törökország, ahol a hadsereg a biztosíték arra, hogy a radikális iszlamisták nem kerülhetnek kormányzati pozícióba.⁴⁹ A demokratikus elkötelezettség hiányát mutatja az is, hogy az arab-tavaszi országokban a vezetőváltás meglehetősen korlátozott maradt, szinte csak a diktátorok közvetlen családját érintette, és nem terjedt ki a rendszert korábban kiszolgáló és fenntartó klientúra jelentős részére.

Nemcsak Tunéziában és Egyiptomban mentette így magát a korábbi elit nagy része, de még Líbiában is nagy számban csatlakoztak az Átmeneti Nemzeti Tanácshoz a Kadhafi-éra alatt bizalmi pozícióban lévőkből.⁵⁰ Ennek ellenére valamiféle demokratizálódási folyamat elindult a felsorolt országokban. Ez nehézkesen halad, és nem véletlen, hogy az új kormányoknak is újabb és újabb demonstrációkkal kell megbirkózniuk.

A gazdasági szféra helyzete még rosszabbnak tűnik. Már a tüntetések előtt komoly gazdasági problémákkal küzdött az észak-afrikai régió, amelynek a gazdasági növekedése az 1990-es években éppen csak elérte a 3%-ot. 1980 és 2010 között a GDP csak 0,5%-al nőtt, míg a fejlődő országokban ez 3% volt. A Világbank szerint 2011-ben az arab országok gazdasági növekedése maximum 3,6% volt, ezt a becslést az azóta eltelt események tükrében jelentősen csökkentették. Ez főleg az észak-afrikai országok turizmusból származó bevételeinek

⁴⁸ Egyes politikusok úgy gondolják, ha a korábbi szélsőséges csoportok kormányzati feladatokat kapnának, a felelősség miatt megváltoznának és a társadalom hasznos tagjai lehetnének. Erre példának az IRA szervezet tagjait hozzák fel, akik a velük kötött megállapodás után „konzolidálódtak” és a fegyveres harccal teljesen felhagytak. Ez a modell azonban egy muzulmán szervezetnél nem valósult meg. Erre jó példa a palesztin Fatah és Hamász szervezetek, amelyek bár saját területtel és bőséges anyagi támogatással rendelkeznek, mégsem voltak hajlandók az izraeliek elleni terrorcselekményekkel felhagyni.

⁴⁹ Michael Emerson: i. m. 2. o.

⁵⁰ Ezt bizonyítja, hogy Kadhafi korábbi igazságügy minisztere Musztafá Abdu'l-Dzsalíl lett az Átmeneti Nemzeti Tanács vezetője.

drasztikus csökkenésének köszönhető. Ez pedig nem csekély, hisz a GDP 13-16%-t jelentették a turizmusból befolyt összegek.⁵¹

A turizmus mellett a pénzügyi és az építőipari szektorokban is komoly visszaesés tapasztalható, amely tovább mélyíti a gazdasági válságot. Líbia, Tunézia és Egyiptom gazdaságai romokban hever, és a lakosság szegényebb, a korábbi évekhez képest. Ez különösen az utóbbi két ország esetében vet fel komoly problémákat, mivel azok nem rendelkeznek olyan mértékű olajkinccsel, mint Líbia. A hónapok óta tartó bizonytalan helyzet miatt a befektetők egyelőre inkább kivárnak, mint sem kockáztassák a pénzüket. Az előző fejezetekben bemutatottak alapján világosan látszik, hogy a lakosság elsődleges célja nem a politikai jogok kiterjesztése volt – hanem hogy ne haljanak éhen, a középosztály számára pedig – akik a demonstráció motorját jelentették – az, hogy megállítsák életszínvonaluk zuhanását. Ez pedig a jelenlegi infláció és az importált élelmiszerek árának jelentős mértékű növekedése miatt nem tűnik lehetségesnek.

A demokrácia az emberek többsége számára üres gyomorral nem sokban különbözik a diktatúrától. Éppen ezért az arab országokat ideiglenesen irányító erők igyekeznek alacsonyan tartani az élelmiszer árakat és több munkahelyet teremteni. Ez azonban a pénzhiány miatt csak ideig-óráig lehetséges, utána pedig a még elkeseredettebb tömegek ismét az utcára vonulhatnak. A nyugati minták alapján végrehajtott gazdasági reformpróbálkozások már a 2000-es évek elején is csak átmeneti enyhülést hoztak az országnak, amit aztán a jövedelmi olló még meredekebb szétnyílása követett. Ha az észak-afrikai államok és a nemzetközi közösség nem dolgoznak ki egy új, sikeres modellt a gazdasági reformok számára, a térség hamarosan ugyanott tarthat, mint 2011 februárjában.

Egy stabil Észak-Afrika megteremtéséhez elengedhetetlen lenne a pénzügyi stabilitás megteremtése, a magánszektor megerősítése az állammal szemben, a helyi gazdaság mind jobb integrálása a regionális és nemzetközi gazdaságba, a regionális kereskedelmi kapcsolatok fejlesztése, a szociális háló megerősítése, a munkanélküliség és a korrupció visszaszorítása – egyáltalán, a lakosság – és annak a jelentős részét kitevő fiatalok – perspektíváinak javítása. Bár ennek szükségességével szinte mindenki egyetért, konkrét lépések ezen a téren alig történtek. Ennek valószínűleg nem elsősorban szándékbeli, hanem pénzügyi akadályai vannak. Az EU kivérzett az euró-százmilliárdokat felemésztő, a közös valuta megmentését célzó

⁵¹ World Bank Middle East and North Afrika Region Regional Economic Update, MENA facing Challenges and Opportunities, 2011. 4-6. o. http://siteresources.worldbank.org/MENAEXT/Resources/EDP_MNA_2011.pdf, internetről letöltve: 2011. október 19.

mentőcsomagok előteremtésében, márpedig az arab világ hasonló, sőt talán nagyobb volumenű összegeket várna.⁵²

Szintén kiküszöbölhetetlennek látszik a muzulmán-keresztény ellentét, ami miatt egy stabil állam létrejötte igen kérdéses. Ha a muzulmánok a nyugati országokban élnek, ragaszkodnak – nagyon helyesen – ahhoz a demokratikus jogukhoz, hogy a vallásukat szabadon gyakorolják. Ezt a saját országaikban nem biztosítják az ottani keresztényeknek, akiket különböző korlátozó intézkedésekkel sújtanak, elnyomnak, nem tekintik őket egyenértékűnek a muzulmán állampolgárokkal. Az autoriter vezetők alatt nagyobb létbiztonságban élt a keresztény kisebbség Irakban, Egyiptomban, Líbiában és a Palesztin Hatóság területén. Amint elűldözték a diktátorokat és beindult a „demokratikus” változások folyamata, szinte azonnal megkezdődött a keresztényüldözés.

Irakban miután elűzték a korábbi diktátort, Szaddám Huszajnt, az Irán által is támogatott lázadók véres dzsihadot hirdettek az ország keresztény lakossága ellen. Akkor még több mint 900 000 keresztény arab élt a közel-keleti országban, ma alig 200 000 főre csökkent a létszámuk, és ezek többsége is menekülni igyekszik a számukra véres mészárszékké változott országból. Az iszlamista szélsőségesek pedig továbbra is folytatják a támadásaikat. Egy évvel ezelőtt az egyik bagdadi katolikus bazilikában 58, ott imádkozó keresztényt végeztek ki.⁵³

A Palesztin Hatóság területén élő keresztények helyzete sem jobb, annak ellenére, hogy a palesztinok főként a nyugati országok (köztük Magyarország) több száz millió eurós támogatásából működtetik az általuk uralt területeket. A nyugat által biztosított igen bőkezű támogatás célja a palesztin civil társadalom erősítése, illetve az új, erőszaktól mentes oktatási intézmények kialakítása lenne, ennek azonban a nyoma sem látszik. Amikor megalakult a Palesztin Hatóság, Betlehem lakosságának 80%-a keresztény volt, ez az üldözések következtében mára alig éri el a 20%-ot.⁵⁴

A Gázai-övezetben élő keresztényeket a Hamász aktivistái folyamatosan támadják, iskoláik, templomaik, és más intézményeik működését ellehetetlenítik, a hívőket üldözik, többüket pedig kegyetlen módon meggyilkoltak. Bár mindenki tudja, kik követik el a kisebbség

⁵² Eran: i. m. 15-16. o.

⁵³ John Pontifex and John Newton: *Persecuted and forgotten? A report on Christians oppressed for their faith*, Aid to the Church in Need, 66-70. o. http://www.aidtochurch.org/pdf/P&F_FINAL.pdf

⁵⁴ Daniel Pipes: „Disappearing Christians in the Middle East”. 2001. <http://www.danielpipes.org/1050/disappearing-christians-in-the-middle-east>, John L. Allen: „Christian exodus from the Holy Land: Papal visit highlights the faith’s falling numbers in the place of its birth”. *Business Library*, 2009. május 15. http://findarticles.com/p/articles/mi_m1141/is_15_45/ai_n31942326/, internetről letöltve: 2011. november 3.

elleni bűncselekményeket, sem a Hamász sem pedig a Palesztin Hatóság fegyveresei nem tartóztattak le senkit a keresztények elleni erőszak miatt.⁵⁵

Ezekre az esetekre vannak, akik legyintenek, és azt mondják, hogy más helyen, más körülmények miatt történnek az atrocitások és ilyen az arab tavasz által érintett, demokratikus átalakulás útjára lépő arab országokban nem fordulhat elő. Említettem már Tunéziát, ahol fényes nappal gyilkoltak meg katolikus papot, sőt a most hatalomra jutó an-Nahda támogatását bíró csoportok egy keresztény templomot erőszakkal akartak muzulmán imahellyé átalakítani. Ezt páran csak marginális problémának látják, hiszen Tunéziában a kereszténység nem tekinthető „őshonos” vallásnak, az ott élő keresztények jelentős többsége pedig külföldi állampolgárságú.

Egyiptomban azonban már a lakosság 10%-t kitevő koptok régebb óta élnek az országban, mint a mára többségbe került muzulmánok, ennek ellenére Mubárak eltávolítása óta folyamatos támadások érik a közösséget. A radikális muzulmánok által fanatizált tömeg tagjai először a hívőket támadták, pl. keresztény nőket elraboltak, majd miután kényszerrel áttérítették őket, muzulmán férfiakhoz adták őket feleségül, vagy bántalmazták a kopt szerzeteseket, korlátozták a keresztény kereskedők tevékenységét, majd később keresztény templomokat gyújtottak fel és hívőket lincseltek meg.⁵⁶

Ez történt október elején is, amikor a koptok tüntetésbe kezdtek az asszuáni tartományban található Szent György templom lerombolása miatt. A kormányzat védelmét követelő tömeget a hadsereg és a rendőrség egységei igen brutálisan, páncélosok bevetésével oszlatta fel, sőt a több tonnás járművekkel behajtottak a tömegbe és több embert halálra gázoltak.⁵⁷ Az eddig történt legsúlyosabb keresztényellenes támadásban 25 keresztény veszítette az életét, további 300 megsérült. Azokat a sajtóorgánumokat, amelyek bemutatták a tüntetés szétverését, katonai egységek szálltak meg, majd felfüggesztették a működésüket, így próbálva megakadályozni, hogy a hírek kikerüljenek a nemzetközi médiába.⁵⁸ A közel-keleti arab országokhoz hasonlóan, Egyiptomban is elindult egy jelentős mértékű kivándorlás, amit a kormányzat még támogat is, hogy megszabadulhasson a keresztényektől.

Az Európai Emberi Jogi Szervezetek Szövetsége (EUHRO) jelentése szerint ez évben több mint 100 000 kopt kényszerült a szülőföldje elhagyására, hogy mentse saját és családja

⁵⁵ Justus Reid Weiner: *Human rights of christians in Palestinian society*, Jerusalem Centre for Puvblic Affairs, 2005. <http://www.jcpa.org/text/Christian-Persecution-Weiner.pdf>, internetről letöltve: 2011. november 3.

⁵⁶ Pontifex - Newton: i. m. 37-41. o.

⁵⁷ „Egyptian Army attacking Pro-Christians protesters in Maspri”. *CNN*, 2011. október 10.

<http://www.youtube.com/watch?v=pvLcJELoJ-Q&feature=related>, internetről letöltve: 2011. november 3.

⁵⁸ Mariz Tadros: „Egypt’s bloody sunday”. *Middle East Research and Information Project*, 2011. október 13. <http://www.merip.org/mero/mero101311>, internetről letöltve: 2011. november 3.

életét. Ez azonban hosszú távon komoly anyagi károkat okoz Egyiptomnak, hisz a kb. 8 milliós keresztény kisebbség sokkal képzetesebb, mint a muzulmánok, és a gazdasági élet legjelentősebb területein tevékenykednek.⁵⁹ Ez azonban nem érdekli a szalafista szervezeteket, akik egy tisztán muzulmán vallású országban gondolkoznak.

Ezeknek a tényeknek a tükrében nem gondolnám, hogy a most hatalomra jutó iszlamista csoportok megbízható és kiszámítható partnerei lesznek az általuk eddig inkább ellenségnek tartott nyugati országoknak. Ettől függetlenül, stratégiai okokból meg kell találni az együttműködés módját az új kormányokkal, ez azonban kétoldalúan kell, hogy működjön.

Az Európai Unió szerepe

Ezek után joggal merül fel a kérdés, mit várhatunk az arab tavasz országaival kapcsolatosan. Rym Ayadi and Carlo Sessa által jegyzett tanulmány az átalakulás hatásait vizsgálja az európai-mediterrán együttműködés keretén belül.⁶⁰ A szerzők egyértelművé teszik, hogy a nyugati kormányok eddigi politikája nem sok sikert hozott, sőt részben elősegítette a mostani helyzet kialakulását. A következő két évtizedre három lehetséges forgatókönyvet készítettek a régió jövőjével kapcsolatosan.

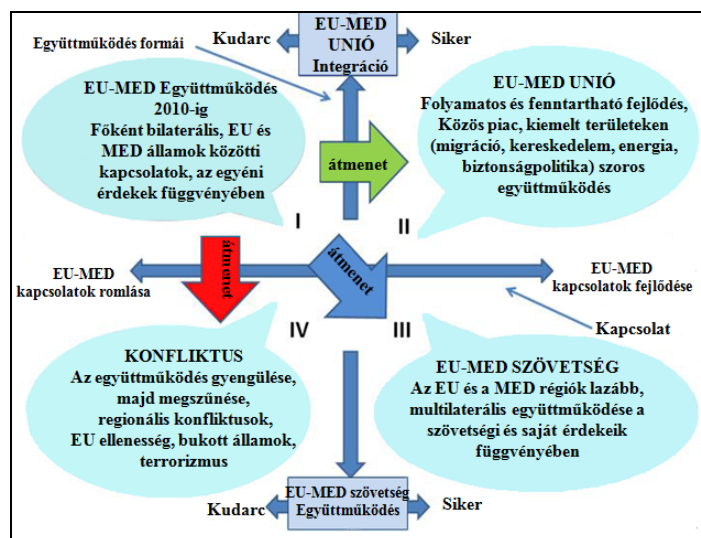
Az általuk legkevésbé kívánatosnak tartott forgatókönyv szerint, a Földközi-tenger a két egymással konfliktusba kerülő kultúrát elválasztja egymástól. A jelenlegi konfliktusok kiszélesednek, amely politikai, gazdasági és szociális válsághoz vezet. Az évtizedek óta megoldatlan közel-keleti és nyugat-szaharai válságok további problémákat generálnak, így az észak-afrikai országok akár bukott államokká is válhatnak, ahol a terrorista szervezetek kedvező lehetőségeket találnak a nyugati világ elleni harcukhoz. A térségből érkező migráció jelentősen felerősödik, amely további kockázatot jelent az európai közösség számára, amely eddigre minden befolyását elveszítheti az egyre inkább velünk ellenséges „határvidékké” váló térségben.

⁵⁹ Érdemes lenne az európai országoknak megfontolni, hogy minél több Egyiptomból vagy más közel-keleti országból elmenekült keresztényt fogadjanak be, mivel azok nem jelentenek akkora biztonsági kockázatot ránk nézve, mint a muzulmán vallású menekültek, akiknek a beilleszkedése a keresztény gyökerű nyugati társadalomba – még mértékadó kutatók és politikusok szerint is – igen csak megkérdőjelezhető. Ezen felül ezek az emberek képzettek, rendelkeznek megfelelő anyagi háttérrel, így kevésbé vennék igénybe a szociális ellátó rendszereinket. Egyszóval alternatívát jelenthetnének az Európai Uniónak egyre több gondot okozó muzulmán bevándorlókkal szemben.

⁶⁰ Rym Ayadi - Carlo Sessa: *What scenarios for the Euro - Mediterranean in 2030 in the wake of the post - Arab spring?* Medpro Policy Papers, 2011. október 21. <http://www.ceps.eu/book/what-scenarios-euro-mediterranean-2030-wake-post-arab-spring>, internetről letöltve: 2011. október 23.

Figyelembe véve a régió történelmét a két másik, Európa számára kedvezőbb változatban a két térség együttműködésének lehetőségét vizsgálják. Az első változatban az európai államok, az arab országokkal közösen létrehoznák az integrált és közös piaccal rendelkező „Európai-Mediterrán Uniót.” Az integrációt a már működő Európai Gazdasági Közösség tapasztalatai alapján valósítanák meg. Ebben az esetben azonban problémát okozhat a különböző országok egymástól eltérő fejlettsége, amelynek egységes szintre hozása sok időbe telhet. Azonban az egységes Európai- Mediterrán Unió képes lenne az USA és Kína mellett a világ harmadik nagyhatalmává válni.

A második változatban nem Unió jönne létre, hanem egy lazábban kapcsolódó szövetség, az Európai-Mediterrán Szövetség, ahol a két térség megőrizné a függetlenségét, különállását. Északon az EU, amelyhez hozzátartozna még a Balkán és Törökország is, illetve délen a Földközi-tenger medencéjében található arab államok. Ebben az esetben nem jönne létre közös gazdasági régió, hanem a szövetségen belüli országok akár egyenként, akár régiós szinten működhetnének együtt, később pedig az Arab Ligához hasonló multilaterális együttműködést alakíthatnának ki. Az együttműködés keretén belül lehetne szabályozni mindazokat a területeket, amelyek mind a két régió számára fontos (migráció, gazdasági, biztonsági kérdések, stb.). Ez a megközelítés inkább a multilaterális, regionális módon kívánja megoldani a térség gondjait, figyelem bevéve az eltérő politikai, gazdasági, szociális és vallási hátterüket. Ebben az esetben természetesen nincs az a kényszer, mint az Európai- Mediterrán Unió létrehozása esetén, hogy azonnal megoldják az évtizedek óta problémát okozó közel-keleti és nyugat-szaharai válságokat.

Forrás: What scenarios for the Euro-Mediterranean in 2030 in the wake of the post-Arab spring?

Véleményem szerint az első változatnak minimális a lehetősége, mivel a most hatalomra jutott iszlamista pártok már korábban is bebizonyították, hogy, ha az érdekeik úgy kívánják, rendkívül pragmatikusakká tudnak válni az országaik stabilizálása érdekében. A jelenlegi helyzetben pedig mindenképpen szükségük van a nyugati államok (USA és az EU) anyagi támogatására, ami elengedhetetlen a gazdasági élet beindításához és az országaik stabilizálásához. Természetesen más a helyzet, ha a szükséges anyagi forrásokat más helyről, például Kínából vagy az arab országokból szerzik meg. Akkor nem szükséges betartaniuk bizonyos, a nyugat által megkövetelt demokratikus normákat, és megváltozhat a jelenlegi helyzet, amelyben nekik van szükségük a nyugati támogatására.

Egyelőre nyugatnak nagyobb szüksége van az észak-afrikai államok együttműködésére (pl. kőolaj- és földgáz-szállítások, a migráció korlátozása, terrorizmus elleni küzdelem, stb.), mint nekik Nyugatra. Ezért a nyugati államok kénytelenek lennének olyan megállapodásokat kötni velük, amelyeket más esetben nem tennének meg. A második, az európai országoknak kedvezőbb változattal kapcsolatosan komoly gondot okozna a különböző fejlettségű államok egy szintre hozása, amit a jelenlegi helyzetben az EU egyáltalán nem engedhet meg magának.⁶¹

Sajnos az „arab-tavasz” megítélésében sok esetben az európai államok nem voltak képesek közös álláspontot kialakítani, sőt nyíltan kritizálták egymást is egy-egy döntéssel kapcsolatosan. Így mindenki számára egyértelműen látszott a közös európai külpolitika hiánya. Amikor a tunéziai események elkezdődtek, az európai államok többsége csöndben maradva várta, hogy melyik fél ragadja meg a hatalmat, csak a tunéziai államfő elmenekülése után üdvözölték a forradalmat. Franciaország azonban aktívan támogatta a korábbi kormányt, hiszen a tunéziai biztonsági erők számára különböző tömegoszlatáshoz szükséges felszereléseket, sőt szakértőket küldtek. Egyiptomban hasonló események történtek, ahol Franciaország vezetésével, illetve Hermann Van Rompuy és Catherine Ashton támogatásával, néhány dél-európai állam az egyiptomi vezetés érdekében tevékenykedett. Úgy gondolták egyedül Mubárak képes az iszlamista szélsőségeket megállítani, illetve a demokratikus átmenet csak akkor lehetséges, ha hatalmon marad. Csak akkor változott meg a véleményük, amikor a brit miniszterelnök, David Cameron nyilvánosan kritizálta az egyiptomi rezsimeket a civilekkel szembeni erőszakos fellépések miatt. Csak Mubárak lemondása előtti héten ítélte el az EU az

⁶¹ Részben a gazdasági válságnak köszönhetően az EU jelenleg a túlélésért küzd, és nem gondolnám, hogy az észak-afrikai országok stabilizálására fordítaná azt a pénzüsszeget, amelyre most Görögország, Írország, Spanyolország vagy éppen Olaszország megmentéséhez szükséges. Ettől függetlenül nem dughatjuk a homokba a fejünket. Valamilyen módon kénytelenek vagyunk az észak-afrikai államokat segíteni a saját, jól fel fogott érdekünkben.

egyiptomi kormányt és szólította fel annak képviselőit, hogy tárgyaljanak a tüntetőkkel.⁶² Líbiával kapcsolatban az EU tagországok már egységesen elutasították a Kadhafi rezsimmel történő együttműködést, de a franciák vezetésével megindított NATO műveletekben többen nem voltak hajlandók részt vállalni, illetve egyoldalúan elismerni az Átmeneti Nemzeti Tanácsot.⁶³

A régióban lezajlott események alapján biztosra vehetjük, hogy az itt található országok viszonyulása és kapcsolata a nyugati világgal meg fog változni. Már nem egy-egy állammal kell megegyezni, hanem olyan kormányokkal és csoportokkal, akik legyenek majd bármennyire is pragmatikusak, a vallási meggyőződésük alapján fognak politizálni. Az Európai Unió érdeke, hogy az újonnan létrejövő kormányoknak mihamarabb stabilitást teremtsenek, nem csak a saját országaikon belül, de regionális szinten is. Bárki is jut hatalomra, fontos az EU és hazánk számára, hogy az illegális migrációval, gazdasági (mezőgazdaság, energia szektor, stb.), oktatási és biztonsági kérdésekkel kapcsolatban továbbra is együttműködjön az észak-afrikai államokkal. Ezek az államok jelenleg csak a nyugati országok anyagi támogatásával lesznek képesek stabilizálódni, nekünk pedig elemi érdekünk a támogatásuk. Természetesen csak a megfelelő feltételekkel, azaz a keresztény kisebbségek hatékonyabb védelmével, illetve bizonyos normák megkövetelésével, betartatásával. Ennek hiányában nem csak a régió stabilitása, de az Unió érdekei is komoly kárt szenvednek.

Konklúzió

Bár eltelt már egy év az arab tavasz kezdete óta, annak következménye és hatásai még beláthatatlanok. Az eddigi ismereteink szerint az iszlám szervezetek – mérsékeltek és radikálisok egyaránt – több észak-afrikai országban megerősödtek és kormányzati pozíciókba kerültek/kerülnek. Hogy ezek a pártok radikalizálódnak-e vagy a hatalom gyakorlása közben konszolidálódnak-e, illetve milyen biztonsági kihívást jelent a nyugati országok számára, nem tudjuk. Ami biztos, hogy az arab-tavasz idején Tunéziában, Egyiptomban és Líbiában is a börtönökből több militáns iszlamista személy szabadult ki, akik most mindenféle korlátozás nélkül tevékenykedhetnek, sőt egy részük a hatalomba is bekerült. Ezekben az országokban a központi hatalom meggyengült, illetve az iszlamista szervezetek hatalomba beemelése miatt – ha tehetnék is – a biztonsági erők nem lépnek fel a különböző iszlamista csoportok ellen,

⁶² *European Council declaration on Egypt and the region*. European Council. 2011. február 4. http://www.coe.int/t/dg4/nscentre/EgyptRegion_Declaration_EC.pdf, internetről letöltve: 2011. október 28.

amelyek kihasználva az új helyzetet, így szabadon gyűjthetnek anyagi támogatást, toborozhatnak új tagokat, sőt magában a politikai életben is egyre aktívabban vesznek részt. Ezek alapján reális veszélynek tekinthető az terrorizmus megerősödése a térségben, amely negatívan érintheti a Földközi-tenger medencéjében található európai országokat. Bármennyire is szeretnék a nyugati társadalmak, ezekben az országokban nem valószínű, hogy az általuk ismert és működtetett, nyugati típusú demokratikus berendezkedés valósulna meg, sőt az emberi jogok (keresztény kisebbség helyzete) további csorbulása várható, ugyanis a már hatalomba került iszlamista szervezetek a sarija előírásai alapján kívánják irányítani az országaikat.

Véleményem szerint nagyon sok múlik azon, hogy az új kormányzatok képesek lesznek-e kezelni az iszlamista csoportokat, illetve a meglévő gazdasági potenciáljukat kihasználva, növekedési pályára állítani a most stagnáló gazdaságaikat, szakítanak-e az elődeik korrump, harácsoló politikájával, illetve hogyan osztják el az ország bevételeit. Ha képesek lesznek munkát biztosítani és újjáépíteni a szétzilált szociális rendszert, azzal a társadalom jelentős részét a maguk oldalára tudják állítani. Természetesen ehhez szükségük van a nyugati országok támogatására (pénzügyi szakmai, stb.), hiszen anélkül képtelenek lesznek a meglévő lehetőségeik kiaknázására. Ha ezek a feltételek megvalósulnak, akkor ezek az országok stabilizálódni fognak, de ha az új vezetők nem érnek el viszonylag hamar eredményeket ezeken a területeken, újabb tüntetésekre kerülhet sor, amelyek destabilizálhatják a térséget, amely további kockázati tényezőket jelenthet Európa és Magyarország számára.

⁶³ Tobias Schumacher: „The EU and the Arab Spring: Between Spectatorship and Actorness”. *Insight Turkey*, Vol. 14. No. 3. (2011), 116. o.

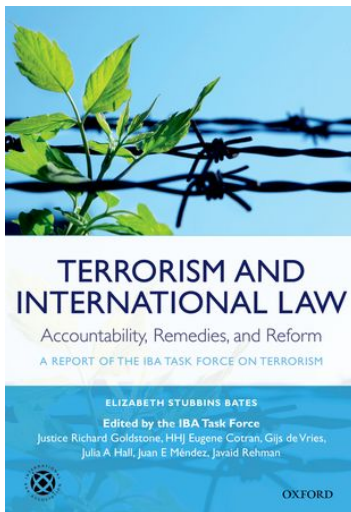
Lattmann Tamás:

**Elizabeth Stubbins Bates: Terrorism and International Law
– Accountability, Remedies, and Reform**

Oxford University Press, 2011

268 oldal, tárgymutatóval, jogesetmutatóval, nemzetközi és belső jogi szabályok jegyzékével

A 2011-ben megjelent mű arra törekszik, hogy pillanatfelvételt adjon a terrorizmussal szembeni fellépés nemzetközi jogi lehetőségeinek és nehézségeinek. Az International Bar Association (IBA), a világ egyik vezető jogász-szervezete keretében a vizsgálatra először a 2001. szeptember 11-i támadásokat követő, jogi szempontból zűrzavarosnak tekinthető időszakban került sor,

annak eredményeit 2003-ban publikálták.¹ Az azóta elmúlt időszak fejleményeinek vizsgálata és szakmai feldolgozása nem várható tovább, ennek eredményét tarthatja kezében az érdeklődő olvasó.

A kötet némileg szokatlan módon született meg: egy szerző jegyzi, ugyanakkor szerkesztőként többen közreműködnek benne. A szerkesztőbizottság az IBA emberi jogi intézete keretében szerveződött szakértők kollektívája, akik élén Richard Goldstone, korunk nemzetközi jogának az egyik legismertebb művelője áll, tagjai között pedig mások mellett az

Amnesty International vezető szakértőjét, valamint az Európai Unió terrorizmus elleni fellépésének korábbi főkoordinátorát is megtaláljuk. Mindez azt a célt szolgálja, hogy az elmélet mellett a gyakorlat is megfelelő teret kapjon. A kézirat formálódása során a bizottság két találkozót tartott, 2009-ben és 2010-ben, amelyeken az elkészült anyagot vették górcső alá, javasolták kiegészíteni a szerző számára.

¹ *International terrorism: legal challenges and responses: a report from the International Bar Association's Task Force on International Terrorism*. Transnational Publishers, 2003.

A kötet szerkezete világos, letisztult képet mutat. Az első fejezet a nemzetközi jog és a terrorizmus jelenségének vitatott és bonyolult kapcsolatát elemzi, óvatosan kitérve a terrorizmus definiálatlanságának problémájára, valamint megmagyarázva azt, hogy miért nincsen még mindig általános, a terrorizmussal szembeni nemzetközi egyezmény. A második rész a terrorizmus elleni fellépés és a nemzetközi humanitárius jog közötti kapcsolatot taglalja, a harmadik pedig annak a nemzetközi emberi jogi rendszerrel való kapcsolódásának érdekes pontjait mutatja be. A negyedik részben a terrorista cselekmények és a felelősség kérdését vizsgálja az elemzés: mind a terrorista cselekményeket elkövető, mind pedig a vele szemben fellépő állam, hatóság vagy egyéb jogalkalmazó felelősségét, amennyiben jogsértő cselekményekre kerül sor. Külön fejezet foglalkozik a terrorista cselekmények áldozatokra gyakorolt hatással, az őket megillető esetleges kártérítés és jóvátétel kérdéseivel. Az elemzést a megelőzés tekintetében a szerző által megfogalmazott javaslatok zárják.

A fenti, logikus elrendezés ellenére azért felmerülhetnek kérdések az értő olvasóban. Az elemzés rögtön a kezdetekkor tisztázza, hogy mire nem terjed ki a vizsgálat, így például az államok fegyveres erő alkalmazásához való joga, a *jus ad bellum* tárgykörét és annak elemzését, azzal az indokkal, hogy az túlzottan közel vinné a vizsgálatot a politikához, valamint kimondva-kimondatlanul az a cél, hogy segítsen leszámolni az elmúlt évtized sajnálatosan elterjedt értelmezési gyakorlatával, ami a terrorizmus elleni fellépés és a fegyveres erő alkalmazása közé már-már automatikusan egyenlőségjelet tett. Teljes szívből tudom támogatni e megközelítést, ugyanakkor azért egy oldal erejéig csak kitér a fenti elemzésre, ez a terjedelem azonban nem elég és részben emiatt, e rész kidolgozottsága elmarad a kívánatostól. Még inkább zavaró, hogy ahhoz képest, hogy az elemzés szeretné a terrorizmust elválasztani a fegyveres erő alkalmazásától, a nemzetközi humanitárius joggal foglalkozó fejezet megelőzi az emberi jogokkal foglalkozót, ami arra utal, hogy a szerkesztők mégiscsak ezt látták jelentősebbnek. Ugyancsak kimarad az elemzésből a menekültjog, ami első ránézésre érthető lehet, ám ha szeretnénk elvonatkoztatni a fegyveres erő alkalmazásának kérdéseitől, a hangsúlyt pedig a nemzetközi jog terrorizmussal kapcsolatos klasszikus területeire helyezni, akkor ez a döntés nehezen védhetővé válik.

A vizsgálat következtetéseként az alábbi javaslatok megfogalmazására jutott a terrorista cselekményekkel szemben a jogi előírások tiszteletben tartása mellett fellépni kívánó államok számára:

1. Az államoknak a terrorizmussal szembeni fellépés keretében végrehajtott műveleteik során messzemenőleg tiszteletben kell tartaniuk a nemzetközi jog minden területének előírásait.
2. Az államoknak komoly erőfeszítéseket kell tenniük a terrorizmussal szembeni fellépés feladatival felruházott szervezetek (hírszerző, rendvédelmi, fegyveres szervek stb.) tagjainak képzésére. Ezen a ponton érdemes lehet megjegyezni, a hogy e tény jelentőségét felismerve, a volt Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem (jelenleg Nemzeti Közsolgálati Egyetem) tisztjelöltek jogi képzéséért felelős oktatójaként a doktori disszertációm részeként 2007 óta folyamatos kérdőíves hozzáállás-vizsgálatot végeztem a tisztjelölt hallgatók körében, amelynek eredményeit a hadijogi oktatás során törekedtem hasznosítani.
3. Fontos, hogy az államok folyamatos és hatékony saját belső ellenőrzési rendszert működtessenek: műveleteik során ellenőrizzék saját cselekményeiket.
4. Mindezek alapvető feltétele, hogy a nemzetközi emberi jogi rendszer, illetve a nemzetközi humanitárius jog előírásait teljes körűen beillesszék saját belső jogukba, és azok megsértőivel szemben a saját erre rendelt, adott esetben akár büntető intézményeik alkalmazásával lépjenek fel.

A kötettel kapcsolatban az általános kiválóság megállapítása mellett kritikai észrevételek is tehetők. Feltűnő például az egyes fejezetek közötti egyensúlytalanság: míg az emberi jogi tárgyú fejezet gazdagon jegyzetelt, láthatóan bőséges forrásanyagból dolgozik, addig a humanitárius jogi fejezet sajnálatosan nem lép túl az általánosságokon, és amolyan „a kötelező tananyag felmondása” jelleggel bír. Ráadásul kitér olyan témákra is, mint például a kazettás fegyverek, a szegényített urán vagy a fehér foszfor kérdése (50. o.), ami egy-egy időszakban aktuális kérdés volt, ám közvetlen kapcsolódása a terrorizmushoz véleményem szerint nehezen állapítható meg. Néhány helyen apróbb jelentőségű, a nem szakértő olvasó számára mégis zavaró hibák, elütések is benne maradtak szövegben, így például az 1949-ben elfogadott Genfi egyezményeket a 30. oldal 2009-re datálja.

Mindazonáltal úgy vélem, hogy a könyv nélkülözhetetlen minden olyan olvasó, laikus érdeklődő vagy szakmabéli számára, aki átfogó képet szeretne kapni a terrorizmus és az azzal szemben való fellépés bonyolult jogi oldaláról, az azzal kapcsolatos kérdésekről. Az információk befogadásában a nem jogászok számára segítséget jelent a szövegezés helyenkénti egyszerűsége és általánosságban közérthető jellege.

E helyen mondanék köszönetet a könyv az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának könyvtára számára történő beszerzéséért, amelyre a kar dékánja, Prof. Dr. Király Miklós által 2011-ben fiatal oktatók számára kiírt pályázaton elnyert támogatás nyújtott lehetőséget.

**Kül-Világ,
a nemzetközi kapcsolatok folyóirata**

megjelenik negyedévente

HU ISSN 1785-5284

Kiadja:

Kül-Világ Alapítvány
2040 Budaörs, Nyár u. 14.
<http://alapitvany.kul-vilag.hu>
mail@kul-vilag.hu

Főszerkesztő:

Wagner Péter

Olvasószerkesztő:

Lattmann Tamás

Szerkesztőbizottság elnöke:

Valki László

Szerkesztőbizottság tagjai:

Jany János
Kardos Gábor
Lattmann Tamás
Losoncz Miklós
Manyas Róbert
Paragi Bea
Szente-Varga Mónika

Szerkesztőség:

1053 Budapest, Egyetem tér 1-3.
ELTE Állam- és Jogtudományi Kar
I. emelet, 112.
Tel: + 36 1 411 6532
Fax: + 36 1 266 3103
mail@kul-vilag.hu

A honlapon szereplő szövegek, illetve a folyóiratban közzétett tanulmányok és minden egyéb szöveg szerzői jogi védelem alatt áll. Azok – ellentétes kikötés hiányában – szabadon idézhetők és hivatkozhatók a forrás szabályos megjelölésével, további felhasználásukhoz viszont a kiadó előzetes írásbeli engedélye szükséges.